ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕЂУЈЕ

МИЛАН САВИЋ

КЊИГА 198.

1899. СВЕСКА ДРУГА.

У НОВОМЕ САДУ,

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА.

1899.

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕЂУЈЕ

МИЛАН САВИЋ

КЊИГА 198.

1899. СВЕСКА ДРУГА.

У НОВОМЕ САДУ

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА.

1899.

ПРЕГЛЕД.

СТРАНА

I. Књижевни и научни рад Павла Ј. Шафарика. Литерарно-историски преглед. Од Симе Н. Томића. (Наставак) 1

II. Успомене из нашег црквено-народног живота. II. Од 1861—1867. Од дра Теодора Мандића. (Наставак) 31

III. Прилози за историју архиепископа и епископа у митрополији карловачкој. Приопштио Димитрије Руварац 98

IV. Гусле и гуслари. Прилог уз културно-историјску расправу „Музичка уметност у Срба“. Написао Владимир Каракашевић. (Наставак) . . . 123

V. Устројство ц. кр. тителског крајишког шајкашког батаљона за доба народног покрета 1848—49. год. Од А. Ђукића. (Наставак) 131

VI. Писма Ђуре Даничића Јовану Бошковићу, са допунама за штампу приредио Ђорђе Магарашевић. (Наставак) 139

VII. Књижевност:

1. Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Треће (државно) издање, исправљено и умножено. Приказ и оцена Радивоја Врховца 148

2. Опет српске народне песме на мађарском језику. Приказ Јована Грчића 154

3. Биједни људи. Приповијести Милана Будисављевића. Приказ М. С—ћа. 155

КЊИЖЕВНИ И НАУЧНИ РАД

ПАВЛА ЈОС. ШАФАРИКА

— ЛИТЕРАРНО-ИСТОРИСКИ ПРЕГЛЕД —

ОД

СИМЕ Н. ТОМИЋА.

(Наставак).

II.

Први кораци у словенској науци. — Грађа за историју словенских литература. — Издање првога научнога дела Шафарикова. — Одзиви, критика. — Даљи рад на историји словенских литература. — Значај литерарно-историских студија Шафарикових према стању сувремене нам науке. — Сабирање старословенских споменика. — Издавање словенских текстова. — Палеографске студије. — Естетика у археологији.

Одушевљени јенски студенат, песник и естетичар, полако је остављао песништво и прелазио на чисто научно поље, у коме ће добру трећину века бити прави господар и учитељ. Али, пратећи његов развитак у научном правцу, износећи научне тековине, које је он, по скупу цену, словенској филологији задобио, не би на одмет било рећи нешто и о наслеђу које је од старијих примио, о темељу, на коме је научну грађевину словенске филологије дизао. Како би нас опет овај

излет у прошлост словенске науке далеко могао одвести, мислимо доста ће бити да то само с неколико потеза̂ прикажемо, макар и на штету саме ствари, њене потпуности и јасности.

У историји словенске филологије Шафарик заузима једно од најугледнијих места, јер је он био један од њезиних оснивача (поред Добровскога, Копитара и др.). Пре њега није ни било у правом значењу, у већем стилу словенске филологије; после њега она је била могућна, њој је била утрвена стаза, а само је то већ довољна заслуга, да му овековечи име у аналима њезиним. Име ове науке, филологије, узето је из немачке науке, а с класичне филологије пренесено и на науке, које се баве о језику и књижевним старинама у свези са народним животом, те су поред ње постале и друге филологије, као што су романска, германска, оријентална, које су се опет разгранале на мање, самотворније гране научне. Али класична филологија није овим дисциплинама само име дала, него и методе, начине испитивања, који су у њој донели сјајних резултата. И наш је Шафарик ученик класичне филологије, то је он са̂м признавао, а то му је било од неоцењене користи у раду.

Класична се филологија у Немачкој, прошлога века, захваљујући трудовима великих њезиних преставника, као што су Христијан Готлоб Хајне, Јос. Јоаким Винкелман, Фр. Авг. Волф и др., развила ову науку у смислу који су филологији у нашем веку утврдили исто тако велики њезини посленици, као Август Бек (Boekh), Готфр. Херман, Г. Бернхарди, Иман. Бекер, Карло Отфрид Милер и т. д. Треба знати да је овом ширењу и удубљивању основа̂ класичне филологије у новије доба претходио интензиван и екстензиван рад неколико нараштаја̂ у свима земљама културне Јевропе. За њу су радили велики талијански хуманисти, славни оснивачи националне литературе у Италији, Данте, Петрарка, Бокачо, знаменити преставници хуманизма из доба ренесанса: у Италији Гварини, Филелфо, Витторио дел Фелтре, Ло-

ренцо Вала, Марсилио Фичини, Алди Мануци и др., у Француској браћа Стефани, у Немачкој: Рајхлин, Еразмо Ротердамски, Меланхтон, Конр. Целтес, у Холандији: Казаубон, Скалигер, у Енглеској: Bentley и други. Језик, књижевни и монументални споменици, целокупна култура старих народа беху предмет најопширнијих и најмарљивијих студија, — наука о разноврсним старинама иђаше да обнови, рестаурише антични свет. Немачка је наука, прихвативши наслеђе великих хуманиста, направила самосталну грану научну, чији ће предмет бити васколика класична прошлост, од ове науке која је дотле служила поглавито за интерпретацију класичних писаца. Проучавање класичнога доба распаде се у више дисциплинâ, што самој науци, самој ствари беше од користи, јер је, истом са специјализацијом, могао настати полет у појединим дисциплинама или њихово стварање.

Словенским филолозима класична је филологија била школа, али побуде, подстицаји, импулси за изучавање словенске прошлости, језиковне и књижевне, културне и политичке, за историју словенскога развитка и живота, дођоше им из немачке филологије. У XVIII веку немачка је филологија била у повоју, у првој четврти XIX века она је славила највеће триумфе: могла је бити школом словенским филолозима. После књижевне немачке периоде Sturm-a und Drang-a, када је из немачке литературе истиснут туђински, поглавито француски утицај, а указана нова литерарна врела, из којих се народна литература може напајати без опасности по њену индивидуалност, постављени су основи германској филологији, т. р. исти, какви класичној, па није необично што је она ускоро одњивила филологе-великане, који се могу мерити с класичарима, као што су браћа Грими, Карло Лахман и други. Не треба нарочито ударати гласом на факат, да је романтичка школа немачка имала сјајнога учешћа у развитку германске филологије, као год у полету немачке литературе: не толико непосредно: прави романтичари као браћа Шле-

гли, Герес (Görres), Ахим фон Арним, Тик, Уланд и т. д. не дадоше научној литератури особито знатних дела, — колико посредно, побуђујући, подстичући на изучавање националне прошлости. Њихови ученици, као што су Грими, Лахман. под утицајем критичних погледâ, које су заступали испитивачи немачкога права, Хуго, Савињи, Ајхорн, оставише оно идеализовање средњега века, надовезивање новога на старо, оне тежње да се књижевне традиције средњега века задахну новим животом и пресаде у немачку литературу, и стадоше тражити примену критике у германској филологији, како се примењивала већ у класичној.

Најпосле, и немачка филозофија, која је утицала и на немачку филологију, беше знатан подстрекач у развитку нових научних погледа уопће, па и у филологији. Рационалистичка филозофија, тражећи да одреди какве треба да су ствари и односи, да одреди њихове идеалне норме, није ишла на руку „историскоме смислу“, без кога не може бити филологије. Зато развитак и историју човечанских институција или тековина културних она нимало не могаше објаснити. Немачка филозофија, којој с краја прошлог и у почетку овог века дадоше полета Кант, Фихте, Хегел, Шелинг, Шлајермахер, уноси у науку појам о развитку, утврђује мишљење да се држава, религија, језик, обичаји, уметности и науке развијају поступно и по законима, да је у том развитку законитост и узрочност главно обележје, основано на људској природи. Шафарик је био ученик немачких филозофа нове школе онако исто као и немачких филолога, међу којима му Ј. Грим свега века беше узор.

Шафарик признаје да су на њ од утицаја била из словенске филологије два знаменита дела Добровскога: „Славин“ (1808.) и „Словенка“ (1815.),[1]) али је он читао и служио се и другим делима „патријарха“ словенске филологије. Добровски је, кад је Шафа-

[1]) К. Јиречек, „Osvěta“, 1895., 398. стр.

рик ночео радити, био главни преставник њезин не само у словенском свету, него и у јевропској научној републици. Овде се не можемо упуштати, да износимо научни рад његов на словенској филологији, нити да оцењујемо ову моћну појаву у историји науке. Доста је напоменути да га нико ерудицијом и критичношћу онда није надмашио, и тек је доцније време показало, колико је он био јак у питањима, где је могао суд свој извести по првим изворима и сведочанствима. Хладноћом у суђењу он је од себе могао одбијати многога ватреног патриоту, али то ништа не утиче на његову научну славу и величину. Поред Добровскога изишао је на глас у словенској науци знаменити пријатељ Вуков, коме ми дугујемо вечиту захвалност, а о ком се у словенској науци наизменце ређају повољни и неповољни судови, Словенац Јернеј (Вартоломеј) Копитар. Осим ове двојице, јачих, дубљих заступника словенске науке није било на западу, и ако је било доста љубитељâ и помагачâ, а не правих ковача. У Пољској и Русији у прво доба Шафарикова рада тек се почело нешто живље радити на словенској филологији: Калајдовић, Кепен, Востоков руска су имена, на која се најпре наилази, Линде, Бантке, Потоцки, Раковецки, Мајевски и Ходаковски — пољска. Осим Вука на словенском југу не може се наћи име другога човека који би у духу словенске науке пословао, и ако је један Стратимировић, Мушицки, Магарашевић у словенском свету могао доста значити.

Добровски је доста био учинио за познавање чешкога језика и књижевности, за обраду старог словенскога; друге словенске области беху још мало проучене; неке готово недирнуте. Како је било стање словенске филологије у првој четврти овога века, може се лепо видети из првога научнога дела Шафарикова. Колико је за њу Шафарик урадио, о том ће се моћи добити појам, када се прегледа његов четрдесетогодишњи научни рад.

Шафарик је у словенској филологији самоук. У Кежмарку је од српских ђака учио српски, научио ћирилицу, ту се упознао и с мало-руским, којега језиковна област баш допираше до Шафарикова завичаја. У Јени је опет самоучки наставио своје „словенске студије“. Ту је правио изводе из рукописа mistra Јана Хуса, који се чува у универзитетској библиотеци. Ту је хтео спремати грађу за дело, које ће бити полазна тачка за његове студије у области словенске филологије, за историју словенских литературā свих народа. У почетку је то радио за своју потребу, хтео је имати записано све што треба за учење словенских литература: речнике, граматике, библије, класичне писце и т. д. Како су му извори (Добровски, Аделунг, Фатер),[1]) били писани немачки, он је своје белешке немачки писао. К. Јиречек нашао је у Шафариковој оставштини четири свеске рукописā из тога доба, из којих се види: чим се бавио Шафарик у слободним часовима у Јени. У једној свесци (дек. 1815.) под натписом „Slavische Miscellen“ имамо исписе из делā, чуваних у универзитетској библиотеци, из Далматинове словеначке библије (у Витенбергу 1584. штампане), из Далматинова и Истријанинова „Српскога катихизиса“ (у Тибингену 1561.), из чешкога псалтира (штампанога у Прагу 1572.) и из чешке „Постиле“ у Нирнбергу 1557.) даље из неког полиглотнога списа, изданога у Бреслави у славу мира од 1814. и 1815. — У другој свесци у великој осмини (Auszug aus den böhm. Ms.) имају они исписи из Хусова рукописа чешкога, минијатурама украшеног, и из других споменика јенске библиотеке, латиницом. — Трећа свеска

[1]) Последња су двојица издавачи и писци дела, у којем су описани готово сви језици, па и словенски, о којима је чланак од Фатера. — То је знаменити зборник „Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in beinahe fünf Hundert Sprachen und Mundarten“ (4 тома, 3. у 3 одељка, 1806.—1817.). Словенски су језици у 2. тому.

„Repertorium der Literatur 1816.“ има на 40 страна̂ библиографију, на опет на 48, израђену по струкама: 1. богословија, 2. филозофија, 3. опћа историја и помоћне јој науке, стара историја и земљопис (Манерт, Укерт и др.), мапе, статистика, политика, хронолошке таблице, 4. филологија (врло опширно, списак Таухницових издања класика̂). Како се спремао за учитеља, сведочи списак уџбеника, прописаних за аустриске гимназије. Други део „Rozpis knih“ има натпис: „Miscellen zur Literatur, Jena 1816.“, а обухвата спискове класика других народа, изводе из штампаног каталога Сечењијеве библиотеке (у Пешти 1800. с додацима), ту су наслови, имена књига Словенца Трубера, Хрвата Витезовића, римскога оријенталисте Асеманија и др. Има ту и попис граматика̂, белешка о Нестору Шлецерову, исписи из немачке „Allgemeine Literaturzeitung“ 1815.—1816. (Halle) и „Polonica-Rohemica“ по извештајима лајпцишког књижар. трга (Leipziger Ostermesse) од 1817. На једном месту има списак словенских песника, и чешки је забележено: „Illiršti“ „Osmanide od Gondoly, Zlatarič, Ranín, Giorgi, Ďubranović“ — први трагови јужнословенске литературе, с нетачним именима (треба Рањина, Чубрановић). Ове је белешке допуњавао Шафарик и у Нов. Саду. — Четврта свеска (немачки писана) обухвата граматичке исписе о језицима словенским, напр. о пољском по немачки писаној граматици од Бантке-а., таблице глагола, белешке по Instutiones linguae slavicae Добровскога.[1])

Првих година, кад је у Нови Сад дошао, Шафарик је написао чланак „Czechische oder böhmische Literatur in Böhmen und Ungarn“ на позив директора карлов. гимназије Румија. Овај је чланак међутим угледао света тек 1829. с потписом Шафариковим и с много — штампарских грешака. Ноте испод текста писао је Руми и једну о Шафарику. Писац, после толико година̂,

[1]) В. „Osvětu“, 1895., стр. 401.—402.

није наравно био задовољан тим послом, погрешке није могао поправити.[1])

* * *

Идеја првога научнога рада Шафарикова, као што је речено, поникла је у Јени. У Нов. Саду, чим је од школских и службених послова добио времена, наставио је даље сабирати грађу. О раду на овом делу пружају нам обавештаја Шафарикова писма Колару и Палацком.[2]) Крајем 1824. (22. дек.) пише Палацком, како четири године скупља српску и словенску библиографију као основу за историју српске књижевности. О том је раније — 6. јан. 1823. писао Колару: „Ја опет почињем помало радити на историји књижевности свих словенских наречја̂. О Србији црпем из извора̂. Које у словенским (Krok), које у немачким часописима по нешто ћу пробе ради штампати. Зар ми и Ви не биште могли помоћи? Та Словени радо дају све што имају". За чешку, руску и српску литературу имао је добре изворе, али за друге није имао ништа. Напр. за пољску, пошто се Срби нису интересовали пољском литературом, није могао наћи никаквих књига у оближњим библиотекама, очекивао је књигу Бентковскога, да је набави књижарским путем. Исто тако није имао грађе ни за словеначку литературу. А као Словак много се Шафарик бринуо о словачком одељку, желео је да да̂ исцрпан преглед литературе на свом матерњем језику. У Нов. Саду било му је тешко сабрати грађу, зато је нудио Колара да он тај одељак узме. 4. марта 1823. пише му: „Да ли ми, пријатељу, не биште могли штогод помоћи, — не сумњам да можете, само ако Вам други послови допусте — да узмете израду словачке (словенске) литературе у Угар-

[1]) У Ersch-Grubers Allgemeine Encyklopaedie der Wissenschaften und Künste, XXI. Band, стр. 440.—448.; в. „Osvěta", 1895., 703.

[2]) Проф. К. Јиречек објавио је одломке из ових писама Палацкога, а Врхатко Коларова у Čas. Čes. Mus. 1873., 1874. и 1875.

ској. Наша је литература огранак чешке; зато треба да буде топла жеља и предмет неуморних напорā наших, да увек таква остане; ипак би за мене Словака било вредно, да у том одељку буде што више обавештајā о књижевном раду наших Словакā, од Залана све до наших данā, и књижарски би трг што ново на свет избацио. Веома бих Вам био захвалан, да Ви то узмете уместо мене. Могла би Вам та расправа послужити и као предговор народним песмама; право да Вам признам, моје је мишљење да у тој расправи не буде само похвала наших народних несама — — — него систематски преглед живота наших Словака од најстаријих времена све до сада. Ту би се узгред могло рећи, чега нема. Не ћете ли да се примите тога посла, бар се потрудите да ми саберете грађе, премда бих ја врло радо хтео, да поделимо овај посао — јер би нам, на тај начин, за руком пошло да дамо нешто, чему би се, без сумње, странци могли дивити и хвалу одавати. Сасвим на чисто преписао сам Prolegomena; од књижевностī сада још само чешку и српску".

Шафарик често пише Колару, моли га да му набави ову или ону књигу, нарочито што се тиче Словакâ. У мају 1823. јавља му да је добио из Лавова Бентковскога „Историју пољске литературе" (1814. 2 дела) и Раковецкога „Руску Правду" (1820.), од које први део обухвата историју старих Словена, а други најстарије споменике језика словенскога и историју језикā и литературā словенских. „Морам признати, ниједно дело, откако сам на свету, није моје срце тако обрадовало, као то. Пред очима задивљенога читаоца отвара се цео нови свет словенски. Из овога ћу богатога врȅла црпсти што више могу и употребити нешто на нашу корист". Потребна му је била и Гречева „Учебная книга россійской словесности", нарочито четврти део, где је историја литературе; он је наручио, и ако је цена напрена. Опет моли пријатеља Колара да му помогне, чим год може за одељак о Словацима. „Овде се могу служити само овим изворима: 1) Табли-

цове појезије 4 дѣла, добио сам их од Слатковскога; ту су биографије словачких песникā и писаца. Од тога истог „Стари песници“ од Вас добивени. 2) Annal. eccles. edente Ambrosio. И ту има одломака и ситнине растурене. 3) Старе новине. У њима ништа за нас нема. 4) Валашкога „Hist. rei publicae literariae in Hungaria“ и Виртоломаидисово дело „Notitiae stat.-geogr.-histor. Comitatus Gömör“. — Ако још што, осим овога, имате, избележите или бар јавите где да се тражи. Ја бих желео да се осим ймена пишчева каже: година рођења и смрти, још нешто из живота, о његову друштвеном положају и т. д.; дѣла треба тако наводити да историја литературе буде у исто доба и кратка библиографија. — Која је најстарија у Угарској штампана словачка књига? Да ли су што Словаци писали пред реформацијом?“ У истом писму моли Колара да прегледа бечке „Jahrbücher der Literatur, XIII. B.“ и да види да ли у њима нема што ново о језику и литератури старословенској у оној Копитаровој рецензији дела Добровскога Institutiones linguae slavicae. Он у целој новосадској околини не може наћи тога журнала; ако што буде вредно, моли да му когод у Пешти препише. Доцније је добио текст рецензије. — Кад је дознао да неки Јанковић има лепу колекцију словачких књига, молио је Колара да је прегледа и да словачке књиге попише, па да му списак пошље.

Напредујући у раду, Шафарик је помишљао како да изда свој спис, да нађе штампарију. Унапред је знао да ће тешко неки књижар узети да га изда; већ да му га ваља издати о своме трошку, шат се труд исплати. 13. јуна 1823. пише Колару: „Де распитајте се што се тиче мога будућега дела, може ли се штампати у Тратнера (ма и о мом трошку). Потребна су разноврсна слова. Лако бисмо ћирилска писмена претворили у латиниска: али чешка, пољска, хрватска, далматинско-словенска и т. д. и т. д. ортографија мора бити сачувана. Ништа више не ћу слати у Беч и у Праг — тамо све пропада. . .“ Рад је, због школских по-

слова, доста споро ишао. Како је даље о своме делу мислио, у ком га је правцу хтео израдити, најбоље ће његове речи казати (писмо од 28. јуна 1823.): „Опет Вас искрено молим, удружите се са мном и помозите ми при раду на „словенској (словачкој) библиографији у Угарској“. Овде нисам још ништа урадио. Ових сам дана израдио преглед историје рускога језика и књижевности. С библиографијом још нисам готов — немајући Греча, кога сваки час очекујем; али ми је Јевгенијев „Словарь историческій русскихъ писателей“ (из архијепископове књижнице) много помогао. Сада радим о српском. Мушицки све има, само што се од њега ништа не може добити. Добар иначе човек и мој пријатељ; али монах. Ја сам у његову збирку грађе (библиографске) завирио и сазнао да су Срби од 1741. (када су почели осим црквених књигâ писати још по нешто) имали до сада око 90 књижевникâ (чија имена имам) и око 362 књиге, пола српски, пола словенски писане. Ја ћу те књиге овде у Нов. Саду лако описати, јер је овде гнездо Српства — и многи од грађанâ имају од сваке старе књиге српске по примерак. А за тај је посао потребно време, којега је у мене мало поред школских послова. Ето зато би ме Ви веома обавезали да сакупите грађу за словачку библиографију. Познато Вам је, чим се ја овде могу послужити; а и ви, свакако, све то имате, према том, дакле, могли бисте се овога посла прихватити“. „Могли бисмо овај одељак мога већега дѣла опширније издати и о свом тропку код Тратнера; све ће у мене бити скраћено — налик на Вахлеров „Handbuch der literar. Cultur“, а поред тога мој рад не ће бити тако скоро штампан. Преглед српске литературе, што је могућно опширније и потпуније израђен, послаћу у Чешку, дâко у Krok-у нађе места; давно сам то обећао, али све нисам могао стићи“. Кад је добио дело Раковецкога („Руска Правда“), морао је старословенски одељак на ново радити.

О школском одмору 1823. наставио је интензивније радити на историји словенских књижевности; опет помишља како ће је и где ће је штампати. „Ово је дело — пише Колару у августу те године — нарасло од 24—30 штампаних табака велике осмине крупним словима за текст, ситним за напомене. Ко ће узети за-њ издатке на се? Да ли би било умесно да га сам издам и објавим претплату? Ако другојаче не буде могућно, пола ће се морати издати, а шта је с тим добивено? — Желео бих да се у Пешти штампа; под вашим би надзором штампа књиге била савршенија. — Видите колико је препрека.“

1823., због болести, није се Шафарику дало да сврши овај посао. У почетку 1824. надао се да ће кроз пола године моћи прегледати и на чисто све преписати, па после настаје питање, како да изда ово дело. Он зна да од слов. књижар. трговине нема жалоснije на свету, а мислити да изиђе претплатом, мрка посла, једно што ово филолошко дело није намењено широким круговима, друго што су словенски писци „веру и част“ изгубили. — У писму се овом брани што је немачки писано. Како га је у Јени почео и служио се поглавито немачким изворима, сам је, из њих вадећи, немачки писао. „Пре три године, кад сам још грађе прибрао, почео сам ово дело ширити, већ помишљајући на његово издање, али све немачки, имајући на уму словенску публику аустриске монархије, знајући да је тај службени језик уопће свима познатији него ли чешки.“ Књигу је намењо омладини словенској свих народа у Аустрији, а сем тога помишљао је на странце — Немце, ако хтедбуду загледати у њу, и видети да је и у словенском свету већ свануло. Да је преводи и прерађује, колико би требало, кад је за препис потребно било по године.

И у овом писму спомиње, како је написао одељак српској литератури посвећен. „Грађу за српску литературу црпем из извора. — Мој је положај, као што видите, више повољан него неповољан: јер за оно, што

је од мене далеко, имам вођâ, а како овде стоје ствари, и сâм видим. О српској литератури могу више рећи него иностранн литератори. Каталог српских књига израдио сам с великим трудом, од куће до куће идући и све претресајући". — С временом ће требати, вели Шафарик даље, да спремимо онаку словачку библиографију, какву је Бентковски дао Пољацима. За њу и ви можете и морате помоћи. Само кад будемо имали потпуну библиографију на свима наречјима (осим пољске још ни једне нема), моћи ће се помишљати на праву историју слов. литературе. Греч и Јевгениј су непотпуни. Греч — још само да напомепем — изоставио је науке, сем уметности (песништво и беседништво) — задржао историју и филологију, то је као „словесност" или литература а све друго припада историји културе, а не историји литературе!!! Као да уметност не припада историји културе? — Добровски је до 1526. потпун — а после? само када и то будемо имали, моћи ће Линде остварити своју идеју о свесловенској литератури у X—XII томова.[1]) Дотле се пак морамо помагати кратким прегледима, за онај циљ за то је време могућно материјал скупљати". — 18. октобра 1824. била је преписана трећина књиге, иначе је све скоро време школскога одмора отишло било на шетње после грознице. У почетку 1825. био је рукопис готов. „Пре три дана — пише Шафарик Колару 27. фебр. 1825. — најпосле сам га свршио и на чисто преписао. Многе сам одељке изнова израдио". — „Сада већ слободније дишем. О кад би рад овај — је ли зрео или незрео, не знам — могао бити штампан". У истом писму питао је Колара, хоће ли бити у Пешти да њему пошље рукопис или пријатељу Хамуљаку, да га предаду цензури; сâм је после хтео лично уредити ствар са штампањем и коректуром. Не желећи више отезати,

[1]) Б. Линде, славни писац речника пољскога језика, у то је доба мислио да изда историју свих словенских књижевностй, велику и опширну. Превео је на пољски Гречево дело 1823., Варш. 2 кн.

рукопис је послао по Јанковићу, само је молио Колара и Хамуљака да гледају да не падне рукопис у руке неком мађарском цензору, који му може лако доћи главе, и ако се не боји да ће озбиљна цензура наћи замерака. Штампање, без новчане кауције, није могло почети, брат Шафариков, који му је обећао помоћи, тога пролећа није био при новцу. Али и после, кад је Шафарик и ове сметње уклонио, штампање је ишло врло споро, коректуре је он сâм читао, и у коректури по нешто додавао, на пр. кад је добио двaестину штампаних табака Јунгманове „Историје чешке литературе“ (1825.). После је настала нова брига, требало је књигу растурити, а то није био лак посао.

У марту 1826. угледала је света „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“, Ofen 1826. 8⁰, XII + 524. стр.[1]) Књига има велики увод („пролегомена“) на 1.—80. стр., у коме је изнесено све што се онда знало о подретлу, домовини и историји старих Словена, затим о вери, обичајима, култури и језику њихову. На супрот овој слици има друга: стање Словенâ у трећој десетини XIX. века., словенски језици у почетку овога века, карактер нове словенске културе у оштим потезима. Најпосле има преглед свега онога што помаже развитку словенских литература, као што су различне научне установе: библиотеке, учена друштва и академије, музеји, годишњаци, часописи и новине, штампарије — културно мерило снаге словенских народа у међународној утакмици. — Књига је даље подељена у два дȇла, према разредби словенских племена и језика од Добровскога: у првом делу имамо јужноисточне Словене, у другом: северно-западне. Према броју литература први и други део имају и толико одсекâ (5) и (4).

У првом делу на првом је месту одсек, посвећен „историји црквеног старословенског јези-

[1]) Друго издање 1869. издао син Шафариков Војтех.

ка и његове књижевности“ (стр. 81.—134.). Пошто је најпре речено нешто о карактеру старослов. црквен. језика, украшеног међу осталима светачком ореолом, на који сваки слависта гледа као „на пирамиду језиковне творбе његових предака“, толико потребна и неопходна при изучавању осталих „наречја“, прелази се на историју словенских апостолâ, свете браће, Ћирила и Методија. У засебном је чланку реч о односима старога словенског, црквеног језика према другим словенским језицима, а у засебном је изнесена судбина старог слов. црквен. језика у народâ, којима је он обредни језик, црквени, за тим је додан преглед знатних споменика, писаних црквено-словенским језиком.

После овога одсека долази одсек о „историји рускога језика и књижевности“ (стр. 134.—190.). Имајући посла с народом, који је имао врло велику и знатну прошлост, а који и онда стојаше на првом месту међу словенском браћом, Шафарик најпре износи етнографско-историску слику рускога народа, карактеризује његов језик и дијалекте, истиче знатније моменте из живота књижевнога језика рускога. После овога даје библиографско-историски преглед руске литературе, по епохама, на које је подељена: I. од Рурика до Владимира (850.—989.), II. од увођења хришћанства до збацивања татарскога ига (989.—1462.), III. од тога доба до ступања на престо Петра Великога и т. д. У овом летимичном прегледу не може бити опширан, дати биографије и карактеристике појединих писаца, оцену њихових дела, задовољава се само карактеристиком целе периоде.

У трећем и четвртом одсеку изнесена је историја српско-хрватске литературе и то најпре „историја језика и књижевности православних Срба“ (191.—226.), па онда „историја језика и књижевности католикâ Срба и Хрвата“ (226.—270.). Основ за ову деобу дала му је донекле вера, а више азбука, јер се православни Срби служе ћирилицом, католички Срби и Хрвати — латиницом, неки још и

глаголицом. После краткога прегледа историје српских покрајина и племена, што у њима живе, има одељак нарочит за Бугаре, где је реч о њихову пореклу по Шлецеру Енгелу и Тунману, о постанку словенско-бугарске народности и о њезиној прошлости. После карактеристике језика, изнесена је судбина српско-хрватске литературе у појединим покрајинама по хронолошкој појави њиховој.

Тако је израђен и пети јужно-источни одељак, словенски, виндски (271.—288.) т. ј. словеначки. У северо-западном делу имамо четири одсека: чешки (289.—369.), словачки (370.—398.), пољски (399.—478.), и доњолужичких и горњолужичких Срба и Полапских Словена (479.—490.).

У „Vorbericht“-у (III.—VIII. стр.) Шафарик нам казује: зашто је приступио изради овог укупног прегледа историје словенских језика и литература. Он је хтео помоћи да се сви пријатељи словенске књижевности, особито омладина, упознају с историјом књижевности словенских народа, јер она открива младом студенту и почетнику-научнику поглед у неизмерно поље знања и уметности, улива поштy насирам туђих заслуга и према опом што се у науци добило, чува од ујображености и од сваке болесне једностраности, а изазива и потпомаже свако учешће у духовним тежњама, плодно и корисно по друштвени живот бољега дȇла човечанства. Ако је политичка повесница гробље ,у ком кости предака, у пепео претворене, служе појасима што настају, као плодно земљиште, литерарна је повеспица огледало, које износи путове развитка људскога у духовном погледу и казује како да се у том лавиринту нађе права стаза. Ако је утицај опће историје књижевности увек моћан и плодан за умни живот појединаца, а посредно за напредак наукâ и уметностӣ, заиста је утицај историје језика и књижевности појединих народа исто тако знатан и плодоносан при буђењу свесне народне љубави, при оживљавању књижевне делатности, потребан за оплемењивање осећајâ, а

према том и од утицаја на напредак народне литературе. Сваки образован човек ваља да зна историју матерњега језика и књижевности свога народа. Треба најпре радити у свом врту, па у туђем. Треба да почне књижевни рад на матерњем језику, исто тако образовање, и тек тада може литерарни рад пустити дубок корен и доносити здрав род, који би народни живот хранио и племенитим чинио. И у Словенâ је обрт на боље наступио, осећа се потреба да се учи матерњи језик, да се издају за то потребне књиге. Истина, још је вредну младићу могућно само приватним путем изучавати словенске језике и литературе, а приватан је пут једини да се одржи литература на народном језику, — стога је он саставио своју „Geschichte der slaw. Sprache und Literatur“ као упуство за све такве љубитеље словенских језика и књижевности, угледајући се на Вахлера.[1]) Ово дело није самотворно, будући написано по више књигâ, а, обухватајући осим литерарне и језиковне историје, још етнографију и политичку историју, оно има прави агрегатни карактер. Шафарик је тежио да према одређеним начелима, све ове елементе доведе у прегледну, компактнију целину, ако не у систем. Имајући на уму задатак и карактер своје књиге, Шафарик унапред одбија приговоре да је њом хтео учити зреле раднике, научнике, такво ће дело, као што је обећао, дати пољски научник С. Линде.

Шафарик је својом „Историјом словенскога језика

[1]) У писму Ј. Пуркињи (јуни 1830.) Шафарик вели: „Овом приликом лепо молим, поздравите ми најучтивије г. доктора Вахлера. Нисам срећан био да ми он буде учитељем, али ми је својим списима постао више но учитељ; постао ми је правим духовним оцем.“ Јох. Фридрих Вахлер, јеванђ. богослов и историк, од 1801. у Марбургу универ. проф., а од 1815. у Бреслави, сматра се као оснивач немачке историје литерарне. Ученик је Ајхорнов (Eichhorn) и присталица Хердерових идејâ. Слободоуман, задахнут љубављу ка народу немачком, човек пространих погледâ, дубока суда, темељан у познавању изворâ. Овако га карактеризује Ј. Влчек; Х. Паул и В. Шерер, као што ће бити доцније споменуто, о

и књижевности“ постигао, за чим је тежио: пружио не само школској омладини, него и широј, нарочито иностраној публици, слику књижевне повеснице словенских племена и на се, шта више, привукао пажњу ученога света. А читалачка је публика дело Шафариково необично топло примила. Копитар га је хвалио, говорио Шафарику да 200—300 примерака пошље у Лајпциг. Кепен је тражио 40 књигâ за Петроград, а Шафарику писао како је његова књига у добри час изишла, баш кад у Русији спремају нове наставне планове и када се мисли да се старословенском језику проширн обим учења. Нарочито је топал одзив нашла књига Шафарикова у Пољакâ: Краковско и Варшавско Учено Друштво изабра га за свога дописника-члана, а пољска омладина, која је у Бечу учила, преко свога друга Огуњчика (Marian Zakrzewsky de Ogóńczik, студенат медицине) изјави Шафарику своју захвалност. Из Лондона писао је Енглез Bowring, познати преводник наших народних песама и других словенских дела на енглески, како му је дело Шафариково велико задовољство учинило. Најпосле и ески Мађари, који шовинизмом не беху заслепљени, похвалише дело Шафариково: барон Forray из Футога хваљаше Шафарика, што је онако слободно и отворено заузео положај за одбрану словенских народа. Шафарикова је књига почела вршити и своју националну мисију: неки пома-

---

њему су друкчијега мишљења. Његова дела чине малу библиотеку. Најпознатија су „Versuch der allgemeinen Geschichte der Litteratur“, Lemgo 1793. и д., „Geschichte der historischen Forschung und Kunst seit der Wiederherstellung der litterarischen Cultur in Europa“. Гетинген 1812. и д. и „Vorlesungen über die Geschichte der teutschen Nationallitteratur“, Frankfurt a. M. 1818. и д. Шафарик је од њега усвојио да историја литературе излаже појаву, развитак и природу књижевности према савременој просвети и народноме карактеру, и да тражи да упозна сваку њену мéну, сваки појав. Она није само списак делâ и животописâ, већ даје узроке појавама и њихове оцене, оцењује историски и филозофски, и зато се позива на многе науке од помоћи. В. J. Влчек, P. J. Šafařik, 1896., стр. 44.

ђарени Словак Maczkasi, онда професор у Винковцима, отказа се сваке жеље да буде мађарски књижевник и написа Шафарику писмо, задахнуто топлом захвалношћу, што га је излечио од мађароманије! Шафарик је с пуним правом могао рећи: Similes fructus — possem enim plura commemorare — mei laboris summo sunt solatio. — У Србâ и Хрватâ, тада одељених не само вером и азбуком, него географски, по земљама и дијалектички, Шафарикова је књига, у којој је први пут пружена била слика њихова језика и литературе, била од знатнога утицаја на даљи књижевни развитак њихов.[1]) —

Шафарикова је књига раширила на западу знање о животу словенских народâ. По њој је написала позната госпођа Th. v. Jakobs (Talvj, г-ђа Робинсон) дело о словенским језицима и литературама,[2]) а то опет неки E. v. O(lbrecht) из Берлина превео на немачки.[3]) Талви је овај спис поново прерадила и издала 1850. у Њу-Јорку, а његов превод на немачком изишао је 1852. у Лајпцигу.[4]) После Шафарика А. Мицкевић издао је своје лекције о словенским литературама, које је држао у College de France-у (од којих има француско, немачко и пољско издање) и В. Григоровић своје Краткое обозреніе славянскихъ литературъ. Казань, 1843., и А. Пыпинъ 1865. „Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ“, који је 1879. изишао (уз припомоћ Спасовића) у 2. издању као „Исторія славянскихъ ли-

[1]) Шафарикова књига у Чешкој и Моравској није била толико раширена: свега 28 претплатника, код Јунгмана се претплатило само 5 њих, док код Копитара у Бечу 10-орица.

[2]) Historical view of the Slavic language in its various dialects From the Biblical Repository, conducted by Edw. Robinson, D. D. Andover у Америци 1834.

[3]) Geschichtliche Übersicht der slav. Sprache in ihren verschiedenen Mundarten und der slavischen Literatur für das deutsche Publicum bearbeitet, Leipzig 1837. 8° 257.

[4]) Hist. view of the languages and literature of the Slavic nations, with a sketch of their popular poetry. New-York, 1850. Нем. превод: Uebersichtliches Handbuch einer Gesch. der slav. Spr. ect., von B. H. Brühl.

тературъ“, Спб., и преведен био на многе јевропске језике, и на неке словенске. Данас већ немамо у словенској литератури ове врсте дêлâ, која би одговарала сувременим захтевима и садашњем стању словенске науке. Бар онакви компендији за словенску филологију, као што је н. пр. Паулов Grundriss der germ. Philologie и Гребероv Grundriss der roman. Philologie, добродошли би сваком, који би тражио поуке и из области историје словенских књижевности. Проф. Јагић као да је оставио ову красну мисао, која је још пре 7—8 година избила бар у ужем кругу стручњачком.

Зато што је Шафарика подстакао њему властити смисао за целину, за колективност и сазнање да је у Словена, као што се ради у Немаца, потребно обазирати се на сва племена и језике при испитивању словенских старина, језика и литература — да изради овај укупни преглед словенских литература, и зато што је он желео да се словенска племена међусобно упознају и помажу у књижевном погледу, — ово је дело постало први гласник пансловенских идеја у новије доба: у њему су се „Словени први пут у систематском реду и јавно на очиглед целој Јевропи као један народ видели као у каквом великом огледалу“, како згодно вели Колар.[1])

У „Историји слов. језика и литературе“ Шафарик се с особитом љубављу задржава на оним периодама словенске историје и књижевности, у којима се „народност“ нарочито јако истиче, када је литература била у правом смислу народна. Стари су му Словени били на високом културном ступњу, као што се види из „Руске Правде“ Раковецкога, позива се и на Зеленогорски и Краљодворски рукопис, жалећи говори о раном ширењу немачких елемената у Чешкој, када су Чеси постали прави „мајмуни“, истиче „периоду цветања лирско-епске поезије чешке“, којој је основа била у народној поезији, а која је сувремена периоди немачких ми-

[1]) В. његов спис „О књижевной узаймности ест.“ срп. превод Дим. Теодоровића, Београд, 1845.

несенгерâ. На супрот оној стоји друга периода чешке литературе: „доба легенада, басана и дидактичких песама“, која датује од оснивања Прашког Универзитета. Само неколико делâ из „златнога века“ чешке литературе могу „издржати оштрију критику развијенога укуса“. Шафарик истиче заслуге Хуситâ, а нарочито Чешко-моравске Браће због унапређења народнога језика и културе, а осуђује рушилачки рад језуитски. Али Шафарик, као ученик немачких романтика, не узноси средњи век; а као потомак чешких егзуланата хвали „благу, обазриву и свестрану“ владу Јосифа II. У овом погледу он се не слаже с Хердером, кога толико цитује, и с другим чешким патриотама, Челаковским, Камаритом и т. д. — Исто тако ценио је периоде руске и пољске литературе. Наравно, француски је утицај — „галицизам“ — био неповољно оцењен, али он не хвали ни претерано, ропско угледање на Немце, од кога се већ опажају штетни утицаји, нарочито у језику. — Исто тако треба да споменемо да се Шафарик с особитом љубављу задржава на народној поезији и препоручује збирке народних песама, бајака, гатака и пословица за објашњење живота старих и за карактеристику нових Словена. О карактеру слов. народа, како га је ту извео, биће говора другом приликом у одељку о његову археолошко-историском истраживању (чл. III.).[1])

Да споменемо одзив ондашње научне критике. Као што је речено, Копитар је књигу хвалио не само Шафарику, него и другима, на пр. Кепену пише „Schaffariks Geschichte der slav. Literatur nach allen Mundarten ist reich und brav“ или „im Ganzen recht sehr“ свиди му се. Он је замолио Добровскога за рецензију дела

[1]) Оцену овога дела Шафарикова в. у књизи Матије Мурка, Deutsche Einflüsse auf die böhmische Romantik стр. 139.—151. О њезину постанку J. Хануш, Zlatá Praha, 1895, Nr. 26 и д., Ђ. Поливка, Na pamáku stoletých narozenin, стр. 33.—37., К. Јиречек, „Osvěta“, 1895., 873. и д., у књизи J. Влчка, Pav. Jos. Šafařik, даље у цитованим делима Хануша, Лаврова, Брандла и др.

Шафарикова (21. априла 1826.). Овај му јави 23. јуна да је рецензија готова; наштампана је у октобру те године и изишла 1827. у првој четврти „Jahrbücher der Literatur“.[1]) Још у октобру 1826. писао је Шафарику Копитар, да је рецензија похвална, у фебруару пак 1827: „In proximis Jahrbücher 1827 recensuit te et Jungmannium cum severa benevolentia patriarcha“. Шафарик је у главном могао бити рецензијом задовољан, премда је писана „с висока“, као што је обично Добровски гледао на млађи свет. У почетку рецензије вели се да ово дело поред недостатака и погрешака може лепо поднети за почетнике, који се желе упознати са словенским литературама. За тим се прелази на претрес појединостӣ. Истиче се компилативни карактер књиге, који ни сâм Шафарик не пориче. Забавља се што је Шафарик као Словене узео Сармате, које спомињу писци VI и VII в.; исказује сумњу у словенско порекло Јустинијаново, а њу му је оправдало новије истраживање. Осуђује Шафарика, што је очигледни фалзификат, некакав пољски летопис Прокошев, уврстио међу изворе за најстарију словенску историју, и ако је још у бечким Jahrbücher, XXXII књ. доказан — лажни карактер тога летописца. Наведено је више допуна.[2]) Нарочито је Добровски осуђивао оно описивање старословенске културе као на доста високом ступњу, ону благу карактеристику словенскога карактера и Шафариково гледиште о просодији, о коме је напред већ било говора; Шафариково уношење доказаних фалзификата неких старочешких песама у историју књижевности, и т. д.

Што се тиче главних питања о старословенској књижевности и писмености, о старословенском језику и његовој домовини, Шафарик је ученик Добровскога, кога он помиње с највећом поштом као веома заслужнога испитивача језикâ, као славнога научника, као патријарха словенске филологије, чијим је делима означена епоха у

[1]) XXXVII. Band, 4.—28. стр.

[2]) В. књигу Лаврова, стр. 56., јер немамо те рецензије при руци.

словенској филологији, историји и критици. Осим ранијих дела користио се и делом Добровскога о словенским апостолима,[1]) усвајао мишљење Добровскога о глаголици — калуђерској импостури у XIII в., и ако је чуо за одломке Клочева Глаголите. Под утицајем Добровскога прећутао је епохално у словенској филологији откриће назала у ст. словенском од А. Востокова;[2]) а не знајући његово мишљење узео је Јована, егзарха бугарскога као писца словенскога IX в. по Калајдовићу,[3]) чије резултате Добровски није усвајао.[4]) Доцније је Шафарик нарочито ударио на ово место рецензије Добровскога.[5])

У оно време о Бугарима се врло мало знало. И Шафарик, који је касније марљиво прибирао грађу етнографску, литерарну и историску о балканским Словенима, Бугаре је ставио под „српско племе“, и ако је о њихову језику знао да јако одступа од своје суседне браће граматичком структуром и употребом члана. Професори г. г. Ј. Поливка и П. А. Лавров у својим расправама о Шафарикову раду претресали су питање, је ли или није Бугарима уступљено самостално место. Већ се из онога материјала, што га је Шафарик при руци имао 1825. могла извести њихова већа удаљеност и језиком и историјом од српскога племена, а што им није нарочито место уступио — узрок ће бити оскудица у потпунијем материјалу. Али да је он правилно судио о језиковној и националној самосталности Бугара, не може бити сумње.[6])

---

[1]) „Cyrill und Method der Slaven Apostel“ 1823 (у Abhandlungen der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften).

[2]) У „Разсужденіе о славянскомъ языкѣ. . .“, Труды Общества любителей Россійск. Словесности при Москов. Универс., 1820., XVII.

[3]) Іоаннъ, Екзархъ Болгарскій Спб. 1824., f-o.

[4]) Wiener Jahrbücher der Literatur, XXXII Band, 65. стр. и др.

[5]) Geschichte der südsl. Literatur, III., 206. 229. стр.

[6]) B. J. Polívka, Na památku stoletých narozenin, стр. 34., П. А. Лавровъ, жизнь и ученная дѣятельность П. Ј. Шафарика, Москва, 1897., стр. 60.—61.

* * *

После издања „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“ Шафарик је отпочео спремати ново издање. Многи су га пријатељи позивали да што пре буде готов с новим издањем, а заједљиви и завидљиви иначе Копитар пудио му је и своју помоћ. Из Шафарикових писама, у ово време писаних, познат је и план новога издања словенске литературе. 30. септ. 1830. пише Т. Миклошићу, једном од ваљаних хрватских помагача својих, да ће ово дело имати два велика тома, доцније допуњује ово и вели да ће књига изићи у четири дела: у трима ће бити историја литературе, у четвртом словенска хрестоматија (selecta slavici sermonis exemplaria juxta omnes dialectos).[1]) У том смислу пише и Палацкоме и Колару: историја литературе јужнословенске, коју је тада спремао, биће у исто доба потпуна библиографија, тако да буде „pramen a studnice“, и достојна да стане поред других сличних дела у словенским литературама, чешкој, пољској и руској. Ово је прерађивање Шафарика стало много труда, о српском делу вели да је на њ толико утрошио времена и рада, колико раније на цело дело, међутим је књигу ваљало радити по сасвим новом плану. И мисао о хрестоматији словенској непрестано га је занимала. Немајући за њу довољно грађе, тражио је помоћи од пријатеља. Преко Палацкога молио је Ханку за одломак Дукљанинова Летописа, од Колара и Хамуљака тражио је да му набаве какав канционал за Словенце из југозападне Угарске (Винде) и ма какву сотачку књижицу. Своје хрватске дописнике молио је за народне песме и библиографиске прилоге. Ханка и Челаковски ишли су му на руку при сабирању грађе о Лужичанима, за које му је доста помогао пастор Лубенски из Будишина. За малоруску литературу имао је врсна пома-

[1]) Кукуљевићев Arkiv za jugoslav. poviesnicu, XII., 66., 68.

гача у канонику Могилницком из Премишља у Галицији, чију је смрт (1832. год.) веома оплакивао.

Шафарик није стигао да приреди прерађено издање целокупне литературе словенске. И после одласка из Новога Сада у Праг као да Шафарик није остављао мисао о свесловенској историји литературе.[1]) О том 1833. пише Јунгман Антонину Марку; то спомиње Погодин у извештају свом министру просвете. „Слов. Старине“ беху сматране једно време као увод у ову историју свих словенских литература.[2]) Бавећи се у крилу јужних Словена, заостао је на њиховој историји литературе и њу је заиста израдио у оном правцу, како се најчешће у оно доба обрађивала литерарна историја и како је могућно било обрадити онакав материјал. Српска литература била је готова у јануару 1831. Пријатељи му, Колар, Хамуљак и др., бринули су се, како да изда ово дело; он је пак говорио да му је то најмања брига, главно је да оно буде готово и добро, па ће само себе исплатити, а цео свет лаћаће се њега да се поучи и обавести. Као огледе наштампао је из овога дела неколико одломака: „Старе српске штампане књиге XV и XVI века“ и „Рукописне споменике српске“ у „Wiener Jahr-

---

[1]) Dr. Fr. Krček објавио је у VI-ом тому „Pamiętnika Tow. lit im. A. Mickiewicza“ чланчић „Z Papierów Szafarzyka“, у ком се вели да Шафарик није ни знао за Мицкевића, да његових списа није ни читао. Ту се даље говори, да је податке о пољској литератури црпао из извештаја других, из бележака по сувременим часописима. Доцније је марљиво сâм сабирао грађу о пољској литератури, као што се види из многобројних исписâ, што се чувају у његовој оставштини, или је те вести добивао од других лица. Међу рукописима чува се опширна белешка о пољској литератури из 1834. г. од неименованога писца, о којој Крчек опширно говори. И ово је занимљива потврда оному, што је познато и с друге стране: да је Шафарик још дуго помишљао да преради „Geschichte der slav. Sprache und Literatur“. За ову белешку захвалан сам г. Ђ. Поливки, проф. Прашкога Универзитета.

[2]) Писмо Шафариково Колару у чланку К. Јиречка, „Osvěta“, 1895., стр.

bücher“.[1]) Али начин, како их је Копитар издавао, транскрипција ћирилице комбинованом латиницом, исправке и измене, које су квариле смисао, све то није ни мало задовољило Шафарика, јер је Копитар у својим пословима ћирилицу употребљавао, па му то није ништа сметало. — 1830. године почео је радити на хрватском дȇлу, служећи се обилатом помоћи Миклошишића, Кристијановића, подручника Јурашића и младога тада Гаја. Миклошишић му је слао библиографиске прилоге. Гај му је, на заузимање Коларово, послао је читав чланак о Хрватима, који је проф. К. Јиречек нашао међу рукописима Шафариковим у свесци Starší zápisky k bibliografii jihoslovanské, где су писма и рукописи и других помагача хрватских. О том сведочи и друга збирка грађе „Výpisky illyrské a jiné“ (писма, преписи, спискови књига, књижарски штампани огласи и т. д.). Из Славоније Шафарику су помагали ђаковски владика П. М. Сучић, опат Карло Павић, парох у Винковцима, а после каноник у Ђакову, Адам Philippovich von Heldenthal, проф. у ђаковском лицеју. Из Далмације су га помагали Ф. Апендини, Планчић, руски вицеконзул Гагић, који му је слао исписе из далматинских песника, на пр. из Чубраповићеве „Јеђупке“. — За словеначку литературу добио је богату грађу преко Копитара од Матије Чопа (по старом правопису Zhop), библиотекара у Љубљани. Копитару је криво било што је Чопов материјал — 30 табака ситна рукописа, потпун и пажљиво сабран — пао у руке Шафарику, који „alles Gute lieber für die 2. Auflage seines von Wachler ect. bewunderten Buches aufspart“, премда би била „brave Darstellung“ ... „unserer krainisch. Literatur“.[2])

Како је Шафарик сабирао грађу за историју срп. и слов. књижевности и за њихову библиографију, то је свима познато. Да је то био врло тегобан и неугодан посао, знаће сваки, који уме ценити библиографски рад.

---

[1]) Прво у XLIII. Band-у 1829., друго у LIII., 1831.

[2]) Новыя письма Добровскаго, Копитара и т. д., стр. 95.

Тако су исто значајни прилози његови што их је сабрао о животу српских књижевника.[1]) Он је у 21 књ. „Српске Лѣтописи“ наштампао нарочити позив ученим и родољубним Србима, да му помогну гласовима и прилозима о српским писцима, живим и покојним, и о њиховим делима, што потпуније и тачније. Тако је уз припомоћ многих Срба он у својој „Geschichte der serb. Literatur“ (III, 2, 301.—362.) објавио кратке животе 212-орице српских књижевника од 1730.—1830., који су српски писали, и 12-орице, који су само на туђим језицима писали. „За многе српске списатеље — вели пречасни Д. Руварац[2]) — не знамо ми ни данас ништа више него оно, што је Шафарик навео; а за многе и многе не би(-смо) знали баш ништа, да се није он постарао да опише њихове животописе“. Пок. Ђорђе Рајковић, многозаслужни М. Ђ. Милићевић и сâм г. Д. Руварац наставили су посао Шафариков, поред њих још и многи други, али ни данас још не можемо довољно оценити овај труд Шафариков. Како је крајем 1831. Шафарик био готов с историјом књижевности јужних Словена — могао је мислити о штампи, да је знао да ће још две године остати у Нов. Саду. Већ је Миклошићу јавио у фебр. 1832. да ће дати у цензуру „volumen operis primum quo literatura Illyrorum et Serborum. quum Latini tum Graeci ritus, deinde Croatorum et Vindorum expositur“. И у писмима Колару и Палацком говори се о историји јужнословенске књижевности као о самосталној целини, као о

[1]) Osveta, 1895, 591.: у Geschichte der südsl. Literatur, III, 352. стр. има опширнији чланак о Симу Милутиновићу (III, Nr. 234, стр. 347.—352.) по аутобиографији, коју му је Симо послао. У рукопису Шафарикова дела (Gesch der südsl. Literatur ect.) био је краћи животопис од Шафарика, али је на том месту прилепљен овај опширнији, Милутиновићев се рукопис у оставштини није могао наћи, Шафарик га је мора бити Сими вратио, мисли проф. К. Јиркече.

[2]) Дело, год. VI, књ. XXI, стр. 457. Како је Шафарик овде радио, споменуто је у расправи проф. К. Јиречка и у делу Шафарикову, где нам казује, сâм Шафарик како је написао.

изворном делу, које ће изнети 60—70 штампаних табака у највећем формату. У дек. 1832. послао је Палацком одломак „Přehled nejnovějši literatury illyrských Slovenův“.[1]) Шафарик није доживео да изда ово дело, већ је у рукопису лежало више од тридесет годинâ, док га није 1864.—5. издао зет његов Јосиф Јиречек у три књиге (4 свеске),[2]) о ком није потребно нарочито трошити похвалних речи, толико је познато у словенском научном свету као изворно дело првога реда.

У Праг је Шафарик однео готову јужнословенску литературу, која у главном хвата до 1832. Доцније је само нешто у рукопису додавао, и то не систематично.[3]) Спомиње се Давидовићев „Забавник“, штампан у Крагујевцу 1834.[4]) а не спомиње Тиролова „Уранија“, алманах издан 1837. у Београду.[5]) Код Вука

---

[1]) Штампано у Čas. společnosti vlast. museum v Čechách, 1833., в. Spisy, III., 261.—316.

[2]) Paul Jos. Šafařik's Geschichte der südslav. Literatur. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček. I Slovenisches und glagolitisches Schriftthum, (Slovenische Literatur) II. Illyrisches und Kroatisches Schriftthum (Geschichte der illyrischen und kroatischen Literatur), 1865. III. Das serbische Schriftthum, I и II Abtheilung (Geschichte der serbischen Literatur), Prag, 1865. — 8⁰ VIII + 192; V + 382; XIV + 479. Уводи су и регистри писаца од J. Јиречка.

[3]) „An der Literatur-Geschichte habe ich seit 1835. auch nicht eine Zeile geschrieben, — das Fertige davon haben Sie damals gesehen“, пише Шафарик Погодину, Письма II., 238.

[4]) Ibidem, III., 415., Ђ. Поливка, Na památky и т. д., стр. 42.—43.

[5]) Али он је за њу знао, као што се види из „Письма къ М. П. Погодину“, II., стр. 194.—195., коју је овако пропратио: „Eine grosse Rarität liegt vor mir, die ich Ihnen doch näher beschreiben muss. Es ist „Урапіа, за годину 1837. у Бѣограду, у княжеско-сербской кньигопечатньи“, 16⁰. XIV, 285. стр. Es ist ein Almanach, oder ein Taschenbuch, herausgegeben von Dimitrij Isailovič (Исаиловичь), Censor bei der Fürstl. Druckerei und Redactor der serb. Zeitung. Früher gab Dim. Davidovič 1833., 1834., ähnliche Taschenbücher heraus unter dem Titel „Забавникъ“. Die Jahrgänge 1835., 1836., habe ich nicht gesehen. In der Urania 1837. stehen Erzählungen in Prosa, meist

дата из живота иду до 1831. (III, 314.) а спомињу се песме доцније издане (III, 379, №. 377.), код Мушицког се вели да је умро 27. марта 1837. у 61. год. (III, 328.), код Видаковића да је умро 1842. (III, 333., №. 153.) код Стратимировића — † 4. окт. 1836. у ноћ 11—12. час. од капље; код Саве Текелије — † 1842., 21. септ.(III, 325, и 323.). У одељку о глагол. писмености додана је белешка о Ремском јеванђељу и упућено је на Копитарове чланке 1836. и 1838. (I, 165.—166.); 1846. дописане су белешке о глаголским јеванђељима, која је Виктор Григоровић нашао на Атону (I. 168.). Али се не спомиње да је Д. Аврамовић издао Карејски типик и повељу Хиландарску[1]), и ако је Шафарик пажљиво пратио рад Аврамовићев и написао му топал некролог. Последња је белешка: о смрти хрватскога професора Јос. Ромуалда Кватерника г. 1851. (II, 302. стр.). Међутим Шафарик није престајао пратити научни и други књижевни рад на словенскоме југу, као што се види из његове преписке с Погодином и Бођанским. Зашто није ово дело Шафарик издао, проф. К. Јиречек мисли, може се разумети, ако се узму на ум неколики моменти: „Основа је делу биографиска и библиографиска; пошто се пак у Праг преселио, било је теже допуњавати материјал у такој мери, у којој је основа књизи изведена. Осем тога одмах, после свршетка дела, наступио је на југу велики књижевни прелом; отпочео је „илирски“ покрет у свези с увођењем једноставнога језика књижевнога за Србе и Хрвате, с променом дотадашњих заплетених правописа, и с дотле непознатим

Uebersetzungen und kleine Gedichte, von verschiedenen Verfassern. Interessant sind die Gedichte von Antun Michanovič von Petropolje, K. K. östr. Consul in Serbien, einen gebornen Croaten. Dann eine Erzählung von dem 16-jähr. Fräulein Anna Jefremowna Обреновича, einer Nichte des Fürsten Miloš, worauf geht ein Kalender und ein Schematismus. Auch von Symeon Milutinowič sind kleine Gedichte dabei“.

[1]) У делима „Описаніе древностій србски у Светой (Атонской) Гори, 1847., Београд, и „Света Гора са стране вере, художества и повестнице“, ту, 1848.

развојем журналистике. У Прагу осем тога Шафарик није хтео издавати великих дêлâ на немачком, а времена није било за чешку прераду. И поред тога дело има и данас вредности, нарочито због бележака о многим лицима и рукописима; српски је део најбољи, израђен по изворима непосредно пристушним писцу и снабдевен интересним уводом историским“.[1])

(Наставиће се.)

---

[1]) „Osvěta“ 1895., 887. стр.

УСПОМЕНЕ

ИЗ НАШЕГ ЦРКВЕНО-НАРОДНОГ ЖИВОТА

од **дра Теодора Мандића**

II.

од 1861.—1867.

(Наставак.)

Почетком септембра по новом 1864. дође од барона Филиповића, цесаро-краљ. саборског комесара, на грофа Палфија, краљевског Намесника Мађарске, телеграм: да школском саветнику другу Ђорђу Натошевићу даде допуст, да због црквено-народних послова̂ може у Карловце доћи, — на који позив др. Натошевић одмах онамо отпутује. Два три дана за тим добијем и ја телеграм од патријарха Маширевића, којим ме позива, да као „патријарашки повереник“ дођем у Карловце, да учествујем у претходним пословима, који су нужни за расправни Синод. С дозволом краљевског Намесника отпутујем у Нови Сад, где се с дром Натошевићем састанем и с њиме заједно патријарху у Карловцима представим.

Од патријарха разумесмо, да је за расправни Синод подељење послова̂ већ овако учињено. Под председништвом епископа Грујића састављен је један одбор:

у који улазе архимандрит Анђелић, посланици Александар Волић, и др. Светозар Милетић, и нас два „патријарашка повереника“. Одбор овај имаће да изради предлоге: за уређење црквених општинâ, српских школâ, епархијских консисторијâ и Митрополитског Савета. У други одбор под председништвом епископа Стојковића били су изабрани др. Јован Хаџић и поджупан Павле Трифунац, да израде предлог за управљање манастирских добарâ и српских народних фондовâ. Велики жупан Светозар Кушевић имаће да зготови предлог за устав српског народног Сабора и за изборни ред, а посланик парох панчевачки Васа Живковић за редукцију и дотацију свештенства. Устројство Синода, односно врховног црквеног суда, задржао је архијерејски Синод за себе.

Знали смо ми, и ја и др. Натошевић, одмах чим је избор митрополита у августу 1864. потврђен био, да ћемо као „патријарашки повереници“ позвани бити у Карловце, да помажемо радити на предлозима, који ће доћи пред расправни Сабор, па смо се за тај посао још у Будиму завремена приправили: он за уређење школâ, ја за уређење црквених општинâ, те смо и готове нацрте са собом у Карловце донели.[1])

Архимандрит Анђелић позове нас чланове одбора: Волића, Милетића, Натошевића и мене к себи у манастир Грегетег, где смо недељу-две дана пробавили, и предлоге за расправни Синод зготовили.[2])

Код већања ваљало нам је најпре у узајамном споразуму поставити начела код појединих предметâ, колико што се тиче автономије изнутра, толико и за одношаје њене према државној власти; јер у оно доба наша црквена автономија још није била државним зако-

[1]) Мој је нацрт био немачки написан, а превео га је на српски архимандрит Анђелић.

[2]) Било је то неколико дана пре и после Усековања; јер на Усековање провели смо рођен дан домаћина, а сутра дан, на св. Александра, имендан Алекс. Волића и мог малог синчића Шандора, који је са мном онде био, и ког сам десет година затим изгубио.

ном одређена и ујамчена. У школској уредби ваљало је, колико се могло, излучити из старијих и новијих интиматâ Мађарског Намесничког Вéћа, што год се с појмом автономије није дало у склад довести, на пр. потврђење основних учитељâ; именовање управитеља и учитељâ главних и основних школâ; управитеља и професорâ препарандије; располагање с пештанским школским фондовима и стипендијама и т. д., — и према томе покушати да се постави главна управа свих наших народних школâ. — Држали смо, да је време да се световном елементу, с почетка, ма и у скромној мери, приступ даде у консисторију и апелаторију. Контемплирали смо, (и на то велику важност полагали) да се постави у Карловцима Митрополитски Савет, као централна власт за све духовне, црквено-административне, школске, фундацијоне и фондске послове целе српске митрополитске области. Ал ово последње „о фундацијама и фондовима“ морало је остати отворено питање, јер је спадало у реферат другог једног одбора, који је у другом месту и за себе свој посао радио. — И предлог, да се за црквене општине начини двојако устројство, једно за велике, друго за мале општине, — у онима са избраним, у овима са природним председницима, то јест свештеницима, — нашао је на збору одобрења, а ни строжија контрола над општинама, која је епархијским властима намењена била, није наишла на отпор. Начин избора парохијског свештенства није онда чинио саставни део уредбе о црквеним општинама, њега је тек доцније — на Синоду, — израдио архимандрит Анђелић.[1])

[1]) Онда Анђелић и Милетић нису били антагонисте, и боље би било, да је онако остало. Имао сам о том с Милетићем још једанпут разговора, пред Велику Госпојину 1883. у Новом Саду, кад сам идући к пароброду сусрео се с њиме у Дунавском сокаку, па ме је до агенције допратио. Желио је, да му потанко приповедим, како смо ми 1864. збор зборили у манастиру Гргетегу, а ја сам му казао све, као што сам

Већање око појединих нацрта ишло је лако и брзо. Најбрже бисмо готови са школском уредбом, коју је др. Натошевић зготовио био према политичком школском уставу (Politische Schulverfassung) у Аустрији, гдешто и по школским уредбама у другим напреднијим земљама, саобразно захтевима педагогијске науке, и удешено према нашим приликама.

Мој нацрт за уређење црквених општинâ био је израђен понајвише по Царском Патенту од 1. септ. 1859., и Министарској Уредби од 2. септембра исте године о уређењу јеванђеличке Цркве обе вероисповести, које ми је сасвим добро познато било из праксе, јер сам код јеванђеличко-словачке црквене општине у Пешти, која се по напоменутом Царском Патенту „координирала“ то јест организирала, од Његовог Величанства за краљевског комесара 1863. именован био и у тој функцији до 1867. провео. Користио сам се и нацртом устава јеванђеличке Цркве обе вероисповести у Аустрији, који је генерална конференција њихова 1864. израдила, а за црквено, школско и фундацијско имање којим црквене општине ручкују, служила су ми за образац одређења „Општинског закона за вароши и села“ (Царски Патент од 24. априла 1859). Органичког статута за црквене општине није било у оно време, ни у нас, ни у католикâ у Мађарској, — те се отуд и није имало шта за „кодификацију“ употребити. А што је из законâ и уредаба, које сам напред напоменуо, у мој нацрт ушло, то је свугде, где је требало, према јерархијском строју наше цркве удешено, те и према нашим приликама битно измењено, а у многом и знатно допуњено било.

Архимандрит Анђелић израдио је нацрт свој о Епархијској Консисторији и Митрополитском Савету према „Консисторијалној Системи“ од

овде сад написао. Радосно се опомињао он свога старог пријатељства с „Глишом“, (патријархом Анђелићем) и жалио је, што је после друкчије дошло.

1782. и поделио је обе власти на два одсека[1]): у I. је духовне у II. црквено-административне и школске послове ставио. У овај одсек буду и световњаци примљени. Код Митрополитског Савета ваљало је још и III. одсек поставити за црквено-народна добра, фондове и фундације; ал то је морало, као што сам мало пре напоменуо, остати отворено питање, до споразума с оним одбором, који је о тој ствари имао да реферира Синоду.

Кад је наш одбор готов био са својим послом, дође из Крушедола епископ Грујић у Гргетег, где се у седници под његовим председништвом зготовљени операти прочитају, па онда ми сви још исти дан одемо у Карловце.

У Карловцима већ је био цесаро-краљевски комесар барон Филиповић. — Код патријарха били су скупљени сви епископи, и то декларативијски: Стојковић, Кенђелац, Ивачковић, и епископ посвећења Грујић. Епископ Петар Јовановић лежао је болан у Карловцима, где је за трајања Синода и умрьо. Епископ Платон није на Синод никад дошао, а за Темишварску епархију још није био избран епископ. Осим декларативијских епископа били су у Карловцима и епископ Ердељски Шагуна, Буковински Хакман и Далматински Кнежевић.

Кад су се сви епископи с патријархом заједно скупљали, састављали су под председништвом цесаро-краљевског комесара „Општи“ Архијерејски Синод, где су доносили закључке и стављали предлоге, који су се тицали наше Цркве у целој „Аустрији“. Из највишег „Упута“ цесаро-краљевског комесара, о ком ћу код

---

[1]) Напоменуо сам у овом II. чланку, да је епископ Машировић, администратор митрополије, 1863. у Темишвару две споређене консисторије поставио: једну за црквене ствари под архимандритом Михаловићем, другу за школске под архимандритом Наком, и да је у овом акту лежао прецеденс за бифуркацију консисторије, коју је 1864. Расправни Синод а 1865. и Расправни Сабор усвојио.

*

Расправног Сабора писати, моћи ће се видити, да је тадања влада и устројство врховног црквеног суда, узела у компетенцију „Општег“ Синода.

Декларатoријски епископи с патријархом доносили су „у Архијерејском Синоду“ под председништвом цесаро-краљевског комесара закључке или стављали предлоге, како да се исход Румуна из наше јерархије изврши, румунска црквена област постави, деоба у мешовитим општинама изведе и т. д. Из цесаро-краљевске Резолуције од 24. децембра 1864., која је на Народном Сабору у првој седници 1865. обнародована, моћи ће се радња овог Архијерејског Синода колико толико сазнати.

Још су имали патријарх и декларатoријски епископи, да са делегираним члановима Народног Сабора и патријарашким повереницима[1]) држе скуп под председништвом цесаро-краљевског комесара, да прегледе операте, које су одбори израдили, и који ће се расправљати на Народном Сабору. Тај се скуп званично зове „Синодски Одбор“; иначе је боље познат под називом **„Расправни Синод“**. Записник овог Синода или Синодског Одбора водио је Беочински архимандрит Лукијан Николајевић.

Како ми стање здравља ове зиме није допуштало, да идем у Карловце, а и народни архивар се поболео био, није ми се дало загледати у синодски записник, те нисам ни могао у свом приповедању радњу синодску у хронолошки ред довести, нити дане синодских седница означити. Овако ће из мог разлагања много шта изостати, на што се више не могу опоменути, ал на што би ме записник Синодског Одбора зацело потсетио, да ми је до руке дошао. Гледаћу, да то накнадим, колико узмогу, кад будем писао о Расправном Сабору год. 1865.

---

[1]) Имена десет делегираних саборских посланика сам напред код Изборног Сабора; у ту делегацију долазимо још и нас два „патријарашка повереника“.

Расправни Синод одржан је крајем месеца септембра и прве половине октобра по новом 1864.

Генерал Филиповић имао је јасан поглед на све ствари, и владао је потпуно над васколиким расправним материјалом. Располажући пуном влашћу царског комесара, спајао је он у себи све особине, у којима се огледа вештина председникова. Филиповић је знао, шта је хтео, а што је хтео, то се увек и збило по његовој вољи. Једаред га само на Народном Сабору срећа изневери, и то у предмету поравнања с Румунима, где важна једна ствар, за коју се он јако заузимао, након жестоке борбе, претрпи потпуни пораз.

Предлог „о редукцији и дотацији мирског свештенства“, који је зготовио Пачевачки парох Васа Живковић, и коме је без сумње за основу служила радња код цесаро-краљ. Културминистарства у Бечу, — више је узео времена за расправљање нег остали одборски предлози. У њему је било много сасвим нових начелâ: јака редукција парохијâ, установа систематизираних помоћникâ, укидање бира и штоле, одређење сталне свештеничке плате у новцу и т. д. Из операта Синодског Одбора (да га само имам), могло би се потанко сазнати, шта је онда све предлагано, и како је доконано било? Овако се морамо ограничити на оно, што нам расправљање тога предмета на Народном Сабору покаже. У операт овај уђе, као саставни део, и норма „о дотацији митрополита и епископа“, и „за персонал манастирског свештенства“, коју је, по мом мишљењу, Архијерејски Синод зготовио био.

Дра Натошевића предлог „о српским школама“ био је брзо и лако расправљен. У њега уђу доцније као саставни део и „одређења о гимназијама“, која су на Народном Сабору, и „о богословском училишту“, која су у Архијерејском Синоду израђена.

Мој предлог о „уређењу црквених општинâ“, који је на Гргетешком збору усвојен био, садржавао је двојако устројство: једно за велике, а друго за мале општине. Ал ја сам то морао на позив цесарокраљ. комесара преиначити; устројство за мале општине изоставити, и за све општине једнако устројство поставити. Како би по мом првобитном нацрту, у малим црквеним општинама природни председници били свештеници, ваљало ми је сад и одређења̂ о председништву општинском прерадити, и таксативно назначити општине, у којима ће се бирати председник. Цесарокраљ. комесар нађе, да у мом предлогу нема принципа, и да се с њиме нагиње на протестанѓске институције,[1]) и изјави, да би по његовом мишљењу најбоље било, да се председници у свима црквеним општинама избором постављају. Архијереји (осим епископа Кенђелца) сасвим су се пасивно у овом питању држали, и тако буде закључак по интенцији цесарокраљ. комесара донесен.[2]) Остала одређења нацрта буду без приговора примљена, и у предлог на крају уврштен и начин „о избору парохијског свештенства“, који је израдио архимандрит Анђелић.

Предлог архимандрита Анђелића о уређењу „Епархијских Консисторијâ и Митрополитског Савета“ и дра Јована Хаџића „о управљању манастирских добарâ и српских народних фондовâ“ прођу без знатније дебате. Хаџићев операт о манастирским добрима и народним фондовима буде као III. одсек у митрополитско-црквени савет уврштен, и тако потпуна централна власт за сва црквено-народна дела српске митрополије за онај мах постигнута.

---

[1]) На ово, мислим, да ми није нужно дати разјашњења.

[2]) Можда се барон Филиповић не би тако заузимао био, да се у свима црквеним општинама избором постављају председници, да није у оно доба још постајала војничка Крајина, те му се по свој прилици није свидило: да свештеници већ по звању своме по свим селима и у Граници заузму председништво у црквеним општинама.

Великог жупана Светозара Кушевића нацрт о „уставу српског народног сабора и изборном реду“ и нацрт Архијерејског Синода за „врховни црквени суд“ остави цесаро-кређевски комесар in suspenso, док не добије у тој ствари специјалну инструкцију.

С овим се заврши радња Расправног Синода или Синодског Одбора; цесаро-краљевски комесар закључи седнице, (не знам који дан) и однесе собом операте у Беч.[1])

Највишом Резолуцијом од 24. децембра 1864. буде Народни Сабор у Карловце сазван, а 25. јануара 1865. од цесаро-крал. комесара барона Јосифа Филиповића отворен.[2])

На Сабор дођоше патријарх Машировић, и епископи Будимски Стојковић, Вршачки Кенђелац и Пакрачки Грујић. Арадски епископ Ивачковић није више у српску јерархију спадао, а Платон Бачки није на Сабор никад дошао. Далматински епископ Кнежевић

---

[1]) Има још два сведока из оног времена, који су били на Расправном Синоду: Светозар Кушевић, Светозар Милетић.

[2]) За овај Сабор добио сам и ја посланички мандат и то од Сомборске општине, на ком је захвалио посланик Антоније Коњовић. И др. Ђорђе Натошевић буде у Старом Бечеју за посланика изабран, где је Никола плем. Војновић мандат положио. Обојица дођосмо на Сабор због прекинуте комуникације тек 3 15. фебруара у VII. седницу. Мене међутим изабраше још у I. седници за саборског бележника (заједно с архимандритом Анђелићем, парохом Васом Живковићем, дром Светозарем Милетићем и капетаном Марковићем) а у II. седници и за члана Одбора Петнајсторице.

У истој седници 3 15. фебруара ступио је као заменик посланика великог жупана Светозара Кушевића, Бранко Јовановић велики судац румски; (доцније дошао је опет в. жупан Кушевић на сабор). — У седници 4/16. фебруара ступио је Петар Чарнојевић као посланик Будимске епархије на место Максе Лудајића, судца Пештанске жупаније, који је био посланик 1864. на изборном сабору, па је затим мандат положио.

не доби позива на овај Сабор, ма да га је за „Изборни“ имао.

Од народних посланика само су граничарски увек били у потпуном броју (25). Од свештеничких посланика било их је 22. јер су тројица за трајања Сабора умрли;[1]) из провинцијала били смо нас само 12; све друге мандате имали су у рукама Румуни, који су се у Карловцима мимо Сабора као „транзигирајућа“ странка задржавали.

Седамдесет и пет година је прошло, како српског Народног Сабора није било, за које су време наша црквено-народна дела административним путем уређивана и решавана била код дворских и централних власти, каткад у споразуму с митрополитом, а понајвише и без њега.

Важна решења имао је цесаро-краљ. комесар да Сабору у седници 25. јануара објави.

„Исход“ Румунâ из српске јерархије, наговешћен још у Царској Резолуцији 27. септембра 1860. — сад је већ на највишем месту санкцијониран био; румунска митрополија постављена; барон Андрија Шагуна за архиепископа и румунског митрополита у Мађарској и Ердељу наименован;[2]) Арадска епархија и румунски

[1]) Прота Димитрије Јончаревић, парох Цветко Ђосић, и Михаило (Марко) Јовановић Карловчанин, протосинђел и настојатељ манастира Грабовца, који би у вишем положају од користи био цркви и народу, да је века имао.

[2]) У саборском записнику од 25. јануара само толико стоји, да је Шагуна за архиепископа и румунског митрополита наименован; ал у највишем акту о том наименовању од 24. децембра 1864. (који сам ја 1866. код Мађарског Намесничког Већа читао) стоји још и ово: „и задржавамо Себи и Нашим наследницима право именовања румунског митрополита“. Исте те речи долазе и у доцнијем највишем решењу, којим је у лето 1865. Јован Попас за румунског епископа у Карансебешу наименован био. У статуту о уређењу румунске православне митрополије, који је Краљевском Уредбом 28. маја 1869. потврђен, није више о „именовању“ реч, него се Румунима признаје право на „избор“ митрополита и епископâ, који се има Његовом Величанству на „потврду“ подносити.

делови Темишварске и Вршачке епархије од српске митрополије оцепљени, и неки делови Арадској епархији придружени, а из осталих нова Карансебепка епархија састављена; владичини двори и саборне цркве у Темишвару и Вршцу српским владикама остављене, — а за мешовите општине деобни поступак по синодском предлогу прописан и наређено, да у спорним питањима суди у последњој инстанцији Мађарска Дворска Канцеларија, односно Ратно Министарство (Цесаро-краљ. Резолуција 24. децемб. 1864).[1])

Саопштења цесаро-краљ. комесара изазвала су већу дебату. Жалило се, због повреде автономије, што је оцепљење Румуна од напе јерархије без Сабора решено; што нема конституираног Сабора, а ваљало би пре свега председника и бележнике избрати, и што прејудицира праву иницијативе Сабора, кад се само они предмети могу расправљати овде, који буду на то припуштени од владе. Цесаро-краљ. комесар даде изјаву у Сабору: да је Његово Величанство председништво у овом Сабору њему поверило, и да се предлог, по ком би се Његово Величанство имало умолити, да претседништво још у овом Сабору патријарху повери, одгоди на време, кад устројство Сабора дође на дневни ред; да су операти Расправног Синода неки већ стигли овамо, а да ће и остали скорим приспети; најпосле: „да се сабор може и о другима, у круг спољашњег црквено-народног живота спадајућим предметима саветовати“.[2])

[1]) Законским чланком IX.: 1868. пренесено је право суђења у тим парницама на краљевске судове, у последњој инстанцији на Септемвиралну Таблу (сад Краљевску Курију).

[2]) Мени су операти и друга акта овог Сабора дошла у руке први пут 1866. код Мађарског Намесничког Већа, где сам краљевском тавернику барону Павлу Шењејију поднео опширни експозе и мњење о радњи Сабора; други пут 1868. код мађарског Културминистарства под министром бароном Јосифом Етвешем, кад се радило о потврди саборских закључака. Ваља ће ми још једанпут на ову ствар вратити се. Што је рађено под баропом Шењејијем приповедаћу у овом, а што је под бароном Етвешем, у III. чланку.

Предлог, да се Сабор попуни посланицима из Далмације, и други предлог да Сабор она посланичка места, која сада заузимају Румуни, позивањем „повереникâ“ — per cooptionem — попуни, остану без одзива, и Сабор се, избравши своје бележнике, конституира.

Пре него што се у прави посао ушло, ваљало је зготовити адресу („Huldigungs-Adresse“) и поднети Његовом Величанству. И та је ствар дала повода дебати, које у пређашњим Саборима није било, кад се адреса вотирала. Неки су посланици предлагали „гравамипалну“ адресу због повређене автономије; неки су били за „просту“ адресу, ал обашка и за „гравами-налну представку“. Велика већина реши, да се само „проста“ адреса највишем месту поднесе.[1])

Од тих списа имам у препису „Записник“ Сабора, на чему имам лепо захвалити гд. др Јовану пл. Јовашовићу, у оно време надзорнику Текелијног завода, који је записник тај на моју молбу понајвише сам преписао. Осим тога имам и литографисане закључке истог Сабора, и литографисана акта, која се тичу „потраживања грчко-источних Румуна на народне фондове и фундације, којима рукује карловачка српска митрополија, и на манастире и друго црквено имање“. Ова су акта код мађарског Културминистарства из српског, гдекоја из немачког језика на мађарски преведена, за то их ја само у мађарском преводу имам. Служиће ми ови списи поглавито за оријентирање при прегледу васколиког саборског рада, и хронолошког реда, којим су послови текли. У систематично разлагање по актима (actenmässige Darstellung) нећу се упуштати, ван где се то баш не буде могло обићи; јер би такво разлагање по мом мишљењу и сувопарно било, и преко мере опширно испало; а и тако је у актима материјала толико, да човек лако може „од самих дрвâ да не види шуме“. Ја ћу се ограничити на партије, које ми се узвиде важније, и где долазе питања начелног значаја, и додаћу своје рефлексије, где за нужно нађем.

[1]) И моји и Митетићеви записници били су писани Вуковим правописом, (само што смо ми писали „србски“, „местни“ и т. д.); у осталим записницима било је свакојака правописа. Кад су ми саборске записнике у Текелијануму 1866. преписали, дотерају све (па и засебно мњење Синода) на Вуков правопис, зато су и моји цитати „—“ из записника сви Вуковим правописом писани. У Краљевској Уредби (и цес. кр.

У адреси, коју је израдио одбор под председништвом епископа Никанора Грујића, изјављена буде Његовом Величанству хомагијална благодарност, што је милост имао овај Сабор сазвати; што је цркве наше милостиво даривао црквеним књигама у Бечу штампаним; што је назив цркве наше „грчко-несаједињена“ изменут на „грчко-источна“;[1]) и што су наши архијереји 1850/1. позвани били у Беч, да већају о нашим црквено-народним стварма. При дебати буде последњи пасус изостављен, јер је изгледало, као да је влада у оно време намерна била, на основу овакове архијерејске конференције, сама решавати предмете, који спадају у делокруг Сабора, и што би Сабор одобравајући овај сазив, признао законитост поступка, да се наше црквено-народне ствари могу без Сабора уређивати. Остали садржај адреског нацрта буде усвојен.[2])

Рескриптима) од 10. авг. 1868. сасвим је особита ортографија: нема ъ. ь. ы. і., ал има я. є. ю. ѣ., па сам је такву и у својим цитатима из Краљевске Уредбе морао задржати. Наравно да сам и српски језик и конструкцију свугде оставио онако, као што је у оригиналу.

[1]) Напоменуо сам у овом (II.) чланку, да су Срби посланици на Мађарском Земаљском Сабору, кад се стварао законски чланак IX.: 1868., ставили преко посланика Стевана Брановачког предлог, да код назива наше цркве место „грчко-источна“ уђе у закон „источно-православна“, ал да се тај предлог није примио.

[2]) Кад је ова архијерејска конференција била у Беч сазвана, стајао је на челу Култусминистарства гроф Лео Туп, који је предузео, да и јеванђеличку Цркву обе вероисповести „координира“ то јест организира, не држећи се постојећег „црквено-уставног“ реда, и по његовом предлогу изађе 1. септембра 1859. Царски Патент, који, што није црквено-уставним путем изашао, и што је државо-правни положај јеванђеличке Цркве по мњењу Јеванђеликâ алтерирао, на најжешћи отпор наиђе не само код свих Јеванђеликâ хелветске исповести (Калвинâ) него и код већине Јеванђеликâ аугзбуршке конфесије (Лутеранâ), од којих је само један део (Словаци) пристао уз Патент, и „координацију“ примио. После осам година буде Патент напуштен. У овом отпору Јеванђеликâ због повреде њихове црквене самоуправе била је без

Сабор саслуша усмени извештај посланика дра Јована Хаџића о раду Одбора, који је придодат био Синоду, да изради предлоге за Сабор; одреди за верификацију саборских записника̄ епископа Грујића, проту Милутиновића, пуковника Петра Бӣгу и дра Јована Хаџића;[1]) и избере велики одбор од 15 чланова, петорицу од сваког реда,[2]) да испитује нове предлоге, који буду од појединих саборских чланова̄ стављани и у општој расправи примљени, да цензурира поједине тачке синодско-одборских предлога, који њему на расматрање буду упућени, и да се постара за редакцију саборских закључака, где се потреба покаже“.

Затим ц. кр. комесар изјави Сабору, да је жеља Његовог Величанства, да се пре свега редукција и дотација (умањење и снабдење) свештенства узме у расправљање, и да он тај предмет ставља на дневни ред за седницу, која дође прва.[3])

сумње опомена за грофа Туна, те се 1860., кад је дошло на ред уређење наших црквено-народних дела̄ вратио с пута владиних „ордонанса“ (уредаба) и колико толико опријатељио са идејом, да се послови ти морају на Архијерејским Синодима и Народном Сабору расправљати.

[1]) На саборским и синодским записницима потписан је био, осим верификацијоног одбора, и актуар цесаро-краљевског комесарства, („landesfürstlicher Synodal und Congress-Actuarius“) мајор Трнски, додавајући уз потпис свој „Agnosco“, то јест „Признајем“. То је тако било и на пређашњим саборима све до IX. чланка 1868.

[2]) Избрани буду у одбор, од свештенства: архимандрит Стеван Михаловић, протопресвитери Ђорђе Бранковић, Бабић, Урош Милутиновић и Паво Николић; из границе: пуковници Петар Бӣга и Гедеон Заставниковић, и мајори Јован Милекић, Сава Давидовац и Карапанца; из провинцијала: др. Јован Хаџић, Паво Трифунац, др. Ђорђе Натошевић, др. Светозар Милетић и др. Теодор Мандић.

[3]) Ваља имати на уму, да је у пређашња времена Саборима влада прописивала предмете за расправу, у споразуму с јерархијом или — и без ње, кад још није било Државног Закона 1868., ни Саборског Устројства 1875., по ком Сабор има свој законити делокруг, и сам себи одређује дневни ред.

Операти Расправног Синода, који су припуштени били на расправљање саборско ови су: I. Редукција и дотација свештенства. II. Црквене општине. III. Школе. IV. Консисторије и Митрополитски Савет. V. Управа манастирских добара, и српских народних фондова. VI. Стечајни испит за парохијска звања. Осим тога је главни предмет расправе био: погодба с Румунима због њихових потраживања на српске фондове, манастире и друго црквено имање.

У мом експозеу и мњењу, које сам о саборском раду поднео барону Павлу Шењејију, краљевском таверніку и председнику Мађарског Намесничког Већа 17. марта 1866. казао сам о тим операtима ово:

„Ја сам увек тог мишљења био, да је Rescriptum Declaratorium Illyricum од г. 1779., који важи као државо-правна норма за српске црквено-народне ствари, не само што се његове спољашње форме, него од чести и његове садржине тиче, далеко заостао иза данашњег времена, и да би стога боље цели одговарало било, да је Сабор Декларацију свестраној ревизији подвргао, и место ових фрагментарних операта саставио био нацрт потпуног основног закона, који би и све напоменуте делимичне операте — који овако без органске свезе стоје, — као саставни део целине у систематском реду обухваћао. А да то моје мњење није било усамљено, види се и отуд, што ме је патријарх код Синода као повереника а после и код Сабора као посланика замолио, да саставим такав нацрт, и што је та мисао одобравана са свих страна била, ал се није дала извести, што је томе на супрот стао цесаро-краљевски комесар“.[1])

Као што је већ напоменуто, први предмет, који је стављен на дневни ред, био је: **„Редукција и дотација свештенства“,** с којом се у седници 28. јануара започне мериторни рад Сабора.[2])

---

[1]) Овакав потпун основни закон за своју митрополитску област израдио је 1869. румунски народни конгрес, који је Краљевском Уредбом 28. маја 1869. највишу потврду добио.

[2]) Ја не могу увек ићи редом, као што је у саборским записницима, јер тамо је доста пута један предмет у записни-

Штета је, што писмен извештај референта пароха Васе Живковића, који је он у седници прочитао, није прикључен саборским списима, па се овако не могу сазнати мотиви „и начела, која су Синодски Одбор у том предмету руководила“.[1])

Операт I. узео је за излазну тачку редукцију (умањење) парохија и одређење сталне (fix) плате за свештенство у готовом новцу.

До онда су приходи свештеникâ били: бир, штола, парохијска сесија, где је такве било, (у Горњо-Карловачкој епархији релутум од 107 ф.) и парохијски стан, каквог га је баш у најбогатијим епархијама тек у гдеком месту било.[2])

Сабор закључи, да се бир и штола укину. Жалипе се на ово млоги свештеници из Бачке и Баната,[3]) који су на бољим парохијама били, и заман тражише, да им се остави снабдење по старом „у зрну“. Сесије задржи Сабор, ма да је била јака струја, да се и те у новац претворе. па да све иде у једну касу, из које би се свештеници целе митрополије плаћали. Најпосле нареди Сабор, да црквене општине за три године са-

---

цима од више седница разбачен, па ми ваља из више закључака купити парче по парче, да саставим цело, и да га метнем онде, где му је место.

[1]) Ова је мана општа код млогих саборских списâ, коју сам ја још 1866. опазио, кад су ми та акта први пут у Будиму у руке дошла, па нисам доста пута из њих могао ни начела ни мотива код појединих предлога извадити, ни загледати у генезис, како су ти сабореки закључци постајали. Записници саборски понајвише сасвим мршаво јављају, да је прочитан извештај синодског, ил редакцијоног, ил одбора ad hoc, и да се натраг враћа ради новог извештаја. Оваки се записници тешко могу разумети, кад нема уз њих прикључених извештаја, без којих се доста пута не може ни то сазнати: о чему је управо реч у њима.

[2]) У Бачкој епархији н. пр. само у Бају, Кулпину, Сегедину и Јегри.

[3]) Свештенство Кикиндског диштрикта дало је и ограду против тог закључка, коме нису ни архијереји наклоњени били.

зидају парохијске станове, по нормалу, који ће он прописати.[1])

За огрев буде наређено, да га свештеник добија „како је, где је, и колико је овај постајао.“

Пре нег што се на одређење свештеничке плате у „цифри“ прешло, ваљало је решити питање, које је у течају дебате избило: „еда ли ће се примити солидарност и каква? што се тиче плаћања платâ парохијских“. Један је предлог био за „чисту“ или најширу солидарност „то јест, да се све у једну касу плаћа, па из те да се одређене плате свима издају“. Други је предлог био за „ширу“ солидарност, „то јест, да се свакој класи, која не би довољна била претече у помоћ“. Трећи предлог је „ужу“ солидарност препоручивао, „то јест, да се најнижој класи у помоћ претече и попуни јој плата“. Овај предлог буде с малом већином усвојен.

Што се тиче свештеничке плате у готовом новцу, два је предлога имао пред собом Сабор; један Синодског Одбора: „да се плата на душе пореже и инкасира“; а други одбора ad hoc: „да се парохије поделе на класе, и да се за сваку класу одреди свештеничка плата“. Овај предлог добије велику већину.

За основ подељења у класе узео се „поглавито број душа, но са обзиром на околности општинâ, према којима се у мањим али могућнијим општинама и на мањи број душâ виша класа и обратно одредити може.“[2])

---

[1]) Слушао сам у оно време у круговима, који су добро могли бити информирани, да митрополит Стратимировић није био пријатељ парохијских становâ, јер је држао да ће свештеник, кад дође на парохију, где нема парохијског стана, пре свега постарати се, да себи и породици својој кућу прибави, да му не дођу удовица и деца под туђ кров, кад њега не буде.

[2]) Попис православних Србâ и Румунâ у општинама некадашњег Српског Војводства извађен је из званичког пописа народа код цес. кр. српско-банатског Намесништва од год. 1857., који сам ја у препису 1861. донео из Темишвара, и дао штампати у Летопису год. 1863. књига 108.

Према овом закључку буду парохије у свима епархијама, осим Горњо-карловачке, у шест класа подељене, с највећом платом од 1000 ф., с најмањом од 400 ф. У Горњо-карловачкој епархији буду три класе усвојене с платом од 700 ф. 500 ф., и 400 ф. Четирстотине фор. изречено је као минимум свештеничких платâ.

Где нема сесије одређен је еквивалент од 200 до 300 ф. и закључено поднети молбу Његовом Величанству, да милост има Горњо-карловачкој епархији еквивалент од 107 ф. на 200 ф. из граничарског провентног фонда повисити.[1])

Како се у истој епархији поред усвојеног кључа за парохијал од 20 крајцара по рâлу, показао мањак од 6 до 7 хиљада форинти годишње, одобри јој Сабор у тој свoти потпору из народног фонда.

Код редукције свештенства стављено је правило, да код једне парохијске Цркве буде само један парох. На 2 до 4 хиљаде душâ додаје се пароху помоћник, који се „системизиран“ зове. Број оваких помоћникā расте с бројем душā; од 4 до 6 хиљада душа два; преко 6 хиљада душа три; а по особеној потреби службе четири помоћника. Остављено је Архијерејском Синоду, „да односење између пароха и системизираног помоћника одреди“.[2])

---

[1]) Цес. краљ. Рескриптом од 10. августа 1868., издатим за војничку Крајину, одобрено је парохијама у Горњо-карловачкој и Банској крајини 200 фор. из крајишког провентног фонда, у накнаду, што немају парохијске сесије (I. §. 11. а.) — и наређено на особиту петицију Сабора: „да се парохиском свештенству у ц. кр. воєној Краини (дакле у целој) земљишни посѣд нѣгове краишке родне куће неурачунава више у накнаду, коя му припада за парохиску сесию, и да одсад од таковых земљишних поседа, као од сваког другог, кућна задруга има порез плаћати“ (I. §. 11. б.)

[2]) Ово је овако, и што се редукције и дотације свештенства и сасвим нове установе „системизираних помоћника“ тиче, већ онда без сумње бар у пачелу код бечког Култусминистарства утврђено било, кад се тамо 1850/1. одржао архијерејски збор, о коме сам у I. чланку написао, колико сам знао.

За порезање и купљење ових плата̂ нареди Сабор, да их црквена општина „у присуству политичке власти као законог сведока“ по порезном кључу ил како по околностима за правичније нађе, с обзиром на имање и са штедњом сиромашније класе разрезује, „а купи је месна власт политичка с порезом заједно, и издаје пароху месечно напред на признаницу“.

Сабор је мислио, кад би се само по порезном кључу распорезивао парохијал, могли би многи људи, који у месту, где живе, немају видљивог иметка, те зато тамо сасвим незнатан порез плаћају, с каквом год маленкошћу провући се код парохијала, ма да иначе знаменито имање имају, ил у поседу у другом ком месту, ил на пр. у папирима, на које се никакав порез не плаћа. То се Сабору није свидило правично, те стога закључи, да се порезни кључ узме само за правило код порезивања парохијских плата̂, а црквеној општини остави одрешене руке, да тај прирез одреди, како по околностима за правичније нађе, с обзиром на имање, и са штедњом сиромашније класе.[1])

На ингеренцију политичких власти код порезивања парохијала склонио се Сабор на захтевање свештеничких посланика̂. „Пошто је (тако стоји у записнику саборском) од стране свештенства примјечаније учињено, да ако се разрезивање самој општини без утицаја политичке власти остави, свештенство неће довољне гаранције имати, да ће плату своју точно примати, отвори се жива дебата о томе, да ли и колико би ту политичка власт ради гаранције те умешати се имала, а да се не би автономија у том обзиру нарушила, и по дугом говору за и против редакције, посланик др. Хаџић предложи следећу редакцију: ову годишњу плату разрезује црквена општина у присуству поли-

[1]) И у II. саборском операту „о црквеним општинама“ стоји у §. 23: „да се скупштина совѣтује о средствама, за подмирење црквено-школских потреба; и да одређује по нужди у ту цѣл прирез, и опредѣлює кључ“.

тичке власти, као законог сведока, који предлог са свима против три гласа примљен буде“.[1])

О „личним“ помоћницима, што се придају паросима, „који због телесне ил душевне немоћи нису у стању да парохијске дужности без штете службе обављају“, повела се подужа дебата. Сабор је имао пред собом два предлога одбора ad hoc, који су онде једнаки број гласова добили. Један је предлог овако био формулиран: „Лични помоћници од сад се неће постављати. За свештенике, који су неспособни за обављање дужности постали, заводи се фонд дефицијентâ. Особита наредба садржаће одређења о њему. Међутим се стара консисторија да душепопечение или протопресвитерски помоћник, ил јеромонах ил оближњи свештеник, док се парох не постави, за време управља“.

Други је предлог задржао „личне“ помоћнике, и одредио помоћнику половину парохових приходâ за живота пароха, а и после смрти његове „док не буде ил избором стално ухлебљен, ил, док се другом пароху, где се потреба појави, као помоћник не придода“. Овај предлог добије већину гласовâ с допуном „да се помоћник само сагласно са дотичном општином приставити може“.

Место укинуте штоле одреди Сабор, које ће „душепопечитељске“ дужности парохијско свештенство без наплате, а које уз наплату обављати, и пропише на ту цел нормал, колико ће се за сваку функцију у новцу плаћати.[2])

---

[1]) Да политична власт купи парохијал заједно с порезом, добило је највишу потврду само за Војничку Крајину у цесаро-краљ. Рескрипту 10. августа 1868. — У Краљевској Уредби за Мађарску, и највишем Рескрипту за Хрватску и Славонију од истог датума изостало је то одређење зато, што спада у делокруг „општег законодавства“. Доцније је на Земаљском Сабору још исте године донесен законски чланак XXI, по ком су дужне политичне власти на захтевање црквених власти за утеривање црквених пристојабâ политичку егзекуцију одобрити.

[2]) Народни Сабор 1875. закључио је неке измене у дотацији свештенства, ал то није добило потврду у највишем

Црквеним општинама допушта се, да могу ђакона држати, ако докажу, да су у стању давати му плату од годишњих 400 ф.

Протопресвитерати буду на 39 сведени, и у сваком округу уз протопресвитера постављен помоћник, да испомаже у „душепопечењу“, у месту, где је, а по потреби и у другим парохијама округа протопресвитерског. Помоћника има да издржава општина, где је протопресвитер, а ако она не узможе, одређује се субвенција у своти, која је прописана за парохије најниже класе; уз то још пола сесије земље, или релутум за њу.

„Свака општина у протопресвитерату (изван Горњо-карловачке епархије), има три по сто на свој парохијал у име плате протопресвитерске порезати и протопресвитеру оним истим путем и начином као парохијал издавати“.[1])

Од велике је важности одређење Сабора, да се од парохијских сесијâ, које услед редукције парохијâ

решењу од 26. августа 1876., него министар-председник у споразуму с култусминистром изда 30. септембра 1876. привремену наредбу (док Сабор не донесе нов статут), да црквене општине и свештеници, изван Војничке Крајине могу свештеничку плату, било у новцу, било у натури у присуству политичке власти, уз одобрење епархијске власти утврдити и уговор склопити; тако исто, кад се општина и свештеник не могу да погоде због релутума за парохијски стан, да епархијска власт саслуша обе стране у присуству политичке власти и одреди станарину. Ова министарска наредба изашла је, кад су већ наше црквене ствари у протестантском одељењу рефериране биле, те сам за њу тек ове зиме дознао, кад ми је Збирка политичких закона (Közigazgatási törvénytár 1897.) у руке дошла; ал ја из те нисам могао сазнати, из којих је побудâ највише потврђење саборском закључку одречено. — У осталом то нису моје Успомене из нашег црквено-народног живота.

[1]) Протопресвитерима у Горњо-карловачкој епархији одређена је у цесаро-краљевском Рескрипту 10. августа 1868., издатом за Војничку Крајину, стална плата са 900 ф. и прописано: „да пристојбе ове куће и исплаћују општине односно месне политичне власти“.

постану залишпима, начини фонд за потпомагање слабије дотираних парохијâ и свештеника, који су душевно ил телесно неспособни постали за вршење свештеничких дужности“. Овај фонд има служити за целу митрополију и зато је добио наслов „јерархијски“ фонд.[1])

Протопресвитерима, паросима, помоћницима и ђаконима стави Сабор у дужност, да за своје удовице и сирочад оснују фонд. И овај фонд добије наслов „јерархијски“, ма да би ваљало, да су га „пензијоним“ фондом назвали.

Управа народних фондовâ буде у седници 17. (29.) марта упућена, да за овај фонд изради статут на темељу, „основних правилâ“, која је Саборски Одбор ad

[1]) Како Сабор није донео никакве одредбе, на који начин да се овај фонд у живот уведе, остала је ствар све до краја 1873. неизвршена; ма да је Мађарско Култусминистарство споразумно с Хрватско-славонском Канцеларијом и Ратним Министарством још 13. децембра 1868. потапко упутство издало: како да се има Краљевска Уредба од 10. августа 1868. у свима њеним тачкама извршити. Онда Жигмунд Хубер, који је 1873/4. послат био као краљевски комесар, да у српској митрополији доведе ствари у ред, које су несрећном талијом Народног Сабора 1872., и догађајима, који су за њим ишли, у највећи заплет дошле биле, — стави влади међу осталима и за јерархијски фонд предлог: да Управа народних фондовâ доходак, који су општине од залишних парохијских сесијâ између тог времена противзакона себи присвојиле, без одлагања, и где је нужно, и судеким путем за јерархијски фонд утера; да Епархијски Администравни Одбори, почињући од 1. јануара 1874. залишне сесије путем јавне лицитације под закуп издаду а новац у јерархијски фонд унесу; да се код Управе народних фондовâ одсад засебни журнал и главна књига за јерархијски фонд води; и да се тачни рачуни од прећашњих година одмах, а од 1874. редовно сваке године Министарству подносе, докле год Народни Сабор не донесе статут о рачуноводству код српских црквено-народних фондовâ. Према овом предлогу изда Култусминистарство 14. септембра 1873. строгу наредбу на администратора митрополије, којој се има захвалити, што је јерархијски фонд — ма и после пет година — у живот ступио. Данас има тај фонд око 450 хиљада форинти капитала.

hoc према пројекту посланика мајора Милекића састависо а Сабор одобрио.[1])

Сабор је с дотацијом и редукцијом парохијског свештенства у свезу довео и **„дотацију митрополита и епископâ“**, ма да би ваљало да је о том особени статут донео. Ја сам већ на два места у овим успоменама гдешто прибележио о епископској дотацији, и напоменуо да се у архијерејском збору у Бечу 1850/1. поглавито о том радило. Три су епископа (Будимски, Пакрачки и Горњо-карловачки) били сиромашно снабдевени, Арадски нешто боље, два су била (Темишварски и Вршачки) добро, а један (Бачки) за наше прилике врло добро дотиран. У конзервативно време пре 1848. нико није на те мисли долазио, да би ваљало приходе свих епископâ комасирати, све у једну касу унети, па из те свима епископима једнаку плату издавати. Кад се оној четворици није могло иначе помоћи, јер је и Неприкосновени фонд још слабе снаге био, буде административним путем постављено начело „субвенције“, да боље дотирани епископи слабије дотираним са одређеном годишњом свотом у помоћ притекну. Овако се таворило до Сабора 1864/5, ал даље се није могло; јер је код Румуна већ од 1850. ојачала била мисао, да им ваља своју народну јерархију тражити, те су почели с плаћањем сидоксије и конвенције заостајати, коју су епископи преко политичких власти донде утеривали, док није „Унија“ међ Румунима маха отела, и епископе од даље егзекуције застрашила.[2]) Кад та „субвенција“, коју епископи Темишварски и Вршачки лошије дотираним епископима

[1]) Ово је кроз 30 година остало неизвршено, док није 1895. Народни Сабор донео статут о „пензијоном фонду за свештеничке удовице и сирочад“, који је краљевском резолуцијом 10. јуниja 1895. потврду добио. То је после пуних 20 годинâ први статут Сабора, који је на највишем месту потврђен.

[2]) Напоменуо сам у овом чланку, како је патријарх Машировић казивао, да му је од сидоксије и конвенције до 30. хиљада фор. у Темишварској епархији код Румунâ остало на дугу.

нису више могли давати и на њихову молбу административним путем пренесена буде на Неприкосновени фонд,[1]) остане тај терет само још на Бачком епископу, што је он уз сидоксију и конвенцију био и у поседу пустаре „Сиријга“.[2]) Сасвим је наравно, да су епископи већ на Синоду 1864. на Сириг упрли били очи, и у њему најзгоднији „објект“ нашли, да се с приходом његовим за све епископе довољна дотација постигне. А ово није само у интересу сиромашнијих епископâ Будимског, Пакрачког и Горње-карловачког, него и Темишварског и Вршачког лежало, јер је њима исходом

[1]) Већ је пре тога, одмах после 1850. такођер административним путем укинута била и „taxa syngelica“, коју су имали свештеници плаћати своме дијецезану, кад су на парохију дошли и од њега „синђелију“ добили. Архиепископу и епископима буде у то име одштета из Неприкосновеног фонда одобрена.

[2]) О „Сиригу“ могу само то забележити, што сам 1880. код Министарства у актима некадашње Краљевске мађ. Дворске Коморе читао, и то само летимице претрчао, јер сиришко питање није било предметом никаквог расправљања. Пустару Сириг, која између Новог Сада, Сентомаша и Турије лежи и по старом катастеру 4576 катастралних јутара износи, поклонили су потиски граничари Бачком епископу, који је у мирном поседу остао, док је граница постојала. Кад Потиска Граница буде развојачена — 1750. (1741.) импетрира Богић Стратимировић донацију на Сириг, ал због истрајног отпора Бачког владике, одустане од Сирига и добије донацију за Кулпин, и то чисту — donatio pura — која се давала само за заслуге без икакве уплате. (Осим Стратимировићеве фамилије добила је у Бачкој само још Закина фамилија чисту донацију на Бајшу). Ал и после тога морао је Бачки епископ Висаријон годинама још водити парницу против фискуса, која напослетку код Септемвиралне Табле у његову корист буде решена, уз наплату, на коју се више не опомињем. Од то доба добијао је сваки епископ Бачки, кад је за то достојанство бивао потврђен, и донацију на предијум Сириг, који је био „племићко добро“, од свака пореза слободно. Последњи епископ, који је још донацију на Сириг имао, био је Георгије Храниславјер је Платон дошао на столицу Бачког епископа, кад је већ донационална система била укинута. Ово приповедам са изричном резервом: „Salvo errore memoriae“.

Румунâ из наше јерархије известан губитак од три петине дохотка у име сидоксије и конвенције предстојао. Лако се дакле сложише архијереји у предлогу, да се приходи свих епископијâ комасирају и међ њима једнако поделе. Бачки епископ Платон Атанацковић није никад дошао ни на Синоде ни на Саборе који су одржани 1864. и 1865.; он је био инсталиран на сав приход Бачке епархије, дакле и сиришке пустаре, па је сигуран био да му се та не може одузети, те због тога и није чинио ништа, ad sustentanda jura да одржи права потоњих епископâ Бачких, држећи се ваљда онога „post me diluvium, може доћи потоп, кад мене не буде“.[1])

Приликом дебате о епископској дотацији, буде стављен у саборској седници 9. (21. марта) предлог: да се у Костајници наново подигне епископија, и да се Бачка дијецеза подели на двоје; јужни део да се споји с архидијецезом, па да патријарх наизменце седи у Карловцима и Новом Саду, северни део да се састави с Будимском епархијом, па да Будиски епископ у Будиму, ил што би боље било, у Сомбору столицу има. Овај предлог пропадне са 19 против 23 гласа.

Налик на овај предлог стáвило је и Ратно Министарство 1868. пропозицију, — кад је била концертација око редакције Краљевске Уредбе, односно највиших Рескриптâ од 10. августа 1868., — да би ваљало целу Бачку епархију с архидијецезом спојити. Мађарско Култусминистарство не пристане на ову пропозицију.

Синод је дакле изрекао начело комасације свих епископских прихода, и једнаке дотације за све епископе,

[1]) Герман Анђелић, кад је дошао на столицу Бачког епископа после комасације Сирига, чинио је покушаје, да ревиндицира Бачком епископу старе његове приходе, ал је увидио, да се ту не може ништа помоћи, јер у Краљевској Дипломи, коју епископи о својој потврди (конфирмацији) добијају, изрично стоји, да се у том достојанству потврђују са приходима, који су у Краљевској Уредби (Рескриптима) 10. августа 1868 I. §. 27. означени.

које је и у Синодском Одбору усвојено. Овим предлозима конформирао се и Сабор, и донео у седницама 9. (21.) марта и 20. марта (1. априла) ове закључке: Митрополит остаје у уживању свих постојећих митрополитских добара, и добија накнаду за сидоксију и конвенцију, која се с 1. јануаром 1866. укида.[1]) Сваки епископ добија годишњу плату од десет хиљада форинта, Бачки и Темишварски још и додатак од две хиљаде форинта, а сви уживају епископску резиденцију и башту, где је има. Док се не узможе и Бачка епархија са Сиригом увући у комасацију, одређује се сваком епископу (осим Бачком) годишња плата од шест хиљада форинта из верозаконског приноса, односно Неприкосновеног фонда, ал у то им се има урачунати, што већ ил из истога фонда, или од Бачког епископа као субвенцију примају. Баште кућевне и виногради не урачунавају им се у плату; остале реалитете издаје Управа Народних Фондова на лицитацији под закуп. Бачки епископ добија накнаду за сидоксију и конвенцију.[2])

Опомињем се врло добро, да је један граничарски посланик кад је било треће читање овог закључка, ex abrupto ставио предлог, да се свима епископима једнака плата: дванаест хиљада форинта одреди, и да је тај пред-

---

[1]) По I. §. 27. Краљ. Уредбе 10. авг. 1868. „Патријарх и Архиепископ Карловачки добива из верозаконског приноса накнаду за сидоксију и конвенцију у износу опом, у ком их сада прима“. После смрти патријарха Машировића буде та накнада краљевском Резолуцијом 7. јулија 1874. укинута; патријарх Ивачковић већ је није више добивао.

[2]) Епископ Никанор Грујић, који се у том питању у Синоду и Сабору пасивно држао, говорио ми је приватно пред архимандритом Анђелићем, да се он с тим саборским закључком не може опријатељити, додавајући, да смо досад имали бар једног владику „магната“ а сада начинисмо све жебрацима. Културминистар барон Јосиф Етвеш, кад сам му 1868. реферирао операте Сабора од 1865., приметио је о овом закључку Сабора, да је то мудра и срећна мисао, и да би се он радовао, кад би се тако што и код католичког епископата дало спровести.

лог, не питајући за средства, без дебате усвојен био. У саборском операту, који је највишем месту на потврду поднесен, заиста стоји дванаест хиљада фор., ал у саборском записнику нема о том трага. Било је то већ на измаку Сабора, кад је председништво ужасно журило растанак Сабора, па се овако што лако могло и код овог, а и код других још закључакâ саборских превидети.

Код редакције Краљевске Уредбе 10. августа 1868. морали су се §. 27. и 36. из операта I. о дотацији епископата сасвим изменити, и место њих нов §. 27. редигирати. Једно зато, што је између тог времена Бачки епископ Платон Атанацковић умрьо био, те се сад могла комасација прихода̂ од свих епископија̂ извршити. А други је узрок био, што се том приликом показало, да и после комасације Сирига нема толико фонда, да се може сваком епископу плата од дванаест хиљада фор. издавати. Осим тога и вероисповедни принос није био у цифри исказан, него га је ваљало из других списа извадити; најпосле и регална права, што су епископима остављена, нису нигде била ни споменута. Краљевска Уредба морала је дакле цео §. 27. сасвим изнова редигирати, и на основу саборских закључакâ, и према повчаним средствима привремено уредити епископску дотацију ал без одређења цифре, и упутила је Управу Народних Фондова, „да поднесе првом, који ће доћи, народном сабору „разложима подкрепљен предлог, те да уједно искаже достовјерно доходке свију Епископата, као и изворе расположиве за подмирење дотичних потреба“.[1])

[1]) Не би човек мислио, колика је велика свота из прихода̂ Бачке епископије на издржавање осталих епископа̂ за ових тридесет година̂ издата. Ако је Бачка епископија просечно само с двадесет и пет хиљада̂ форината годишње конкурирала на целокупну дотацију епископата, то је Бачка досада седам стотина педесет хиљада форината а. вр. на ту цел издала. Ал биће да је и више.

За **„персонал манастирског свештенства“** буде сасвим укратко наређено: да „Сведенѣ једних манастира, кои су сада Архимандрие, на Игумание, подизанѣ других манастира, кои су Игумание на Архимандрие; афилиранѣ једних манастира другима, као и означенѣ броя братие манастирске одређуе Патриарх са синодом, а главна управа народних фондова одредит ће привремено начин издржавања манастирских Настојателя и Єромонаха, и спреми ће за коначно решенѣ тих одношаи предлог идућем Сабору.“

У предлогу Синодског Одбора, који је расправљан у саборској седници 17. фебр. (1. марта) већ су означени били као архимандрије ови манастири: Крушедол, Гргетег, Беочин, Бездин, Сенђурађ, Месић; ал кад се дошло на дотацију манастира, нађе Сабор за нужно најпре сазнати „какав правни положај и правно одношење према сабору архијереји заузети мисле, пошто дотација манастирâ зависи од начина администрирања и манипулације манастирске“, па стави питање на патријарха и архијереје: „дал ће они споразумно са сабором или одељено за себе то питање расправљати?“ — У седници 20. марта (1. апр.) буде донесен закључак, као што сам га напред саопштио, који се може као компромис међ Синодом и Сабором узети.[1])

[1]) Од како је Краљевска Уредба 10. августа 1868. изашла, којом су закључци Сабора 1865. највишу потврду добили, прошло је већ четир и по године било, а потврђена одређења Сабора ил нису била никако ил тек овлаш извршена. Онда Жигмунд Хубер, краљевски комесар стави влади предлоге за тачно извршење свих саборских закључакâ, који на представку Културминистарства Краљевском Резолуцијом 4. октобра 1873. највише одобрење добију.

Овако гласи Краљевска Резолуција у изводу:

За епископску дотацију, која се у Краљевској Уредби 10. августа 1868. није још могла у цифри одредити, и која је 1873. са 10567 ф. 50 кр. израчуната била, наређује се, да се у тој своти епископима дотација издаје, ал да се свака промена, која би на количину њену утицала, (на пр. већа или мања аренда Сирига) има јављати Министарству,

Са „**прелазним опредељењима**“ завршио је Сабор свој I. операт „о дотацији и редукцији свештенства“. Партија је ова (прелазна опредељења) добро израђена, ал данас је после 30 година постала беспредметна.

За време, док су трајала већања о I. саборском операту — о дотацији и редукцији свештенства — три су се интермеца догодила, о којима ми ваља засебно птогод написати.

У седници 8. (20. фебруара) саопшти цесаро-краљ.

док не буде дотација епископā путем Сабора коначно и у цифри одређена.

За верозаконски принос, који је Управа народних фондовā 1869. за целу митрополију са 24491 ф. 24 повч. израчунила, наређује се, да Епархијски Административни Одбори за 15 дана, кад приме ову наредбу, учине расположење, да се тај принос и за прећашње године и за 1873. најдаље до 1. новембра распореже на главе, и да се како рестанција из 1869. 1870. 1871. и 1872. тако и текућа пристојба покупи, и ако је нужно и егзекуцијом преко политичких власти на основу чланка XXI. 1868. утера, а у напредак, да се до 1. јануара распореже, и у првој половини сваке године покуши.

За предујмове из народних фондовâ, који су 1873. већ на 147.581 ф. нарасли били, наређено је, да Управа народних фондовā, урачунавши, што је међу тим примљено, за 15 дана распореже тај дуг на епархије, Административни Одбори па црквене општине, а ове најдаље до 31. децембра 1873. на главе, и да се та рестанција најдаље до конца 1873. покуши на начин, који је за верозаконски принос прописан.

Инвентари црквено-народних добарâ имају се до 1. новем. 1873., а у напредак, чим буду зготовљени, за 15 дана Министарству поднети.

Исказ о раду Управе народних фондовâ, што се тиче стања фондовâ и фундацијâ, — о раду Митрополитско-црквеног Савета, у погледу на ревизију манастирских рачунâ, исказ о персоналном стању монашког свештенства и о примању и издавању појединих манастирâ; — напослетку исказе, које дијецезални епископи подносе о ревизији црквених, црквено-школских и фондских рачунâ, — дужан је администратор митрополије бодрим оком пратити, и о свему томе до 31. децембра сваке године поднети извештај Министарству, додајући своје примедбе, и јављајући какве је наредбе он учинио.

комесар Сабору да је митрополит романски Шагуна са епископом Арадским и са посланицима романским у Карловце приспео, „и мисли, да би требало да се из средине сабора изашље, броју романских посланикâ раван одбор, у коме ће по изричној вољи Његовог Величанства и патријарх са српским епископима учествовати“.

Из овог саопштења изроди се дебата, пошто је у том предмету више предлога стављено било. Један је предлог био „да се пре свега поднесе известије сабору о стању фондова и о радњи комисије оне, која

Наређено буде, да се за народне фондове и фундације особити фискал постави, да је фискал дужан о парничним пословима сваке по године поднети извештај Управи народних фондовâ; а Управа добије налог да изради упутство за фискала, рачуноводство и канцеларијско особље.

Управи народних фондовâ стављено је у дужност, да прорачун о фондовима и фундацијама за 1874. одмах, а у напредак сваке године до 1. октобра Министарству поднесе.

Администратор митрополије буде позван, да преко Управе народних фондовâ даде израдити исцрпљиво упутство о начину руковања, о рачуноводству и контроли манастирских добарâ, које би се упутство могло као привремена уредба одмах у живот увести, а уједно служити као предлог статута за Народни Сабор, који о том има коначно решење донети.

А и међутим буде за манастирске рачуне наређено, да се ти рачуни до краја године 1872. имају сад одмах, а у напредак по свршетку сваке године за три месеца Епархијском Административном Одбору поднети; а који би настојатељ манастира то занемарио, да га дијецезан (архиепископ, епископ) дигне од звања и плате; даје дијецезан дужан те рачуне, и то старе до 31. децембра 1873., а у напредак до 30. јунија сваке године преко Епарх. Административног Одбора дати ревидирати, и Митрополитско-црквеном Савету поднети, иначе му се плата (дотација) код Неприкосновеног фонда обуставља; напослетку ставља се Митрополитско-црквеном Савету у дужност, да под личном одговорношћу старе рачуне до 1. јула 1874., а у напредак до 31. децембра сваке године супер-ревидира и финализира.

Архиепископ, односно епископи имају настојатељима манастирâ изјавити, да неће моћи

је за време синода са Романима у вопросном делу преговоре водила“. Други је предлог био „да Романи пре свега пуномоћија за овај сабор покажу и затим места своја у сабору заузму; ако неће, а оно да се места њихова попуне посланицима од српског народа“. Трећи предлог, који је и потпомогнут био, гласио је, „да се Романи јаве сабору, и да усмено ил писмено изјаве, шта желе“.

„Но пре него што би до гласања дошло, огласи цесаро-крал. комесар седницу за завршену“.

Тек у седници 25. фебруара (9. марта) буде овај

бити кандидати за епископску столицу, ако нису тачно испунили своју дужност због полагања манастирских рачуна̂, и ако им нису рачуни нађени, да су у сваком погледу уредни и верни.

Управи народних фондова̂ ставља се у дужност, под претњом, да ће иначе штету накнадити, да оне две хиљаде фор., које је саборска комисија у манастиру Бездину као сувишак манастирских прихода̂ нашла, и у народни фонд унела, а фондовска управа против реда манастиру вратила, одмах инкасира, и у народни фонд унесе; и да од оног сувишка манастирских прихода̂, што су саборске комисије у народни фонд унеле, па је тамо само привремено забележен, одмах једну полу за народни клирикални а другу за манастирски фонд у примање стави, у њега и манастирске депозите, који су пре 1. јануара 1869. ушли, и које тачно ваља исказати, преведе, а о манастирском фонду одсад засебан рачун води.

Напослетку добије Управа народних фондова̂ налог, да занемарени преглед стања и рачуна̂ свих фондова̂ и фундација̂, којима она рукује, почињући од 1869. све до 1873. за три месеца од дана ове уредбе наједанпут, — а одсад сваке године до 31. марта путем српских новина̂ обнародује.

У Краљевској Резолуцији наглашује се код сваког одређења, да су само привремена, и да ће донде важити, док Сабор о том не донесе, а Његово Величанство не потврди специјалне статуте.

Устројством Сабора и Саборског Одбора и наредбама, које су црквено-народне власти у свом законитом делокругу досад издале, постала су млога одређења ове Крал. Резолуције беспредметна; — ал не сва.

предмет поново предузет; у којој „цесаро-краљевски комесар саопшти сабору допис заступника народа романског, у ком они захтевања своја излажу, наводећи, да ће мотивације своје онда предложити, кад ствар дође до заједничког претресања са одбором од стране сабора овог“.

Сабор одреди из своје средине Одбор и избере за чланове Одбора: од свештенства архимандрита Ст. Михаловића и пароха Васу Живковића; из границе пуковника П. Бӣгу, потпуковника Ђорђа Ђорђевића и мајора Матића; из провинцијала: Ст. Петровића великог жупана, П. Трифунца поджупана, Петра Чарнојевића, дра Ј. Хаџића, дра Св. Милетића и дра Т. Мандића. — Одбору буду још придодати асистент народних фондовâ Ст. Ристић и народни секретар др. М. Рајић.

Сад ћу оставити Одбор овај, док прикупи сав материјал, који је нуждан за погодбу с Румунима, и информативни свој извештај поднесе Сабору, а ја ћу се коснути другог интермеца „о дијаријуму саборском“.

У седници 17. фебрӯара (1. марта) предложи патријарх: „да се изберу вешта и поуздана лица, која ће дебате саборски чланова бележити, и по томе точни дијаријум водити, из који ће народ прави садржај говора своји заступникâ сазнати; и наведе, да јавни листови изразе и смисао говора народни посланикâ изврћу, и неистините извештаје доносе, на назначује за бележнике патријаршеског протосинђела Теофана Живковића и народног секретара дра Милоша Рајића“. Предлог патријархов буде примљен.[1])

Ја тај саборски дијаријум никад нисам видио, а тешко да је тај иком од саборских чланова, који су данас у животу, до руке дошао. Биће, да је писан био без ичијег надзора и контроле.

---

[1]) У оно време (1865.) излазиле су двоје српске политичке новине: Нинковићев „Србобран“ и „Напредак“, обоје у Новом Саду.

Трећи интермецо обележен је интерпелацијом, коју је Сабор у седници 17. фебруара (1. марта) на патријарха и Архијерејски Синод управио.[1])

Овако гласи та интерпелација:

„Поводом тим, што је по чувењу синод архијерејски од вишег места упутство добио, да се са сабором у исто време састане, и да према сабору црквено гледиште заступа, и поводом тим, што је неизвесно, да ли господа архијереји већ сад као синод у сабору присуствују, и да ли се појединн предмети, у присуству њиховом предузети, као тако решени сматрати имају, да неће особеном даљем претресању синода са црквеног гледишта подлежати, и с погледом на то, да се први предлог закона о редукцији и дотацији свештенства већ као свршен сматрати може то је потреба сазнати, да ли га синод и од своје стране као свршен сматра? Закључује се следећа, на архијерејство упућена Интерпелација: да се Његова Светост патријарх и Високо-преосвештена г. г. епископи изволе изјаснити: да ли они себе као чланове сабора ил као синод у сабору сматрају, и да ли они и у једном и у другом случају, сваки у сабору претресани и докончани предмет расправе и од своје стране као довршен сматрају тако, да су они већ у сабору црквено гледиште ствари заступали, и оно што је закључено усвојавају?“ (Примљено с 44 против 8 гласова).

Архијерејски Синод даде на ову интерпелацију Одговор 2. марта, који је у саборској седници 4/16. марта прочитан.

---

[1]) Ову сам интерпелацију ја иницијирао, не из каквог неповерења према патријарху и архијерејима, који су и на Расправном Синоду и на Сабору толико пута доказа дали, да се не поводе за ултраклирикалним велејитетима и да радо иду с народним представницима, — већ с намером, да се разбистре и фиксирају односаји Синода према Сабору, и да се повуче у њиховом међусобном раду линија демаркације, које је већ и зато нужно било што је у отписима тадање владе свугде црквено гледиште наглашавано било. У ту цел позвао сам неколико посланика на поверљив договор, на коме је моја формулирана интерпелација усвојена била. Ја сам ту интерпелацију предао бележнику, који ју је у саборској седници прочитао, не казујући, од кога је стављена.

Одговор је овако гласио:

(Изостављајући увод, који се у понављању интерпелације састоји.)

„Патријарх и епископи седећи у сабору, не сматрају себе као синод, но као чланове сабора по самом достојинству и званију своме. Они учествују као такови у расправљању предмета, у круг делања саборских спадајући, и потпомажу сабор саветом и разлогом својим, нарочито са гледишта канонâ и начелâ православне цркве. Следовательно, кад сабор каноне и начела православне Цркве при расправи и закљученијама довољно уважи и у призренијe узме, онда се разумева по себи, да такова закључења и они усвајају. Ако ли би сабор та начела из вида испустио, онда ће они по праву и дужности, које им и црква и држава даје и налаже, у синоду та начела са црквеног гледишта свакојако заступати. И то ће како при свима предметима у опште, тако и особено при питању о манастирима и манастирским добрама чинити". Самуил Маширевић Патријарх са Епископи.

Одговор овај Архијерејског Синода буде упућен на Одбор „да га овај испита и предлог свој о односењу сабора и светог синода спреми, сврху чега да се споразумљење у конференцији покуша".[1])

На доцнији један предлог, стављен у седници 9. (21.) марта „да одсада господа чланови светог синода одма, чим какав закључак, који у терен свети Канонâ засеца, донешен буде, изјаву даду, дал' они на то с црквеног гледишта пристају, како би се на овакав начин гледало, кратким путем до споразумлења доћи",

[1]) Саборско Устројство, које је Краљевском Уредбом 14. маја 1875. потврђено, садржава одредбу: да Сабор може нове манастире подизати, и оне, што постоје, укинути „са саслушањем архијерејског синода"; ал да се делокруг његов не простире „на догматичне, вероучевне, обредне и литургичне ствари, на дисциплину у духовним стварма, која се односи на црквени запт и ред, и на учевну систему богословског училишта". У осталим стварма, која се тичу Цркве, школе и фундацијâ, располаже Сабор сам, те по том Саборски Одбор „финализира, од епархијских власти поднесене и књиговодством претходно испитане рачуне манастирâ".

— даде патријарх „ублажење, да су чланови светог синода и досада у саветовањима саборским учествовали, па да би они од своје стране ограду учинили били, ако би што са црквеног гледишта против саборски закључака приметити имали, додавајући уједно и то, да је досада једино питање о укидању бира такво било, које ће светом синоду повода дати, о томе предмету особено своје мњење поднети“.[1])

Против ове изјаве не буде у Сабору никаква примедба учињена.

Овим завршујем разлагање о I. саборском операту: о дотацији и редукцији парохијског свештенства, о дотацији митрополита и епископâ, и о манастирском свештенству, на које је отишло две петине времена целе саборске радње, ал који операт бар и данас још постоји у крепости. Барон Филиповић био је сасвим задовољан с њиме, и изјавио се најповољније о њему у својој представци и у извештају на државно Министарство.

На ред долази II. саборски операт: **„О црквеним општинама“**, који је цесаро-краљевски комесар ставио на дневни ред за седницу 18. фебруара (1. марта).

Напоменуо сам, кад сам о збору у манастиру Грегегу и Расправном Синоду писао, како је овај операт постао, и у каквом је облику за Сабор зготовљен био. На њему се није имало много шта мењивати, јер је егзактно био редигиран, те су с тога од 54 §§. његова, који се строго тичу „уређења црквене општине“, 48 §§. били без сваке дебате једногласно, 2 §§. већином гласова примљена, а само су код 4 §§. неке измене учињене. Начелног значаја

[1]) У засебном мњењу Архијерејског Синода 27. марта (8. априла), које ћу на свршетку радње овог Сабора саопштити, нема о „биру“ спомена. Можда су онда архијереји дошли већ до увиђења, да питање: хоће л се бир и одсад у „зрну“ давати, или платом у готовом новцу заменити не засеца у круг „канонских“ одређења.

били су само ови предлози. Један је био: код дефиниције црквене општине, (§. 1.) где се каже, да је „црквена општина заједница свештеникâ, породицâ и особâ православне вере“, да се реч „свештеник“ изостави; ал тај предлог не буде примљен. — И предлог једног протопресвитера на §. 11.: „да се женама скромним и имућним подели право заступништва“ буде са свима гласовима против једног, то јест предлагачевог, одбијен. Од значаја био је предлог једног световног посланика из Срема на §. 19. „да по селима буде председник местни парох, а што се варошâ тиче, да се остане при редакцији“; то јест да се председник избором поставља. Мала већина од само 6 гласовâ (29 против 23) одлучи против овог предлога.[1])

Код §. 13. изродила се повећа дебата. Редакција је гласила: „Избрани могу бити за скупштинара, који 30 годинâ имају, и који су морално-религијозног живота“. Предлог да се квалификација „морално-религијозног живота“ изостави, буде већином од 10 гласова (31 против 21) примљен.[2]) Још буде предлог стављен већином гласова на §. 31. усвојен: да консисторијални изасланик може у скупштини „само по нужди и у изванредним случајевима“ при-

[1]) При свршетку Сабора даду архијереји из Синода 27. марта (8. априла) засебно мњење и предложе, да у 19. §. овај уметак уђе: „Поред кога (председника) с десне стране у скупштини има почестно место парох, ако неби он сам на прост позив скупштине (то јест без икакве кандидације) за председника избран био“. Овај уметак буде у Краљевској Уредби (и највишим Рескриптима) од 10. авг. 1868. примљен.

[2]) На засебно мњење Архијерејског Синода 27. марта (8. априла): да се код квалификације скупштинарâ изостављене речи „и који су морално-религијозног живота“ натраг у текст поврате, стави се у Краљевској Уредби (и најв. Рескриптима) 10. авг. 1868. овај уметак: „при чем се очекује, да ће се избрати лица, коя су на добром гласу и позната са своє црквене свести“. О постанку овог уметка приповедићу више, кад буде говора о концертацији при уређивању Краљ. Уредбе (н. в. Рескриптâ) год. 1868.

суствовати, и тим се расправљање операта II, у колико се „црквене општине“ тиче, заврши.[1])

Пре него што пређем на други део овог операта, ваља ми још напоменути, да је §. 41. (одн. 44.) о дужностима епитропа и о каси црквеној у цесаро-крал. Рескрипту, изданом за војничку Крајину 10. авг. 1868. сасвим измењен и место тих ова одређења у §. 41. постављена: „У осталом иматће политичке власти у воєној Краини досадашњи уплив у погледу свих горе означених дужности епитропа, као што ће надаље у подручию воєне Краине и у погледу затвора благајне и сахране црквене имовине остат у крепости досадашнѣ одредбе, с том и пак разликом, да црквена скупштина или одбор може на место епитропа, и коєм одборнику повѣрити трећи ључ благајне“.

Граничарски посланици нису овакав предлог у Сабору ставили.

---

[1]) Вредно је саопштити, како су једноверна браћа наша Румуни своје црквене општине уредили у Статуту о устројству румунске митрополије, који је Краљевском Уредбом 28. маја 1869. потврђен. Црквену општину зову они „Парохија“, у којој има три органа: Парохијски Синод, Парохијски Одбор, и Епитропија. Парохијски Синод је то, што је код нас Црквена Скупштина; ал Синод њихов није избрано представништво, него је скуп свих верних једне парохије, који су пунолетни, самостални, без прикорног понашања, и који испуњавају своје црквене дужности. — Председник је парох, ал у синодској седници, где се бирају свештеници, учитељи и т. д. председава протопресвитер, који такав Синод и сазива. У власти је протопресвитеру у све Парохијске Синоде свог протопресвитерата доћи и тамо председавати. Делокруг Парохијског Синода подудара се с делокругом наших Црквених Скупштинâ. — Парохијски Одбор одговара нашем Црквеном Одбору. Чланови Парохијског Одбора бирају се на три године; највећи је број одборникâ 30. Одбор бира себи председника; парох је по звању своме члан Одбора, а где их више има, најстарији међ њима. Делокруг је подједнак нашем Црквеном Одбору, изузимајући послове око касе, економије и т. д., за које код њих још један орган под именом „Епитропија“ постоји.

Митрополит Шагуна је спремио и 1869. поднео румунском Народно-црквеном Конгресу готов нацрт Целокупног статута о устројству румунске митрополије, у

Сабор је са уређењем Црквених Општинâ у свезу довео: **„избор протопресвитера, парохâ, помоћникâ и ђаконâ**, (а у III. операту о школама) **и избор учитеља“.**

Донде су само Црквене Општине у Новом Саду и Сомбору (а чини ми се и градска у Темишвару) имале право „презентације“, то јест избора пароха. Имала је то право некада и Будимска општина по ставропигији патријарха Чарнојевића, ал је у позније доба епископ Будимски хтео право наименовања пароха себи присвојити, те је после дугог спора државна власт решила, да општини пристоји право тројне кандидације. У осталим општинама постављао је пароха епископ с консисторијом, по своме „благорасуђењу“. У новије време, пред 1848., било је због постављања парохâ често трвења међу већим (особито

који су ушла сва одређења о црквеним, школским и фундацијским делима; устројство свих репрезентативних телâ (Конгреса, епархијских и протопресвитератских и парохијских Синодâ); свих егзекутивних органâ (митрополитске више, и епархијских консисторијâ, протопресвитерских столицâ и парохијских звањâ); устројење трију инстанција за све административне и судске послове; судски поступак; начин избора митрополита, епископâ, и осталог свештенства; правила за монашко свештенство и манастире (којих у Румунâ онда није ни било) и т. д. и то све у потпуном системском реду. Шагунин нацрт буде у Конгресу с малим изменама усвојен и Статут њихов функционира ево 30 година без тешкоће и без икаква заплета.

Налик на овај Парохијски Синод код Румунâ постајао је у Суботици пре 35 и више година обичај, да су све мушке главе имале места и гласа у скупштини, кад су се решавала црквено-општинска дела. На тужбу због нереда, коју је један део житеља 1864. поднео влади, нареди Кр. Маћ. Намесничко Веће у споразуму с епископом Бачким Платоном, да се у Суботици изабере представништво Црквене Општине, и пошаље као политичког комесара Емила Манојловића, варошког великог фискала. Према овом буде Суботичка Црквена Општина организирана, Светозар Милутиновић, варошки судац, за председника изабран, а Емил Манојловић доцније за потпредседника наименован.

варошким) општинама и дијецезаном. Опомињем се на случај у Осеку; а и у Новом Саду трајала је после смрти проте Данила Петровића све до 1848. дуга распра међу општином и духовном власти, која је хтела присвојити себи право, да она наименује проту, на да је тај eo ipso и парох катедралне цркве.

Расправљање о избору ђаконâ, парохијских помоћникâ, пароха̄ и протопресвитерâ обављено је у две седнице 20. и 22. фебруара (4. и 6. марта) без икакве тешкоће. Право избора односно кандидације свих свештеника̄ буде једногласно свима општинама без разлике: варошким и сеоским, великим и малим подељено. Само код §. 56. 57. 58. 60. и 67. односно 68. било је дебате; и то код §. 56. (односно 57.) где је првобитна редакција која је гласила „епарх. консисторија, кад молбенице конкурента прими, испитује их, и неквалифициране одбацује, остале пак управља на општину ради кандидирања“, стиларно овако измењена: „епарх. консисторија молбенице конкурента испитује и оне, који прописану квалификацију немају, одбацује, остале пак управља на обштину ради избора односно кандидације“. Код §. 57. (односно 58.) гласила је првобитна редакција: „У случају да један (компетент) добије све гласове, то се тај један подноси епархијском консисторијуму на потврђење“. То је са 44. гласа овако измењено: „У случају да један добије две трећине гласова, то се тај један подноси епархијском консисторијуму на потврђење (за ђакона, парох. помоћника, пароха, протопресвитера)“. У операту, који је највишем месту на потврђење поднесен, остане против саборског закључка погрешком редакцијоног Одбора, у тексту „сви гласови“, па се у Краљевској Уредби (најв. Рескриптима од 10. авг. 1868.) морао према закључку Сабора поправити текст са „две трећине“ гласова. Код §. 58. (односно 59.) буде последња алинеја већином гласова изостављена, која је гласила: „Ако пак (код избора) нереди неће да престану, или се при кандидирању породе распре,

које се не могу за осам дана уталожити, или се местна црквена општина противила буде наредби епархијског конзисторијума; то онда општина губи право кандидације за тај један случај; и тада епарх. консисторијум наименује“.

Код §. 60. (односно 61.), где се каже, „консисторија чини најдаље за шест недеља избор од предложених лица“ и т. д. био је од Одбора ad hoc предложен додатак: „у противном случају остаје повређеној страни право обратити се на митрополитско-црквени савет, да овај извршење закона нареди. Који (додатак) подужој дебати повода даде али несвршен остане, и опет упућен буде на одбор“. Од Одбора није се више предлог на Сабор вратио, као што се тако што више пута онда догађало.

Код избора протопресвитера §. 67. (односно 68.) било је два предлога; један је гласио: „ако би црквена општина оног места у мањини била, то она има право себе у толико попунити, да се број њени чланова изједначи са бројем они из околине“. Други је предлог био: „да скупштина места, где ће протопресвитер и парох бити, свагда мора бити најмање са једном трећином бирача јача од они из околине“. Овај предлог буде са 27. гласова против 26. примљен. Ал у одређењу овом лежи hiatus legis јер ваљало је казати: кад Скупштина оног места није са једном трећином јача, шта треба чинити и како? да се до прописане пропорције гласова дође.

Сад сам прешао и другу половину саб. операта о избору протопресвитерâ, пароха̂, помоћника̂ и т. д.[1])

„Тим одређењем хтео је сабор да зада смртни удар „Симонији“, која је као прв подгризала жиле црквеног

[1]) Предлог Синодског Одбора започео је са избором ђаконâ, и обавио га је у §. 52. до §. 60; у које су и сва одређења за избор систем. помоћника̂, пароха̂, и протопресвитерâ ушла. У саборском расправљању метнут је напред избор систем. помоћника, и пароха, §. 53—62, затим ђаконâ §. 63—67, најпосле протопресвитерâ §. 68.

живота у Срба. Било је истина у свако време племенитих људи међу архијерејима, који су ставили себи задаћу, живети и радити за бољитак свога народа. Ал ако је зао удес себичност и грабљивост подигао на епископску столицу, онда је и добро дотирана дијецеза указала слику, која је болом морала испунити груди сваког човека од поштења". (Одломак из мог експозе-а, поднесеног барону Павлу Шењеју, краљевском тавернику 17. марта 1866.)

Што се на Сабору 1865. и ово и много друго постигло, заслуга је патријарха Машировића, који је с добром вољом на сусрет излазио свим саборским предлозима, што су се тицали редукције и снабдења свештенства, дотације епископата, уређења црквених општина и избора парохијског свештенства, а тако исто добру вољу показао и према осталим предлозима, што су за овима дошли на ред; као што је и 1864., кад је већ избран и потврђен био за митрополита, драговољно пристао на предлог (а то је одвећ важно било) да се Синоду из Сабора дода Одбор, па да споразумно израде операте за расправљање у Народном Сабору.[1])

За време, док се расправљао II. операт о црквеним општинама, догодио се један само интермецо, али од велике важности. У седници 22. фебруара (6. марта) даде цесаро-краљевски комесар прочитати: „Највише Решење од 4. вељаче (фебруара) из извода №. IV. и напутка свога у обзиру на предмете, који се консисторијума, школа, народног сабора и врховног црквеног суда тичу". На жељу Сабора саопшти ц. кр. комесар овај акт у седници 23. фебр. (7. марта) у препису на

[1]) Као што сам напред напоменуо, патријарху и епископима до воље је стајало по највишем овлашћењу „ради свога равнања саслушати и мњење искусних људи из клира и световног реда, ал тако, да се ти повереници не скупе у збор", — па је патријарх ипак с готовошћу прихватио саборски предлог, да се десет његових чланова Синоду придодаду.

немачком, и у преводу на српском језику, који у пуном садржају у записник исте седнице уђе.[1])

Овако гласи највиши „Упут“:

„Нашему поверенику на народном, усљед Наших Највиших одлука од 19. априла и 24 просинца (децембра) роченом сабору и синоду грчко-источних српских епископа, Јосипу барону Филиповићу Филипсбергском.

Позивајући се на чланак 9. Нашега трећег Упута, који смо вам 24. просинца пр. год. об опије предмета издали, који се у синоду грчко-источних српских епископа и на народном сабору расправљати имаду, одлучисмо сљедеће напутке на вас управити:

I. Дозвољавамо, да се уређење конзисторија, што уз поједине епископе, и уз митрополита постојати и ьи у црквеном управљању и у извршивању правде у духовно-судбеној струци подпомагати имаду, у синоду и односно у народном сабору расправља, и да се Нама о том темељити предлози поднесу.

Ти ће предлози нашим отчевним смеровом пријати, ако буду према захтевом канонских прописа грчко-источне цркве устројени, — и ако за оне предлоге, што од тих прописа одступају, и де би се можда праведна жеља појавила, довољно разлога има.

Формулација предлога са црквено-правног становишта припада синоду. Сабор се има у своме предлогу о постојећим практичним потребама и о питању дотације изјаснити.

II. Придржавамо Себи право, правосуђе конзисторија, као духовни судишта, на начин, по црквено-правном обичају установљени надгледати.

III. Устројство духовног суда III. инстанције, у колико се са дозволеьим призивом на Наш престол проти пресудку митрополитске конзисторије (recte апелаторије) слаже, такав је предмет, који се целокупне грчко-источне Цркве у Аустрији тиче, и тим компетенцију синода грчко-источни српски епископа надмашује.

---

[1]) Српско-хрватски је превод од мајора Трнског, актуара цесаро-краљевског комесарства.

IV. Крепошћу Нашег права, којим Ми у грчко-источној учевној струци у Угарској, Хрватској и Славонији располажемо, допуштамо, да се врховно надзирателство грчко-источних пучких школа на исти начин, као што је то односно римокатоличких пучких школа установљено, са консисторијама сједини, без да је нужно то надзирателство духовним повјерити, и остављамо народном сабору на вољу, да Нам о томе предлоге поднесе.

V. Управителство фондова, свима дијецезанима Карловачке митрополије заједничких, неима се спојити са митрополитском консисторијом (то јест митрополитско-црквеним саветом); у колико би жеља била, да се у тој управи по досадашњем стању штогод промени, бити ће сабору повода при расправљању IV. предлога, на који се Наша трећа инструкција од 24. просинца (децемб. 1864.) односи, то предложити. У Бечу 4. вељаче (фебр.) 1865. Фрањо Јосиф, с. р.

XI. Придржавамо Си најмилостивије, у колико Нам се корисно свиди, уредбе об уставу, пословнику и изборном реду народног сабора издати. Фрањо Јосиф, с. р. Надвојвода Рајнер, с. р.“

По овом Највишем Решењу (тачка XI.) испали су из саборског већања: устројство (устав) Сабора, саборски пословник и изборни ред за Сабор, које је Расправни Синод за саборско расправљање зготовио био. Устав Сабора и Саборског Одбора израдио је већ онда код цесаро-краљ. државног Министарства саветник Јосиф Јиречек, који је доцније био ц. кр. аустријски министар култуса и просвете у Бечу.[1]) Намера је била тадашње владе према овом пројекту саборски устав и изборни ред, као некад „Декларацију“, октројирати, да није Шмерлинг још у јесен исте год. изишао из Министарства, и да нису 1866. наступили догађаји, који су владавинску систему сасвим изменили. Мени је Јиречков пројект дошао неколико годинâ доцније у руке; па сам нашао у њему

[1]) Од Јосифа Јиречка је и „Actenmässige Darstellung der hierarchischen Verhältnisse der griechisch nicht unirten Kirche in Oesterreich“. Wien 1860.

доста, што се може употребити, и саопштио га Жигмунду Хуберу, који је од 1873. до 1875. био краљевски комесар. Ми смо се тим пројектом користили око нацрта за Устројство нашег Сабора и Саборског Одбора, што и данас постоји, ал наравно према законом од 1868. проширеној автономији, и према особитим нашим приликама битно прерађено и допуњено. У III. чланку споменућу више шта о томе.

Искључено је (у III. тачци) из синодског и саборског већања и устројство треће црквене инстанције, те је остао по Декларатории и даље recursus ad thronum, призив на Краља. Није ми познат случај пре 1820. да је против пресуде Апелаторије у бракоразводним парницама поднесен био призив на Краљевски престол. Те године, ил нешто позније (не могу годину право казати) буде у бракоразводној парници једног Пештанца и једне Сентандрејкиње (имена изостављам) против пресуде Апелаторије поднесен призив највишем месту, и Његово Величанство Краљ Франц нареди на представку мађарске дворске Канцеларије два епископа: Горњо-карловачког Миоковића и Темишварског Путника, као „делегирани суд“, да апелаторијску пресуду ревидирају, и у последњој инстанцији реше. Митрополит Стратимировић, више пута је ремонстрирао против овог решења, доказујући да је Црква наша у Мађарској автокефалос, да митрополиту Карловачком, као наследнику Пећких патријарā припадају сва права патријаршка, и да он никако не може на то пристати, да његови суфрагани епископи као делегирани суд ревидирају пресуду Апелаторије, која је под његовим председништвом донесена. „Ubi absolutum imperium, ibi absoluta ecclesia, где је апсолутно господарство, ту је апсолутна и црква“, казао је митрополит у једној својој ремонстранцији. Најпосле ствар горе легне; на многе пожурнице, које су путем мађ. дворске Канцеларије највишем месту долазиле, буде мађарска Канцеларија упућена: да престане с даљим представкама у тој ствари „ulterioribus Propositionibus

supersedendum“. Прође у том 10 и више година, а делегирани суд не ступи никад у функцију, бракоразводна парница не буде ревидирана, умру оба делегирана епископа, умре 1835. Краљ Франц, за њим 1836. и митрополит Стратимировић, а оба растављена супруга пређу у други брак.

Овај случај показује, да влада за све време до 1868. није била начисто. како да се поступа бар у бракоразводним парницама, кад се против пресуде Апелаторије поднесе највишем месту призив за ревизију у 3-ћој инстанцији. Краљ мађарски био је истина по старом мађарском праву Supremus Regni Justitiarius а имао је право mandata regia на судове издавати, ал ти су се мандати само форме, поступка и погрешакà против те тицали; мериторне пресуде судовâ грађанских и криминалних није могао краљ ревидирати и измењивати. Стога се и морао у напоменутом случају „делегирани суд“ импровизирати, да у III. инстанцији донесе пресуду, ал се тај покушај, као што сам напред приповедио, није дао извести.

Други је случај из новог времена, ал од важности зато, што је повода дао, да се бар за бракоразводне парнице привремена норма за трећу инстанцију постави, што 1865. по III. тачци н. в. Упута није било могуће.

Ово је тај други случај:

Године 1867. буде бракоразводна парница једног Старо-Бечејца и једне Митровкиње (имена изостављам) код Апелаторије пресудом решена, против које др. Ст. Павловић рекурс поднесе мађарском Културминистарству, молећи за пресуду у трећој инстанцији. Министар Етвеш, ком сам ту ствар референрао, није ни часка посумњао, да се та ствар не да политичко-административним путем решити, и да нема у земљи форума, пред који би парница та могла на суђење доћи. Кад министру горњи преседенс-случај са делегираним судом по актима приповедим, ставим предлог, да се ова парница на Архијерејски Синод упути, да се овај ad hunc actum као „врховни црквени суд“ конституира и у

тој парници донесе коначну пресуду, додајући да би се овај modus procedendi тим пре могао усвојити, што је Архијерејски Синод 1864. оваково устројство 3-ће црквене инстанције имао пред очима, које се само зато није дало извести, што је код тадање владе намера постајала, за целу Аустрију поставити генерални Синод, у чију би компетенцију и црквено суђење у последњој инстанцији спадало. Пошто министар овај предлог прими, буде у том смислу највишем месту представка поднесена и Краљевском Резолуцијом (датум сам заборавио) одобрена. Према овом буде парница на патријарха упућена, и у Архијерејском Синоду, као врховном суду, ревидирана, и коначно пресуђена. У напредак (тако је гласило Највише Решење) ваља патријарху од случаја на случај измолити највишу дозволу, да се може Архијерејски Синод као суд конституирати и такве парнице коначно ревидирати.

Овако смо, услед инциденса једног до провизорне, да не речем прекарне норме о трећој инстанцији бар за бракоразводне парнице дошли. За „фискалне“ процесе (causae fiscales) немамо норме ни данас, те се такви још и сад административним путем у последњој инстанцији решавају.

Како је Сабор у I. тачци највишег „Упута“ (Инструкције) о уређењу Епархијских и Митрополиске Консисторије (то јест Апелаторије) ограничен био на просто изјашњење „о постојећим практичним потребама и о питању дотације“, то се може устројство Епархијских Консисторија̂ и Митрополитског Савета, (IV. саб. операт), као што је из саборског ве́ћања изашло и највишу потврду добило, као maximum сматрати, што се у оно време дало постићи. Ал била је то на сваки начин аквизиција, што су се од првог Регуламента (Regulamentum Privilegiorum Nationis Illyricae 1769.), скоро сто годинâ доцније први пут дефинитивно отворила световњацима у Консисторију и Апелаторију врата, на

је Сабор 1871. кад је већ пробијен био лед, лако могао на место ових нове напредније установе поставити.

На IV. тачку највишег „Упута“ напоминьем, да је Сабору пошло за руком за наше народне школе централну главну управу поставити, што се по истој тачци не би могло учинити. Јер у највишем „Упуту“ допушта се „да се врховно надзирателство грчко-источних пучких школâ на исти начин, као што је то односно римо-католичких пучких школâ установљено, може с консисторијама сјединити“; — ал код католикâ нема централне главне управе над свим католичким народним школама ни данас, него свака дијецезална власт за себе чини „врховно надзирателство пучких школâ“ у обиму своје дијецезе.

Још морам на V. тачку највишег „Упута“ нешто проговорити. Расправни Синод поставио је у Карловцима Митрополитски Савет као централну власт за духовне, црквено-административне, школске и за послове црквено-народних добарâ и фундацијâ. По V. тачци морала се управа Црквено-народних Фондовâ из делокруга Митрополитског Савета излучити, и у особени статут (V. операт) ставити.

На предлог, у каснијој седници 25. фебр. (9. марта) стављен и примљен, „да се највиши Напутак предузме путем тајне конференције“, изјави патријарх „да ће се седнице одбора у патријаршији сваки дан после подне држати, а за конференцију заказаће се известан дан“.

Овим се заврши расправљање о II. саборском операту.

Прелазим сад на III. и IV. саборски операт **„о Српским школама, о Епархијским консисторијама и о Митрополитско-црквено-школском Савету“**.

Потврђени Краљевском Уредбом (и највишим Рескриптима) 10. августа 1868. нису ти операти никад били извршени у Карловцима; нове установе 1871. 1872. заузеше њихово место, а од њих остадоше из

III. операта само неколико параграфâ, као успомена на радњу некадашњег Народног Сабора 1865.

Расправа о „Српским школама“ започела се у седници 25. фебруара (9. марта).

Напоменуо сам, да је тај операт темељно израдио посланик др. Ђорђе Натошевић и удесио га сасвим према захтевима педагошке науке и тадашњим нашим приликама. Први 91 §§. говоре о основним школама и препарандијама, остали 9 тичу се Карловачке и Новосадске гимназије и богословског училишта у Карловцима.

О основним школама и препарандијама ишло је на Сабору расправљање лако; тек гдегод ако се што незнатно изменило, и то понајвише боље стилизације ради. Код препарадијâ буде примљен уметак, да се у учевне предмете уврсти и „историја српског народа“, — а за мађарски и немачки језик, „да се предају по потреби, ал да неће бити обвезни предмети“.

Најгоре стајало је с нашим вероисповедним школама у Горњо-карловачкој епархији, где их у Горњој Крајини (Горњо-карловачком генералату) није било никаквих, а у Банији (баналној крајини) постојале су тако зване паритетске, то јест мешовите вероисповедне школе.

За школе наше у Вараждинској Крајини, (Вараждинском генералату), која под Пакрачку дијецезу спада, не знам ништа казати, јер за њих није никаквих предлогâ на Сабору стављано.

У седници 25. фебруара (9. марта) поднесе пуковник П. Бѝга предлог, „да се наиме у горњој крајини, у свакој регементи по једна српска школа оснује, и тако постепено у течају времена све више и више“.

У седници 20. марта (1. априла) „прочита се извештај посланикâ Горњо-карловачке дијецезе, о школама које постоје у горњој Војеној крајини, и предлог њиов, како би се, где, и колико школâ тамо завести имале. Предлог поменути народни иосланикâ ово је:

„1.) Да се сад постојеће народне школе општинске преуструје у духу своје цркве и народности по пропису за остале епархије установљеном, неискључујући читање и писање и са латиницом.

„2.) Да се школе, где сад непостоје, по могућству што пре, а у местима у списку приложеном по величини душâ назначенима, најдаље за три године подигну.

„3.) Да се у Госпићу, Горњем-Карловцу и Петрињи главна српска школа заведе, уз учење немачког језика.

„4.) Да учитељи, где су српске општине чисте, а и у мешовитим, где је већина наша, буду православни.

„5.) Да се једна српска препарандија за Горњо-карловачку епархију заведе“.

Ово је извадак из саборског записника седнице XXXVI. Штета је што нема „приложеног“ списка оних општинâ, где је ваљало по жељи Горњо-карловачких посланикâ нове школе подићи, и што нема међ списима ни њиховог извештаја.

Сабор „уважи“ овај предлог, и поднесе према њему вишем месту петицију.

Министар барон Етвеш, кад сам му 1868. реферирао закључке Сабора 1865., повољно се изразио о уређењу српских школа, и само је код §. 85. у операту измену учинио, да мађарски језик буде обвезан предмет на препарандији.

Ни барон Филиповић није имао друге замерке на школском статуту, осим што му се чинило, да цело уређење показује претерани конфесионални карактер. Ал то се о овом статуту никако не може казати, ни по учевном плану, ни по осталим одређењима његовим. Конфесионална школа мора имати вероисповедни карактер, јер без те атрибуције она није конфесионална. Друго је сасвим, кад барон Филиповић каже, да би ова школска установа у Војеној Крајини неумесности (Unzukömmlichkeiten) за собом повукла, и да се главна школска управа не би дала у склад довести са уредбом цес. крал. врховне војене Команде (ратног министарства онога времена) од 16.

децембр. 1859. бр. 4993., која мени није позната, јер је нема у Збирци царевинских законâ. (Reichsgesetzblatt). Ови су назори нашли израза у §. 111. цесаро-краљ. Рескрипта, који је 10. августа 1868. за војну Крајину издат. О том ћу §. нешто још у III. чланку напоменути, кад буде говора о концертацији при уређењу Краљевске Уредбе и нај. Рескрипта од истог датума; а овде ћу само додати, да се у истом §. изрично признаје, да постоје у граници и „српске верозаконске школе“ („serbische confessionelle Schulen“), каквих је у оно време било у Варадинској, Немачко-банатској и Српско-банатској регименти и у Тителском батаљону леп број; ал су те школе по развојачењу границе све у општинске (комуналне) претворене, изгубивши свој народносни и вероисповедни карактер.

Да у оваким околностима није могло бити говора, да се у Горњо-карловачкој епархији заведу 20 вероисповедних школâ, за које је Сабор 4000 фор. годишње вотирао, разуме се по себи. Петиција Сабора не буде код Ратног Министарства уважена. Имао би у тој ствари још коју казати, ако буде зато времена и места.[1])

---

[1]) Штета је свакако, што барон Филиповић није то све Сабору право казао, па би се Сабор, знајући, да се не да contra torrentem (против реке) пливати, — хтео ил не хтео, — морао акомодирати ситуацији, која се није дала избећи. Кад се није могло у хрватско-славонској Крајини, где наших школâ и онако није било, баш ништа за школе учинити, ни паритетске школе по конфесији раздвојити, ни наше вероисповедне подиђи, начинио би Сабор за Горњо-карловачку епархију изузетна одређењâ, каква је за исту поставио и код редукције и дотације свештенства. А код школâ у српско-банатској граници, нашао би Сабор начина, како да се наша школска уредба „у погледу чисто српских верозаконских школâ изведе, уз придржај садашњих (то јест граничарских) школских установа“. Од преговора „да се граничарске школске установе имају споразумно са митрополитском власти у

О управи школској не долазе одређења у III. операту о школама, него у IV. о консисторијама и о Митрополитско-црквеном и школском Савету. У томе је §. 21., који говори о главној управи школској, сасвим површно редигиран био. Повраћен од Сабора редакцијоном Одбору, да га преради, као што треба, дође опет Сабору онакав, какав је био; јер се референт поболео, један члан Одбора мандат положио, а један одсутан био. Пред сам растанак свој усвоји Сабор §. тај, онакав какав је, без сваког испита и расправљања. Стога се морао тај §. код Културминистарства сасвим изнова израдити, и делокруг главне школске управе из појединих §§. Школске Уредбе извадити и описати. То се не може назвати октројка, то је проста реституција текста по саборским закључцима, каква се нужном показала у више случајева код редакције Краљевске Уредбе од 10. авг. 1868.

Кад је Сабор нов статут о епархијским властима и о Митрополитско-црквеном и школском Савету донео, који је Краљевском Резолуцијом 7. јунија 1871. потврду добио, није одредио делокруг ни епархијске школске управе код епарх. школских одборâ, ни главне управе код школског Савета, него је оставио §. 10. и 21. старог статута у крепости, док их није нова школска уредба Народног Сабора, која је Краљевском Резолуцијом 17. јулија 1872. потврду добила, §§-ма 134. и 142. заменила.

Министар барон Етвеш, кад сам му саборске операте о консисторијама и о Митрополитском Савету 1868. референрао опазио је, да у нашим установама има празнине: доле у црквеној општини има репрезентативно тело „црквена скупштина“, а горе је уз митрополитско звање „народни сабор“, ал у среди, у епархијама нема уз епархијску власт никаква представништва. Казао

Карловци довести у сугласност“ о чему је у §. 111. граничарског Рескрипта реч, не буде ништа, а наше српске православне школе у сремској, бачкој и банатској граници изгубиће се за нас можда за увек!

сам му, да је био истина у Сабору такав предлог од једног посланика стављен, ал да је тај остао тамо без одјека. Прочитам му шта сам о том у мом експозе-у на крањ. таверника барона Шењеи-ја 17. марта 1866. писао: „Не бил' боље и цели сходније било и за боље напредовање школâ и за јачу контролу црквене администрације а особито црквеног иметка, да је сабор уз епархијске власти поставио и избране епархијске одборе; на то питање, (које сам себи стављам), мислим, да ће се тек онда моћи сигуран одговор дати, кад из искуства познамо резултате радње, које ће нам показати власти, што се имају сада поставити".[1])

По овом, као што сам приповедио, саборски опе-рат IV. о епархијским консисторијама и о Митрополиском Савету никад није у живот ступио, ма да је на највишем месту потврђен био и ма да је Култусминистарство у споразуму с Ратним Министарством и Хрватско славонском Дворском Канцеларијом издало 13. децембра 1868. потанко упутство: на који начин и за које време ваља статут овај активирати.

Сад ћу се вратити на оне §§. (92—110.) III. опе-рата о школама, који постоје у крепости.

Од ових §§. 92—95. говоре **о Карловачкој и Новосадској гимназији.**

„Обе гимназије (ово је извадак из мог експозе-а на кр. таверника барона Шењеја од 71. марта 1866.) основане су добровољним прилозима српских родољубâ уз припомоћ општине, у чијој се средини налазе. На основу привилегијâ, која им дароваше Њихова Величанства Леополд II. и Франц I. оне су

[1]) Посланик Урош Милутиновић, прота Митровачки, изговорио је на Сабору у I. седници 25. јануара (као што записник вели) „дугу беседу, у којој је стање нашег црквено-народног живота у опште, и клира по особ описао, и предлаже корениту, темељну реформу, коју он у том налази, да се наш црквено-народни живот организује по скупштинским састанцима местне, окружне, предел-не и областне цркве, и да се по том рад наш са оваким устројством започне". Ма да се предлагач два пут на свој предлог враћао, није нашао никаква одзива на Сабору.

автономне, и њима рукује патронат, који именује управитеља и професоре, одређује наставни план и т. д.

„Како првобитни фондови нису били довољни за издржавање ових гимназијâ, показала се потреба, да им се набави припомоћ.[1])

„Што се тиче Новосадске гимназије, то је усљед највишег ручног писма од 27. септембра 1860. одмах у том правцу започета расправа, да се овом заводу одобри припомоћ из државне благајне. За време сабора 1865. ови преговори нису још били довршени.

„Сабор изјави готовост, да обим заводима одреди припомоћ из народног фонда, ал је било и предлогâ, које су појединци ставили, да се патронати удесније преустроје, и да некоја права (именовање професора, потврду наставног плана) пренесу на главну школску управу, (митрополитски савет). Но патропати нехтедоше одрећи се својих правâ, ма ови заводи остали без припомоћи. То исто изјавио је патронат Новосадске гимназије и влади, да он државну припомоћ само тако примити може, ако му се потпуна автономија очува.[2])

---

[1]) Напоменуо сам већ, да су септембра 1860. патријарх Рајачић и Темишварски епископ Машировић поднели Његовом Величанству молбу, да милост има Новосадској гимназији државну припомоћ одобрити, да се може допунити на вишу гимназију од осам разреда, и да је на њихову молбу изишло највише Царско ручно писмо 27. септембра 1860.

[2]) Посланик др. Јован Хаџић заступао је крепко автономију гимназијâ, у чему га је патријарх Машировић, врховни патрон обе гимназије, својски потпомагао.

Напоменуо сам напред у овом II. чланку, да на челу новосадске гимназије, по основном писму, које је Њ. Величанство Краљ Франц највишом Резолуцијом 15. октобра 1818. и Привилегијом од истог датума потврдио, стоји Врховни Патронат, (Supremus Patronatus), који се састоји из свагдашњег митрополита Карловачког и епископа Бачког, и из шест избраних патрона. (Ut constitutio haec sex individuorum una cum Domino A. E. Metropolita et Dioecesano nostro Episcopo constituere debeat **Supremum** instituti hujus — — **Patronatum**“. Врховни патронат поставља професоре, одређује наставни план, води економску манипулацију и т. д. „Осим врховног патроната, који је властан независно делати, не може се нико

„Сабор попусти и одреди Карловачкој гимназији годишњу припомоћ од 6000 ф. а Новосадској гимназији од 6500 ф. и задовољи се тиме, да у §. 92. нареди, да се плата и положај професорâ на овим гимназијама устрој по пропису за државне гимназије средњег (то јест другог) реда, и да у §. 93. изјави да професори морају имати квалификацију, коју држава прошише.

„Међутим је она расправа, која је вођена у погледу државне припомоћи Новосадској гимназији, довршена, и Његово Величанство имало је милост највишим решењем 8. јулија 1865. за поменуту гимназију одредити 1500 ф. једанпут за свагда, а 6293 ф. у име годишње припомоћи из државне благајне.

„Како се та државна припомоћ само дотле и у толикој мери има издавати, докле сопствени фондови небуду зато довољни, и како је мађарско намесничко вéће, на питање дворске канцеларије: да ли се даје предвидити, докле ће та државна припомоћ трајати? у том смислу одговорило, да је поменути завод упућен на природну припомоћ српских народних фондова, чим уређење њихово буде изведено, то ће

други у послове овог института и фундације под нибуд каквим именом мешати“, — — „ни инагω вѣроисподанія Началство дⷯховное или мірское, ни общая школъ Дірекція“. (Разуме се врховна управа наших школâ, која је у оно време у рукама Уроша Несторовића стајала). „Ако би (тако вели Сава Вуковић на свршетку свог основног писма од 14. (26.) јануара 1810.) који му драго врховном патронату правио тако велику сметњу, да овај моју, у овом фундационом писму изјављену жељу и вољу не би могао испуњавати, и како треба извршивати, то ја за такав неочекивани и немио случај, опозивам и уништујем своју фундацију, и оћу, да се та поврати мојим непосредним наследницима. За случај пак, да не би било мог непосредног наследника, нека је властан патронат фундацију употребити на другу какву корисну цел наше вере и народности у овој општини, ил како се њему по његовој ревности према своме народу најподесније свиди“. Црквена општина у своме основном писму од 4. (16. јулија) 1814. понављајући од речи до речи одређење Вуковићево додаје: „Тако и ми то исто потврђујући, желимо, да и ови наши прилози, с Вуковићевом фундацијом уједно спојени, с њом вечито постоје, с њом и падну“.

се моћи олакшати државној благајни сад већ, кад ови саборски закључци највишу потврду добију".

О редакцији §. 91. Краљ. Уредбе 10. авг. 1868. говорићу у Ш. чланку.

Последњих тринајест параграфâ (97—109) операта о школама говоре о подизању **„богословског училишта"** за читаву митрополију.

Више пута чињено је покушаја, да се код нас подигне богословска семинарија. Цар Јосиф II. одушевљавао се за ту мисао, одредио своту од 30 хиљада ф. (ако није и више) и асигнирао је код Тридесетнице (Dreissigsamt) у Темишвару. Расправљање у том правцу започело се и трајало је дуже времена, ал је ратним догађајима прекинуто. Колико се опоминьем, био је онда манастир Велика Ремета намењен, да се у њему семинарија смести.

Други је покушај учинио Народни Сабор у Темишвару 1790., који је митрополита, епископе и манастире притегао, да годишње прилоге у народни фонд уносе, откуд би се и богословска семинарија подигла и издржавала. Познато је свима, каква је била судба закључакâ Темишварског Сабора.

У првим десетинама овог столећа јако је прионуо био око тога Цар и Краљ Франц I., да се код нас богословска семинарија подигне. Позивао је енергично више пута митрополита Стратимировића, да нужна расправљања поведе, и сходне предлоге стави. Митрополит је био начелно против богословског семинара; јер су наши мирски свештеници ожењени људи, који, кад свршe богословију, ваља пре свега, да нађу себи другa, да могу ступити у свештенички чин. Стога нема ни код јеванђеликâ, ни у Немачкој ни у Мађарској, богословских семинарâ са интернатом и манастирским заштом. Поклон Цара Јосифа од 30 хиљада фор. (биће да је и више) нашао је митрополит за сувише мален, средства клирикалног фонда за по све недовољна. Према опомени Царевој на закључке Темишварског Сабора, доказивао је митрополит, да су

услед непрестаних ратовâ црквена добра у дохотцима својим јако ударила натраг, да су манастирске и друге цркве, што су у злату и сребру имале, велики део на ратне цели морале издати, па се за њих коморским облигацијама задовољити, и да је митрополит, као сви други прелати и магнати са „benevola oblata“ велике жртве морао принети држави, и не рачунајући, колику су штету и он и народни фондови кроз девалвацију папирног новца претрпели. На овај начин од семинарије, коју је ваљало у манастиру Хопову сместити, не буде ништа, и Његово Величанство Франц I. потврди план клирикалних институтâ, који је митрополит највишем месту поднео, и који ћу ниже напоменути. Додајем само то, да су онда осим четири српска и два румунска клирикална института постављена била: у Араду и Темишвару, од којих је последњи због оскудице локалитета морао бити премештен у Вршац, где је остао све до „исхода“ Румунâ из наше јерархије.

И Сава Текелија одушевљавао се за идеју семинарије и оставио кућу своју у Араду код златне звезде, да се тамо семинарија подигне, ако виша власт њему и његовој породици не потврди право патроната у цркви св. апостолâ Петра и Павла. Казао сам напред у овом II. чланку да и од те семинарије није било нипита. Покушавао је Текелија и код митрополита Стратимировића писмом од 16. децембра 1827. погрејати мисао за семинарију. Он ће радо дати 1000 фор. што је на ту цел обећао, а нада се да ће и други српски родољуби с прилозима притећи, да се може у манастиру Раковцу подићи семинарија. Митрополит му 22. децемб. 1827. одговори, да сад није томе време; да су тешка времена по нашу Цркву настала; столице се епископске скоро све упразнише; па ако још и оно двоје архијереја, што су у животу, нестане, остаће нам Црква без кормана и архипастира. (Летопис 1862. књ. 106).

Митрополит Рајачић је, сасвим противно митрополиту Стратимировићу, био пријатељ идеји семи-

нара, и мислио је, кад је Бачки епископ Хранислав 1843. умр̈о, да је то најбоља прилика, да се из интеркалара Бачке епархије назида у Карловцима семинарија. Бачка епархија остане скоро девет година упражњена, Бачки интаркалари уђоше у народни фонд, цигље се пекоше, ал од семинара, као што сам већ у 1. чланку напоменуо, не буде ништа.

Култусминистар барон Етвеш имао је 1870. намеру код Пештанског универзитета подићи православни теолошки факултет, као саставни део универзитета, с правом докторе теологије градуирати и т. д. Уз факултет била би подигнута семинарија са интернатом за известан број питомаца. На факултету богословском био би за сваки предмет постављен један редовни и један помоћни професор (professor adjunctus), од којих би један на српском, други на румунском језику предмете предавао. Дотацију за факултет искао је министар од Земаљског Сабора, а за семинарију надао се нужна средства набавити од барона Сїне, с којим је у братској љубави живио. Знајући, да сам код барона Сїне persona grata, пошаље ме министар фебруара 1870. к њему у Беч, да у том правцу код њега порадим. Два три дана трајали су преговори, у којима учествоваше осим барона Сїне и мене и његов секретар Харитон Јовановић, доцније и инспектор Сїниних кућâ у Пешти Думча, а најпосле, кад је већ говор био о скици за грађење семинарије, и Бечки архитект (не знам право казати) Хансен или Шмит. Барон Сїна изјави се готовим, и даде ми у том смислу писмо на барона Етвеша, да ће он место за зидање набавити, и то, ако може бити, близу наше цркве; на том месту лепу зграду у византијском стилу, до 100 хиљада фор. подићи, за потпуно издржавање 60 питомацâ и друге трошкове фонд од две стотине хиљада форинти одредити, и на своја добра хипотекарно осигурати. Посветно писмо о том издаће, чим подизање православног теолошког факултета на универзитету буде у закон уведено. Држећи своју реч, купио је барон Сїна још исте год. 1870.

место за зидање, код старе соларе у Пешти, (близу реформатске а не далеко од српске цркве) мислим за 28 хиљада на ком ће се зграда за семинарију подићи. Кад смо то (ја и Думча) министру јавили, који је већ онда јако оболео био, казао нам је с великим болом, да му намера са семинаријом остаје pium desiderium, јер му Земаљски Сабор неће за теолошки факултет да одобри дотацију. У зиму 1871. умре барон Етвеш, а у пролеће 1876. и барон Сїна.[1])

И министар Трефор мислио је на семинар, ал тако, да се тај подигне и издржава трошком народног фонда, и искао је, да му начиним експозе, шта је

[1]) Овде ћу саопштити извадак из „Neues Pester Journal-a“, од 22. априла 1876., који је написао професор др. Швикер по мојим податцима, које сам му о својој мисији к барону Сїни дао. Свог имена нисам хтео у том саопштењу казати, него сам само написао: „ein höherer Ministerialbeamte“. Овај извадак добио сам, (кад сам већ свој чланак за Летопис предао у штампу и у њему по памтењу свом ову ствар описао) добротом мог старог пријатеља гд. Стефана В. Поповића, коме лепо на пријатељству захваљујем. Ево га овде у изводу саопштавам, изостављајући оно што држим, да није за саопштење нужно „— — Baron Eötvös entſendete einen höheren Miniſterialbeamten an ſeinen Freund Baron Sinna nach Wien, und dieſer fand bald Gelegenheit dem aufrichtigen Sohne der griechiſchen Kirche die Größe und Bedeutung des Projektes ins klare Licht zu ſtellen. Baron Sinna, ein Mann voll Bedachtſamkeit, zog die Sache in reifliche Überlegung. Am erſten Tage der Unterhandlungen meinte er, um ſeines lieben „Pepi“ willen (то је Јосиф Етвеш) ſei er nicht abgeneigt etwas zu thun. „Ich werde mich mit 200 Tauſend Gulden loskaufen“ erklärte er dem Vertrauensmanne des Miniſters. Als dieſer ihm jedoch nahe legte, wie er den Ruhm ſeines Namens in ehrenvollſter Weiſe auf die ſpäteſte Nachwelt bringen würde, falls das Seminar ihn allein als Gründer und Erhalter feiern könnte, da wurde er der Idee allmählig ganz gewonnen. Am folgenden Tage ſetzte man die Unterhandlungen fort, — doch bereits in Anweſenheit eines Architekten, (напоменуо сам напред, да је то био или Ханзен или Шмит, у оно време најчувенији Бечки архитекти) der dem Baron einen fachmänniſchen Vorſchlag machen mußte, wie hoch ſich der Bau, die Einrichtung und Erhaltung eines anf 60 Kleriker berechneten Seminars belaufen würde. Der Voranſchlag erfolgte, und nun erklärte der hochherzige Wohlthäter in

досад све у ствари семинара рађено. Ја сам том приликом прочитао сва акта, почињући од времена Цара Јосифа II., ал експозе-а писам написао никад. Кад сам се о мом допусту 1881. с патријархом Анђелићем у Карловцима о тој ствари разговарао, казао ми је, (што сам ја и онако знао) да је он, као некад митрополит Стратимировић, начелно противан идеји семинара; ал све и да није тако, да народни фонд нема довољних средстава, да се њима може подићи и издржавати семинарија; јер су Народни Сабори, почињући од 1865. клирикални школски фонд, који је управо фонд „Карловачких школа“, издатцима на гимназије, препарандије,

einem ausführlichen Schreiben an Baron Eötvös, daß er bereit sei in Pest das Areale für das Seminargebäude anzukaufen, das Gebäude selbst auf eigene Kosten aufzuführen, und die Verpflegung und Erhaltung von 60 Kleriker zu übernehmen Letzteres wollte er auf seine Güter in Ungarn intabuliren, und so (die Last) auf seine Erben übertragen lassen.

Diese Zusagen knüpfte Baron Sinna an zwei Bedingungen: erstens, daß die projektirte Fakultät vor Allem durch die Legislative ins Leben gerufen werde, und zweitens, daß für sechs griechische Kleriker aus den türkischen Provinzen in dem Seminar Freiplätze vorbehalten werden. Baron Sinna schritt auch seinerseits zur Realisirung seiner Versprechungen. Er ließ durch einen seiner Güterdirectoren (то је Думча, инспектор Сйниних кућā у Пешти, који је и на оној конференцији у Бечу с нама био,) in Pest einen geeigneten Platz ankaufen, nnd ließ dies dem Baron Eötvös melden, mit der Anfrage über den weiteren Stand der ganzen Angelegenheit.

Leider war der Minister nicht in der Lage dem Baron Sinna diesbezüglich Erfreuliches mittheilen zu können. Eine kurzsichtige Parteipolitik verkannte die Intentionen des Ministers und richtete gegen denselben jene unerhört heftigeu Angriffe, die zu dem frühen Tode desselben nicht wenig beigetragen haben. Confessionelle und nationale Feindschaft legte sich namentlich dem Projekte wegen der theologischen Fakultät in den Weg. (Цела опозиција: Тисина онда врло јака левица и крајња левица, и још многи од Деакове странке клирикалног правца, удружише се онда против Етвеша.)

Es war gerade ein Jahr vor dem Tode des edlen Eötvös, als mit Sinna jene Unterhandlungen gepflogen wurden Dann brach die Todeskrankheit über den Minister herein und er schied von hinnen, ohne von der hochherzigen Opferwilligkeit seines Freundes Gebrauch machen zu können.

више женске школе, стипендије и т. д. преко мере оптеретили и скоро сав исцрпили. Кад сам ово по повратку с допуста, министру Трефору усмено реферирао, напусти идеју о семинару онако лако, као што ју је и лако сватио био.

Сад ћу прећи на „клирикалне школе“ које је митрополит Стратимировић (мислим 1820. ил нешто доцније) као сурогат богословског семинара с највишим одобрењем подигао, и која се установа близу педесет годинâ одржала.

(Извадак из мог експозе-а на барона Шењеија.)

„Досад су постојала четир српска клирикална завода (instituta clericalia) и то у Карловцима, Вршцу, Пакрацу и Плашком.

„На тим богословијама трајао је течај три године. Ко је хтео бити примљен у Карловачку богословију, морао је свршити потпуну гимназију (до 1848. од шест, од 1851. од осам разреда); у оне остале примали су и такве, који су само нижу гимназију, доста пута само основне школе изучили.[1]) Професори, који су или као дворско свештенство били поред епископа, или који су узимани из мирског свештенства, имали су плате, која је доста пута мања била, и од плате учитељâ на основним школама. Професори Карловачке клирикалне школе нису имали никакве плате.[2]) Па ако су професори уједно припадали дворском свештенству (протођакони, архиђакони, синђели, протосинђели) то су они поред професора били и бележници дотичних консисторијâ, те су код ових духовних власти имали да врше дужности и код концепта и манипу-

[1]) Митрополит Стратимировић искао је од оних кандидатâ богословије, који су намеру имали, у монашки чин ступити па у двору код митрополита или епископâ као „придворни“ служити, да јуридичке науке сврше. Патријарх Ивачковић казивао ми је, да му је, кад се као свршен философ за богословију пријавио, митрополит Стратимировић савет дао, да још јус изучи, и да је он морао у Кезмарку јуридички течај свршити, да може у придворне калуђере примљен бити.

[2]) У седници 22. марта (3. априла) одобри Сабор на предлог патријарха професорима богословије у Карловцима плату год. 315 ф. и то већ за год. 1864/5.

лације. Овде је сав терет школске наставе као какав сервитут лежао на редовном позиву оних личности, и било је сасвим природно, да заводи ови, лишени и најнужнијих средставâ, нису никад могли процветати, него су све већма и већма морали опадати.“

„Место постојећа четир клирикална заводâ закључи сабор, да се подигне само једно богословско училиште у Карловцима за целу митрополитску област. Течај од три године подигнут је на четир; уз садашње наставне предмете узет је још и грчки језик и црквено право; српски језик буде код свих предметâ за наставни проглашен, осим догматике, код које остане језик црквено-славенски. Ко жели примљен бити у богословско училиште, има доказати, да је осми гимназијски разред свршио. На богословском училишту биће пет редовних професорâ, које ће патријарх у договору с епископима именовати; плата им је 1400 ф. уз десетогодишњи додатак од 200 ф.; уз њих један помоћник с наградом од 200 ф. За изображење професорâ богословије установљава се једна стална стипендија од 600 ф. За библиотеку одређује се одмах 2000 ф., а у напредак сваке године 300 ф.“

„Барон Филиповић сасвим се повољно о овом предлогу изразио, изјављујући, да је подизање само једног, али потпуног богословског училишта већ крајња потреба, којој се ваља одазвати, јер се иначе без тога не може ни помишљати на образованост ваљаног свештенства, — и додавајући, да ће се они трошкови, који би се морали издавати на плате професорима код четир богословских заводâ, много корисније моћи употребити на пришомоћ за слушаоце богословије из Пакрачке и Горњо-карловачке епархије, који ће овако на централизираном богословском училишту бољу образованост моћи постићи“.

„И ја мислим, да је предложено устројство богословског училишта сасвим умесно, и само морам жалити, што се у саборском расправљању одустало од захтева, који је синодски одбор ставио: да кандидати богословије морају показати, да су испит зрелости положили“. —

Према стављеном од Синодског Одбора захтеву ушао је у §. 105. Краљевске Уредбе (и највиших

Рескриптâ) од 10. авг. 1868. овај уметак „и који су испит зрелости с добрим успехом положили“.

Овим је завршено разлагање о III. и IV. саборском операту, који се тичу школā, епархијских консисторијâ, и Митрополитског црквеног и школског Савета.

Прелазим на V. саборски операт: **„О управи манастирских добарâ и црквено-народних фондовâ“**, који има два дела. А. „Српска црквено-народна добра и фундације „са 14. §§. и Б. „Управа црквено-народни фондовā и добарā“ са 10. §§.

Први део А. расправљан је у седници 18. (30.) марта; — други, Б. напомиње се у седници 24. марта (4. априла).

Из саборског записника види се да је први део по предлогу Синодског Одбора имао 27 §§., од којих су при расправљању 13 §§. које с другима спојени. које сасвим изостављени. За §. 24. 25. и 26. Синодског Одбора стоји у записнику „да остану за организам“. Шта је у тим и у другим несталим §§. било, не може се из записника разабрати.

Цео операт са оба дела А. и Б., дошао је још једанпут пред Сабор, где је у седници 24. марта (4. априла) прочитан и без расправљања примљен. Добро се опомињем, како је онда бележник јавио Сабору, да је на „столу куће“ нашао овај спис (а то је V. саборски операт), ал да не зна, како је тај тамо дошао, па га на позив Сабора у седници прочита, где без сваке дебате примљен буде. Ваља имати на уму, да је ова седница два дана пре распуста Сабора одржана.

Операт V. показује добру вољу референта (дра Јована Хаџића), да се бар начелно изведе, што се дало постићи у оним околностима, које данас мало ко познаје. За руком је пошло у операту одредити „природно определење“ и клирикалном и неприкосновеном народном фонду (§. 10. 11.); изрећи: да су добра митрополитска, епископска, манастирска, фондска, фундацијонална и т. д. црквено-народна (§. 1.);

да манастирска добра и њихови приходи долазе под администрацију Управе црквено-народних добара и фондова; и да једна половина сувишка, што претече преко годишњих расхода, долази у манастирски, друга у клирикални школски фонд „на просветне цели“ (§. 6.).

Ово се могло постићи на Сабору 1865., кад је патријарх Машировић (а за њим и остали архијереји) оваким предлозима с добром вољом на сусрет излазио. Неколико година доцније а зацело и пре Машировића сасвим су други назори у меродавним црквеним круговима владали: Црквено добро је црквено, а није народно. Фондови нису народни, него владичанствени, који су постали из оставинâ митрополитâ и владикâ, и из интеркалара архидијецезе и дијецезâ, у које од народа, осим неке маленкости из другог таса, ништа није ушло.

Одношај црквено-народних добарā и фондовā према Сабору истина да је само у фрази: „стајат ће под заштитом српског народног сабора“, израза нашао у операту, ал се онде одмах и то додаје, да ће Сабор: „о обдржаню, умноженю и сходном и прописаном употребленю фондовā увѣраватисе, сходне мѣре прописивати, и о новим изворима за црквене, школске, просвѣтне и опште полезне цѣли старати се“ (§. 14.).

Управа је задржана, као што је била; три асистента (од духовног, војничког и грађанског реда[1]) и народни секретар, којима је још додат: фискал, „рачуноиспитатель“ и „надзиратель“ добарâ (§. 15.). У епархијама задржани су епархијски епитропи (§. 22.). И њи и асистенте именује ил потврђује влада. Народна

[1]) У старо време, (особито под митрополитом Стратимировићем) узимани су за асистенте људи, који су у најугледнијем друштвеном положају били. Асистент духовног реда био је обично епископ, од војничког реда понајвише генерал (н. пр. фелдмаршаллајтнант барон Арон Станисављевић), од грађанског реда један од српске властеле, (н. пр. Петар Текелија Кевермешки, велики жупан Чанадски) и т. д.

каса имала је и задржала је пет кључева: један код патријарха, један код сваког асистента, а пети код народног секретара. (То се звало „пятобравіе“.)

Управи је стављено у дужност: а) да одреди привремени начин манипулирања за манастирска добра, и да предлог о том за коначно решење поднесе идућем Народном Сабору (§. 5.), б) да дужности „надзирателя“ добарâ, „рачуноиспитателя“, фискала и писарског персонала привремено пропише до идућег Сабора (§. 21.), в) да преглед рачунâ и стања фондовâ, фундацијâ и добарâ сваке године путем „печатнѣ“ народу саопшти, и Народном Сабору „на увиђенѣ“ даде (§. 22.).[1])

Док Сабор у операту овом с једне стране признаје влади право, да наименује народне асистенте[2]) потврђује епархијске епитропе, и т. д. — уклања с друге стране (§. 9. и 18.) рачунску контролу, коју је донде вршила влада код народних фондовâ, фундацијâ и т. д. а не поставља никаквих одређењâ, која би досадашњу контролу заменила. С погледом на то, ушао је у Краљевску Уредбу (и у највише Рескрипте) 10. авг. 1868. код §. 9. и 18. уметак: „Да досадашнѣ наредбе о издаваню займова, прегледаню рачуна народних фондовâ, фундация и интеркаларних приходâ упразнѣних диецезâ као и упутство за асистенте остаю у крепости“, ал само привремено „доонде, док конгрес, кои ће први доћи, не учини о том сходне наредбе“.[3])

[1]) Како ова одређења још и 1873. нису била извршена, изашла је, као што сам напред напоменуо, према предлогу краљевског комесара Ж. Хубера — на митрополитско звање 4. октобра 1873. Краљевска Резолуција, да се ова, а и друга одређења Народног Сабора 1865., која су Краљевском Уредбом 10. авг. 1868. потврду добила ал остала неизведена, без сваког оклевања имају извршити.

[2]) И у нацрту саборског устава, који је код државног Министарства Јиречек израдио, задржала је себи влада, да потврђује чланове Саборског Одбора.

[3]) Ту је рачунску контролу наредила влада тек за доба митрополита Станковића, кад је један (војнички) асистент у сукоб дошао с митрополитом, на звању асистента захвалио, и вишем месту пријавио, да код управе народних фондовâ (по његовом схваћању) не иду послови у реду.

У саборском операту §. 12. који је гласио: „Школски и препарандски фонд у Пешти по природи својој има се такођер ставити под управу црквено-народни фондова српски“, није могао у тој форми потврђен бити; јер ти фондови (па и Балина стипендијска фундација) нису били српски народни, већ православни вероисповедни. Стога се морао §. тај у Краљевској Уредби изменити и овако редигирати: „Кад фондови, коима сада управља депутация грчко-источних школских фондова у Пешти, буду поделѣни између српске црквене области, и између арадске и карансебешке дијецезе, спадаюће на црквену област романску, — предат ће се део, кои ће одпасти на карловачку црквену област, управи српских народних фондова“.

Напомињем још, да су на основу §. 13. који гласи: „Гдѣ год опредѣленога старателства каковой фундаціи неби било, или би постоећа старателства захтѣвала или саизволѣвала, ту ће се и такове фундације под управу народных фондова узимати“, наследници Ђорђа Сервијског 1874. предали стипендијску задужбину Сервијскову српском патријарху и управи Српских Народних Фондовâ.

Овим је завршено разлагање о V. последњем саборском операту: „Управа манастирских добарâ и црквено-народних фондовâ“, који је Краљевском Уредбом (и највишим Рескриптима) 10. авг. 1868. н. в. потврду добио, па и данас у крепости стоји, осим неколико §§., који су измењени закључцима Народног Сабора 1875., потврђеним Краљевском Уредбом 14. маја исте године.

VI. операт: **„О стечайном испиту за полученѣ парохиског звания“.**

Ово је операт Архијерејског Синода, који на Народном Сабору, у чију компетенцију и не спада, није ни расправљан био. — Цесаро-краљ. комесар поднео га је вишем месту са саборским операtима заједно па је као саборски статут највишу потврду добио.

Народни Сабор 1875. начинио је измену у овом статуту код §. 3. одредбом, да стечајни испит могу и свршени богослови положити, која је Краљевском Резолуцијом 28. јануара 1876. потврђена. Како је овај операт Крал. Уредбом 10. авг. 1868. као саборски потврду добио, било је сасвим консеквентно, да измену у њему 1875. Сабор учини, ма да предмет по себи у компетенцију Архијерејског Синода спада.

Операт садржава у 12 §§. тачна одређења о начину, како се има парохијски стечајни испит полагати, која су се одређења и у пракси као целисходна показала.

Готов сам с разлагањем о главном раду Народног Сабора 1865., који се тиче црквених, школских и фундацијоних послова. Операти, које је Сабор израдио и највишем месту поднео, и који су Краљевском Уредбом (и највишим Рескриптима) 10. августа 1868. потврђени, чине и данас норму за велики део наших црквено-народних институција: за дотацију митрополита и епископа и парохијског свештенства, за аронднрање банатских дијецеза, за број и опсег свих протопресвитерата и парохија, за уређење црквених општина; за избор протопресвитера, пароха, помоћника, ђакона и учитеља; за гимназије и богословско училиште; а по већем делу и за црквено-народна и манастирска добра, фондове и фундације; за парохијски стечајни испит и за стипендије.

Штета је, (као што сам у свом експозе-у на кр. таверника барона Шењеи-ја 17. марта 1866. напоменуо) „што сабор није имао довољно времена, да сваки свој операт опширном репрезентацијом пропрати, у њој код сваког предмета историјски развитак расветли, садашње стање обележи, и мотива за предложену организацију изнесе“. Ја сам се трудио, да тај недостатак овде попуним, које из саборских записника, које из мога експозе-а на барона Шењеи-ја, који сам писао, кад ми је много више акта на расположењу стајало, — које и по другим званичним спи-

сима, што сам некад читао, у колико се на њихов садржај још опомињем. Знам ја добро, да то све није доста; па зато за свој посао кажем: Valeat, quantum valere potest.[1])

Сад прелазим на други рад Сабора, који се тиче **потраживања Румуна,** која су они поводом исхода свог из српске јерархије ставили **на народне фондове и фундације,** што се рукују код српске митрополије у Карловцима, **и на манастире и друго црквено имање.** Овде ће ми ваљати, које из саборских записникā, које из појединих списā и једне и друге стране извадити, што на ствар спада, па све у једну целину скупљено, саопштити у овом чланку.

(Наставиће се.)

---

[1]) Кад сам с овим делом саборског рада већ готов био, да га предам за штампање у Летопис, обрадује ме посетом својом (1/13. марта) гд. др. Лаза Секулић, народни секретар и покаже ми акта из народне архиве, која ми је на углед донео. — Видео сам, да се та акта понајвише тичу радње „Општег“ Архијерејског Синода, а гдекоја и исхода Румунā из наше јерархије, и да су од велике вредности, кад се буде писало о потраживању Румунā на наша црквено-народна добра и фондове. Замолим га лепо, да их задржи у евиденцији, док ми устребају, кад будем у наставку о овом Сабору о српско-румунској размирици писао, и поновим молбу: ако буде икако могуће изнаћи записник Расправног Синода то јест, Синодског Одбора, да ми га стави на расположење, не би л' како у разлагању овоме накнадно могао празнине попунити, где где и погрешку какву поправити.

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ

АРХИЕПИСКОПА И ЕПИСКОПА У МИТРОПОЛИЈИ КАРЛОВАЧКОЈ.

ПРИОПШТИО

ДИМИТРИЈЕ РУВАРАЦ.

I.

Допуне и исправци

у чланку: „Извѣстіе и рядъ Патріархωвъ, Архіепископωвъ и Епископωвъ — —“ („Гласникъ друштва српске Словесности“, свеска VI. стр. 47—88.)

Како је поменуто у наслову „Извѣстіе“, штампано по нађеном рукопису међу артијама епископа Лукијана Мушицког, — једни држе, да га је Мушицки из каквог старијег рукописа преписао, и до новијег времена допунио и наставио; други, да га је саставио сам митрополит Стефан Стратимировић, а трећи, да га је саставио архимандрит Јован Рајић.

Да исто „Извѣстіе“ није ни један од њих тројице саставио, видиће се из следећега.

Као што је митрополит Павле Ненадовић, у свему био уредан и тачан човек, као ни један до њега, а ни после њега митрополит; тако је он између осталих мудрих и корисних новотарија, одмах пошто је постао митрополитом — 1749. —, дао направити и два про-

токола од чисте хартије, и увезати их у тврде кожне корице.

Једном је наслов: „Erzbischöfliche Confirmations Diplomata“ N. 9., а другом: „Bischöfliche Confirmations Diplomata“, N. 10. Тај је наслов штампан с поља на корицама.

У првом је наведено — с неким изменама, као што ће се на своме месту навести — оно, што је у поменутом „Извѣстію“ о патријарсима: Арсенију Црнојевићу и Арсенију Јовановићу-Шакабенти, и о митрополитима: Исаији Ђаковићу, Софронију Подгоричанину, Вићентију Поповићу, Мојсију Петровићу, Вићентију Јовановићу, Исаији Антоновићу и Павлу Ненадовићу.

Уз то је у њему и препис митрополитских конфирмационих диплома за Исаију Ђаковића од 24. Маја 1708.; Софронија Подгоричанина од 26. Маја и 1. Августа 1710.; Вићептија Поповића од 2. Августа и 8. Октобра 1713. (одостоверен препис у Осеку 20. Маја 1719.), и на Срем 19. Јула 1719. (одостоверен препис у Варадину 14. Септембра 1719.); Мојсија Петровића од 10. Септембра 1718. (одостоверен препис у Бечу 1719. Фебруара 7.), 6. Марта 1727., 16. Новембра 1720., 24. Маја 1728. и 8. Октобра 1718.; Вићентија Јовановића од 13. Јула и 23. Августа 1731.; Арсенија Јовановића — патријарха — штампана од 21. Октобра 1741. и литографично писана од 24. Априла 1743.; Исаија Антоновића од 15. Октобра 1748. и Павла Ненадовића, штампана од 4. Октобра 1749.

А у другом оно о епископима и то: I. о Арадским — јенопољским —: Исаији Ђаковићу, Јоаникију Мартиновићу, Софронију Раваничанину, Вићентију Јовановићу, Исаији Антоновићу и Синесију Живановићу. II. Карлштатским: Стефану Метохијцу, Данилу Љуботини, Павлу Ненадовићу и Данилу Јакшићу. III. Бачким: Јефтимију Дробњаку, Христофору Димитријевићу, Григорију Димитријевићу, Софронију Тома-

шевићу, Висаријону Павловићу и Мојсију Путнику. IV. Будимским: Јефтимију Поповићу, Вићентију Поповићу и Дијонисију Новаковићу. V. Муачко-Сигетским: Јефтимију Тетовцу, Јефрему Бањанину, Никанору Мелентијевићу. VI. Вршачким: Спиридону Штибици, Мојсију Станојевићу, Максиму Несторовићу, Јефтимију Дамјановићу, Исаији Антоновићу и Јовану Ђорђевићу. VII. Велико-Варадинско-Егарским: Јефрему Бањанину VIII. Темишварским: Јоаникију Владисављевићу, Николи Димитријевићу и Георгију Поповићу. IX. Зринопољско-Личко-Корбавским: Стефану Метохијцу, Дијонисију Угарковићу, Никанору Димитријевићу, Стефану Љубибратићу и Алексију Андрејевићу. X. Пакрачким: Софронију Подгоричанину, Василију Рајићу, Атанасију Радошевићу, Нићифору Стефановићу и Софронију Јовановићу. XI. Хорватским: Симеону Филиповићу. XII. Ваљевским: Доситију Николићу и XIII. Валахијским или Рибничким: Дамаскину, Стефану Говорану, Инокентију и Клименти.

Уз то је у њему и препис епископских конфирмационих диплома за: Јоаникија Мартиновића од 29. Новембра 1710.; Вићентија Јовановића од 11. Септембра 1726. и 2. Јуна 1728.; Исаију Антоновића од 8. и 15. Новембра 1731.; — Данила Љуботину од 2. Августа 1713.; Павла Ненадовића од 6. Априла и 15. Јуна 1744. и 11. Априла 1745., уз латински оригинал дипломе од 6. Априла 1744. од хофкригсрата, и славенско-српски превод; — Стефана Метохијца — за бачку — од 20. Јуна 1708.; Христофора — Димитријевића — Митровића од 16. Августа 1710.; Григорија Димитријевића од 8. Октобра и 16. Августа 1713.; Софронија Томашевића од 29. Јуна и 23. Августа 1718.; Висаријона Павловића од 22. и 26. Августа 1731.; — Михајла Милошевића од 16. Фебруару 1717.; Василија Димитријевића од 26. Јуна 1728. одостоверен препис у Бечу 26. Јуна 1741.; — Никанора Мелентијевића од 16. Августа 1710.; Максима Гавриловића од 31. Марта 1721.; Василија Димитријевића за

будимску од 10. Октобра 1730., одостоверен препис у Бечу 26. Јуна 1741.; — Мојсија Станојевића од 18. Априла 1722.; Николе Димитријевића за вршачку од 15. Децембра 1725.; Исаије Антоновића за карансебешку — вршачку — од 24. Јануара 1741.; Јована Ђорђевића од 14. Јула 1750., Максима Несторовића од 1. Маја 1728.; — Георгија Поповића од 24. Фебруара 1745.; Никанора Димитријевића — Митровића — од 2. Августа 1716., одостоверен препис у Темишвару 22. Октобра 1728.; Стефана Љубибратића од 29. Септембра 1728.; Алексија Андрејевића од 24. Октобра 1741.; Софронија Подгоричанина од 20. Јуна 1708.; Василија Рајића — Рајичића — од 8. Октобра 1713.; Гаврила Поповића Бугарина од 11. Фебруара и 27. Марта 1715.; Атанасија Радошевића од 16. Марта 1717.; Нићифора Стефановића од 18. Априла 1722.; — Симеона Филиповића од 31. Августа 1734., одостоверен препис у Варадину 7. Децембра 1750.; — Доситија Николића од хофкригсрата од 18. Априла 1722.; — Стефана — рибничког — од 15. Октобра 1726. и Инокентија — рибничког — од 14. Јануара 1728.

Из овог се јасно види, да оно у „Извѣстію“, о горе наведеним патријарсима, митрополитима и епископима није могао написати ни Мушицки ни Стратимировић, јер први се није ни родио био (р. 1777.), а другом је тек 11 година било (р. 1757.), кад је Ненадовић умрьо († 1768.).

А да га није написао ни Рајић, може се видети и из тога, што се он тек по смрти Ненадовићевој (1772.) закалуђерио. Рајић се истина за време Ненадовићево бавио 3 године у Карловцима као професор латинског језика, после свога доласка (1758.) из „странствованија“; но из његове „Историје Катихизма“ види се, да Ненадовић није баш волео Рајића, а ни Рајић њега, и да је и он врло ретко могао к Ненадовићу „прићи“. (31. стр.) У осталом и по рукопису се види, да у њему нема ни једне речице написане

Рајићевом руком. А то се види и кад се сравни Рајићево причање у поменутој „Историји Катихизма“ о патријарсима — митрополитима од Арсенија III. до Видака, са причањем у поменутом „Извѣстію“.

После смрти митрополита Ненадовића, није у поменуте протоколе више ништа уваћано и бележено.

Где је уваћано и бележено о потоњим митрополитима: Јовану Ђорђевићу, Вићентију Јовановићу и Мојсију Путнику, и о епископима Вићентију Јовановићу-Видаку темишварском, и пакрачким Арсенију Радивојевићу и Атанасију Живковићу, што је о њима наведено у поменутом „Извѣстію“ (о митрополиту Путнику само првих 6 реди), не знам.

1792. дао је митрополит Стратимировић (а коме не знам, само знам да није Рајићев рукопис) на 4 табака продужити односно допунити (код митрополита Путника) „Извѣстіе“ о митрополитима и епископима, што је у поменутом „Извѣстію“ и штампано, и то о митрополиту Путнику, од 7. реда до краја, и о себи, а за тим о епископима Темишварским: Мојсију Путнику, Софронију Кириловићу, Петру Петровићу; Вршачким: Вићептију Поповићу, Јосифу Јовановићу Шакабенти; Арадским: Пахомију Кнежевићу, Петру Петровићу, Павлу Авакумовићу; Бачким: Арсенију Радивојевићу, Атанасију Живковићу, Јосифу Јовановићу Шакабенти, Јовану Јовановићу; Будимским: Арсенију Радивојевићу, Софронију Кириловићу, Стефану Стратимировићу, Дијонисију Поповићу; Пакрачким: Јосифу Јовановићу Шакабенти, Павлу Авакумовићу; Карлштадским: Јосифу Стојановићу, Петру Петровићу, Јовану Јовановићу и Генадију Димовићу.

Како у поменута два протокола, установљена митрополитом Ненадовићем, тако исто и оном рукопису од 1792. има доцнијих исправака и додатака, и то у протоколима од разних писаца, а у рукопису само од састављача и од митрополита Стратимировића.

Према данашњем стању поменутих протокола, од куда је штампано поменуто „Извѣстіе“ у VI. свесци „Гласника“, налазе се у њему следеће грешке, сем омањих штампарских-правописних грешака.

I. Код Архиепископа:

1.) Код Чарноевича. У протоколу је написано: Черноевичь. Као што је наштампано у „Гласнику“, тако је и у протоколу написано било, да је Арсеније умрьо 28. Октобра, но доцније је поправљено 27. Октобра. У место штампапога: „Ѿтѫдѫ пренесенъ и погребенъ въ монастирѣ Крушедолѣ“ стоји у протоколу: „Пренешенъ Василіемъ (т. ј. Рајићем) Епископомъ по томъ пакрачкимъ и погребенъ въ монастырѣ Крѣшедолѣ у Сремѣ м. Ноемврія 24. дне ѡ 3. часѣ дне тогожде лѣта“.

2.) Код Діакокича. У место штампаног: „избранъ и поставленъ — — ѿ Кварієнтъ и Баала въ Карловцѣ“, стоји у протоколу: „избранъ и поставленъ — — — ѿ Кварієнтъ и Раала въ Крѣшедолѣ“. После речи: „Преставлсѧ въ Кіевнѣ“, долазе још речи: „21. Ізліа 1708“.

У место штампанога става: „Стефанъ Пећанинъ — — — — — докле избранъ былъ“, стоји исправљено у протоколу: „Стефанъ Метохіацъ качкій Єпіскопъ ѿ 8. Августа 1708. — 27. Апріллія 1709., администрираль Архіепископію, и престависе въ Карловцѣ 27. Апріллія 1709., и погребенъ в' монастырѣ Ремети при храмѣ св. великомученика Димитріа“.

3.) Код Подгоричанина. У место штампаноga: „— — избранъ и поставленъ — — въ Карловцѣ“, стоји у протоколу: „— — избранъ и поставленъ — — въ Крѣшедолѣ“.

После штампанога завршетка: „престависѧ въ Карловцѣ 7. Ианѣріѧ 1711.“, стоји у протоколу: „ѡ 6. часѣ по полѣдне, и погребенъ въ Карловцѣ въ церкви пренесенія моштей св. Николаа при врати десныѧ страни. Поставленъ на архіерейство патріархомъ Хажи Черноевичемъ лѣта 1705. Всѣхъ же лѣтъ житіѧ его высть 43“.

„Стефанъ по Исаіи пре Софроніа администрираль, а Христофоръ по Софронiи ѿ 18. Марта 1711. администрираль до 1713.“

4.) Код Поповича. У место штампаног: „— — избранъ и поставленъ — — въ Карловцѣ“, стоји у протоколу: „— избранъ и поставленъ — въ Крушедолѣ“. Као што је наштампано у „Гласнику“, да је Попович умрьо 24. Октобра; тако је исто и у протоколу написано било, но доцније је поправљено 23. Октобра. Што се у „Гласнику“ рекло: „у инныхъ Октовріа 9.“, стоји у протоколу црвеном оловком написано: „19. Октовріа“; после штампаног: „— — погребенъ — — въ монастирѣ Крушедолѣ“, стоји у протоколу још ово: „при храмѣ Благовѣщенiа пресватыя Богородицы въ гробницѣ св. Архіепископа Мазіма бывшаго деспота Сребленъ“.

5.) Код Петровича. У место штампаног: „М. П. избранъ — — — — и митрополита“, стоји у протоколу: „М. П. митрополитъ избранъ — — и митрополiи Сервiи и долнаго Срема“; у место штампаног: „— — въ плѣненiи Турками Белграда“, стоји у протоколу: „— — по ѿатiи Турковъ Бѣлграда“; после штампаног завршетка: „— — 1739. года“, стоји још у протоколу: „тогдашнимъ Генералъ Ѳѣархомъ Павломъ Ненадовичемъ и положенни у Шаспиръ тогожде монастыря въ кивотѣ съ костми патріарха Арсенiа Черноевича“.

6.) Код Іоанновича. После штампаног: „— — Конфирмиратъ цесаремъ Кароломъ“, стоји у протоколу: „чрезъ хофкригсратъ 13. Іюлiа а чрезъ — — —“; после штампаног завршетка: „— — 1739. года“, стоји још у протоколу: „тогдашнимъ Генералъ Ѳѣархомъ Павломъ Ненадовичемъ, и положени у капели св. Николая к' Торонѣ въ нарочный кивотъ“.

7.) Код патријарха Іоанновича. У место штампаног: „престависѧ — — 6. Iанвариа 1748.“, стоји у протоколу: „— 7. Iанвариа 1748.“; после штампаног завршетка: „— — въ монастирѣ Крушедолѣ“,

стоји у протоколу: „у гробницѣ св. Архіепископа Маѳіма кывшагѡ деспота сербскагѡ“.

8.) Код Антоновича. У место штампанога: „— — тѣло егѡ пренесено въ Бѣдимъ“, стоји у протоколу: „— — тѣло егѡ пренешенно изъ Беча къ Бѣдимъ тогдашнимъ Архіереемъ Карлцадскимъ Павломъ Ненадовичемъ и пакрачкимъ Софроніемъ Іванновичем“, а у место: „въ церкви предъ церковними дверми“, стоји: „въ церквѣ св. великомѵченика Димитріа предъ царскіими дверми“.

9.) Код Ненадовича. У место штампанога: „и извраніи Єдиногласними вoти — —“, стоји у протоколу: „и извраніи подъ числомъ 9. (?!) Маіа 1749. Єдиногласними вoти — —“; у место штампанога: „Я́ чрезъ Ѵнгарскѵ канцеларію Немештво севѣ —“, стоји у протоколу: „Я чрезъ хѵнгарскѵ канцеларію (т. ј. конфирмират) 25. Априлліа 1750. года, да живитъ, цвѣтетъ и здравствѵетъ на многа лѣта, на славѵ славнагѡ Сербскагѡ рода и разширеніе Благочестіа“.

Остала у „Извѣстію“: „Немештво севѣ — — — предъ дверми“, не налази се у протоколу. То је дометнуто у „Извѣстіе“.

II. **Код Епископа:**

А.) Арадских:

1.) Код Діаковича. После „епископъ Ienoполскій“, стоји у протоколу: „и Темишварскій“, а после: „представилсѧ“, стоји: „Ѳ' Кіевнѣ 21. Ѳліа 1708“.

Приметити ми је овде, да је мој брат Илариjон нашао у једном старом запису, у ком се вели, да се Исаија Ђаковић — мудри — родио у Михаљевцу код Сланкамена. Данас не постоје Михаљевци село, но поље.

2. Код Мартиновича. У место штампанога: „Престависѧ во Арадѣ 1723. г.“, стоји у протоколу: „Престависѧ — — — 1721. г. 25. Октомврiа“.

4.) Код Іановича. У место: „конѳирмиратъ — — 1728“, стоји: „конѳирмиратъ — 11. Септемврiа 1726. и 2. Ѳніа 1728“.

6.) Код Живковича. У место: „Живковичь“, стоји: „Живановичь“. Синесији је у истини било презиме Живановић.

Б. Карлштатских:

3.) Код Ненадовича. У место: „— — изванъ за Архіепископа — — 6. Ianіа 1749“, стоји у протоколу: „— — 16. Ianіа 1749.“

Приметити ми је овде, да Ненадовић није заћаконјен 30. Јануара, него 30. Јуна 1726. а за митрополита је изабрат 14. (25.) Јула 1749.

4.) Код Іакшича. У место штампанога у „Извѣстію“, стоји у протоколу: „Даніилъ Іакшичь по времени Єгда ондѣ бывшій Єпіскопъ Павелъ Ненадовичь по соборномъ нареженіи и царскомъ приволеніи на епископію Арадскѫ пренешенъ, и Єгда сей Єпіскопъ Павелъ въ соборѣ Народнемъ Архіепископомъ и Митрополітомъ изванъ и ѹтвержденъ, сей Даніилъ Іеромонахъ Гомирскій изванъ и 21. Авгѫста 1750. презентиранъ за изавраннагѡ Єпіскопа Карлшадскагѡ, Сенскагѡ, Лике и Корбаве и полѫчилъ Конфирмацію 3. Авгѫста 1751., а 4. Новембріа 1751. рѫкоположенъ во монастирѣ св. крачевскомъ Раковцѣ ѹ Срем8 предпоменѫтимъ Арх. и Митрополітомъ Павломъ Ненадовичь и 31. Авгѫста 1752. чиновно инціалиранъ бысть“.

В. Бачких:

3.) Код Христофора. У „Извѣстію“, наводи се само „Христофоръ“, дочим се у протоколу наводи као: „Христофоръ Димитріевичь“. Исти се наводи у конфирмационој дипломи као: „Митровичь“. У протоколу на крају стоји: „Преставилсѧ 16. Новембріа 1712.“

6.) Код Павловича. У место: „— — освѧщенъ — — 17. Маіа 1730“. стоји у протоколу: „— — 18. Маіа“, а у место: „— — конфирмиратъ — — 1730.“, стоји: „— — 1731.“

7.) Код Пѫтника. У место штампанога у „Извѣстію“, стоји у протоколу: „Мѡусей Пѫтникъ рож-

денъ во Петроварадинскомъ шанцѣ нынѣ Новомъ Садѣ ѿ благородныхъ родителей, воспитанъ во Архіепископіи Карловачкой, при патріархѣ Арсеніи Іоанновичѣ четвертомъ, Ісаіи Антоновичѣ и Павлѣ Ненадовичѣ Архіепископѣхъ. Постриженикъ монастыра Раковца въ Сурміи сѵщаго, иже по внегда во упо и діакона патріаршескаго, ѿ Єпіскопа Павла Ненадовича во священика рѳкоположенъ, потомъ ѿ тогожде Арх. Ненадовича в' протосуггела первѣе 1753., таже и архимандрита каѳедралніа Карловачкіа св. Николаа церкве 1754. произведенъ в' мѣсто преставлшаго Єпіскопа качкаго Г. Кисарішна Павловича, по избранію правилномѳ Єпіскопомъ на презентацію многопоминѳтаго Г. Арх. и Митр. Павла Ненадовича 6. Декемврія 1756. устроеною, потвержденъ 7. Маіа 1757. ихъ священнѣйшимъ величествомъ царицею и кралицею Хѳнгарскою Госпожею Маріею Терезіею. Посвященъ же во Новомъ Садѣ во Єпіскопа 6. Ісліа 1757., а Інціалиранъ 6. Августа тогожъ лѣта комисаромъ Генералъ маіоромъ и петроварадинскимъ комендантомъ Г. барономъ ѿ Лиценъ, и Г. Сінесіемъ Живановичемъ Єпіскопомъ арадскимъ и великоварадскимъ при многособранномъ клирѣ и Народѣ Єпархійскомъ в' каѳедралной церкви св. великомѵченика Гєѡргіа".

Г. Будимских:

2.) Код Поповича. У место: „Родомъ из Єновы", стоји у протоколу: „— — — ѿ Іанева".

5.) Код Новакокича. Штампано у „Извѣстію,": „преизящныхъ и высокихъ Наукъ ради и сладкихъ Проповѣдей Єго", у протоколу се не наводи. То је дакле уметнуто. У место (празно) стоји: „На солицитацію — —"; у место: „— ѿ двора, а на Єго Діонѵсіа — —", стоји: „— — да бы на Єго — — —": у место: „посвященъ — — — 23. Існіа 1749", стоји: „— — — — 23. Ісліа 1749".

Д. Муачко-Сигетских:

1.) Код Петоваца. У место: „Євдимій Петоваца", стоји: „Євдимій Тетоваца".

3.) Код Мелетіевича. На крају стоји, после наведенога у „Извѣстію,“: „Потвержденъ чрезъ мажарскѫю канцеларію 16. Августа 1710“.

Е. Зринопољских и Костајничких:

3.) Код Димитріевича. После: „— — конфирмиратъ — — 2. Августа 1716.“, стоји: „чрезъ мажарскѫ канцеларію, ѿ хофкрисрата 27. Іюніа 1716“. На крају: „Постригомъ монастира Раковца“.

И овај Никанор Димитријевић, као и Христофор бачки, наводи се и као Димитријевић, и као Митровић.

4.) Код Любибратича. У место: „конфирмиратъ 1728. 11. Февраріа“, стоји: „— — — 1728. 1. Февраріа“. А на крају стоји: „Престависѧ Априллія 1737“.

Ж. Пакрачких:

2.) Код Рајича. На крају: „На презентацију Викентіа Поповича“.

У „Извѣстію“ нема помена о Гаврилу Поповићу Бугарину, дочим се у протоколу под 3.) вели: „Гавріилъ Поповичь проименованъ Бѫгаринъ, избранъ, wсвѧщенъ и презентиратъ Арх. и Митрополітомъ Викентіемъ Поповичемъ. (По Иларијоновој белешци 3. Јуна 1714. посвећен и постављен). Потвержденъ Імператоромъ Карломъ VI. чрезъ хоф-кригсратъ 27. Марта 1715., а чрезъ мажарскѫ канцеларію 11. Февраріа тогожде 1715. лѣта“.

5.) Код Іоанновича. У протоколу не налази се: „Преставилсѧ 1754“. То је додато у „Извѣстію“. (По белешци Иларијоновој умрьо је Софроније Јовановић 26. Децембра 1757.).

З. Хорватских:

У место штампаног у „Извѣстію“: „— — Народъ кои изъ Босни у 16. вѣкѫ лѣта 1573. изишли — —“, стоји у протоколу: „— — у 15. вѣкѫ 1577.“; у место: „и милостиню на годъ по 300 фл. wсобно — —“, стоји: „— — милостиню и на годъ и по 300 фл. wсобно — —“.

6.) Код Филиповича. У место: „— — конфирмацію полꙋчилъ — — — 1735.“, стоји: „— — — 31. Августа 1734.“, а у место: „Престависѧ 1743.“, стоји: „— — — въ мѣсѧцѣ Мартѣ 1743.“

И. Ваљевских:

Код Николича. У место: „— — и хофкомори лѣто (избрисано) — —“, стоји: „— — и хофкомори въ лѣто 1718.“

Оно у „Извѣстію“: „сей Архіерей за нѣкꙋю вину ѿ митрополита Викентіѧ Іованновича растриженъ и обритъ билъ и тꙋ (т. ј. у Карловцима) къ домѣ школскомъ много болѣзнꙋѧ ѿ сердоколѣ“, не налази се у протоколу. То је додато у „Извѣстію“, а тако се исто не налази у њему, ни: „(престависѧ) въ крайнѣй нищетѣ“.

У Ексхибиту у народно-митрополитској Архиви у Карловцима од 1735. налази се под бр. 273.: „Nicolich Theodosius — погрешно у место Dosytheus — Bischof zu Valiova 14. Juni 1735. bittet den Erzbischof und Metropolit Vicencius Joannovich womit er sein Bistum resigniren dürfe, sein Nachfolger aber ihm sein Wirtschaft ablösen und ihm eine Pension jährlich geben solle, wonach er sich in ein Kloster zu reteriren gesinnt ist, setzet deme noch bey, dass er krankheitshalber zu dem Congresse nicht kommen könne“, а под бр. 330. исте године: „Joannovich Vicencius Erzbischof und Metropolit 3. November 1735. bittet S. Majästet den Kaiser Karl Decretum den Befehl allergnädigst ergehen zu lassen, damit der Bacser Bischof Visarion Pavlovich dem Erzbischöflichen Gerichte gezogen, und die beschehene Degradirung des Bischof zu Valiova Dosythej Nicolics gut geheissen werde“.

Митрополит Вићентије у место да је добио ову потврду, доведен је био дотле, да је 7. Нов. 1736. под бр. 427. опозвао своју пресуду и Висариона и Доситија прогласио клиру и народу за невине, и позвао све, да их признају правим епископима.

Из овог се види, да је митрополит Вићентије Јовановић, истина збацио био и ваљевског владику Доситија Николића, али га није и обријао, као што се рекло у „Извѣстію“, а но њему су доцније други, а и сам сам то тврдио једном приликом.

А према данашњем стању поменутог рукописа од 1792., од куда је напред речено штампано као продужење онога, што се налазило у поменута два протокола, у поменутоме „Извѣстію“, налазе се у њему следеће грешке, сем омањих штампарских-правописних грешака.

I. Код Архијепископа:

12.) Код Пѕтника. Као што рекох, првих 6 реди, штампани су по неком другом рукопису, а од 7. до краја по поменутом рукопису од 1792. У штампаноме „Извѣстію“, је изостављена реч „бывшемъ“ између: „къ томъ вотще прошенію“ т. ј. „къ томъ вотще бывшемъ прошеніи“; у место штампанога: „Сустема — — — ниже — — всѣхъ Прошеній — — — до поспѣшествовала“, који је став дометнуо у рукопису својеручно сам Стратимировић, стоји у рукопису: „Сустема — иже — — всѣхъ Провинціи — — —“; у место штампанога: „и испросилъ Народнемѕ Соборѕ 15. Августа 1790“, стоји: „и испросилъ — — — на 15. Августъ 1790.“; у место штампанога: „Сей 5.-тый архіепископъ — —“, стоји: „Сей ѿ архіепископъ — —“; речи: „Но ниже — — — присѣтствовали“, дометнуо је својеручно у рукопису сам Стратимировић.

13.) Код Стратимировића. Речи: „И со слезами просмціѕ, еже бы его того времене и достоинства ѵцѣдрили“, дометнуо је својеручно сам Стратимировић. У место штампанога: „— — клира и народѕ но и— — —“, стоји: „— — клирѕ и народѕ по ихъ — —“; у место: „— — 1. Ізніа 1792. — —“, стоји: „— 1. Ізліа 1792. со всѣмъ — — —“.

II. Код Епископа:

А. Темишварских:

5.) Код Пѫтника. У место штампаног: „— — ѿ минѫвшаго“, стоји: „— — изъ минѫвшаго — —“; у место: „— 29. Іюніа 1774.“, стоји: „— 29. Іюліа 1774.“.

6.) Код Кириловича. У место штампаног: „Граѳа Іованновича — —“, стоји: „граѳа Іанковича —“.

7.) Код Петровича. У место штампаног: „— — у дистриктѣ Халмечкомъ —“, стоји: „— — Халмећкомъ — —“; у место: „— — таже посѣдовавшемъ 1. Іюніа 1792. — —“, стоји: „— — 1. Іюліа 1792. — —“.

Б. Вршачких:

7.) Код Поповича. У место штампаног: „и 6. Іюніѧ — —“, стоји: „и 6. Іюліа — —“.

В. Арадских:

7.) Код Кнежевича. У место штампаног: „Пахомій Кнежевичь — —“, стоји: „П. Кнѧжевичь Бѣдимацъ — —“.

Г. Бачких:

8.) Код Радивоевича. У место штампаног: „— — 29. Іюніѧ 1774. — —“, стоји: „— — 29. Іюліа 1774. — —“; у место: „— — Національтетовъ Новосадскихъ — —“, стоји: „— — націоналистовъ — —“; у место: „— — съ ума смелъ — —“, стоји: „с' ума сшелъ — —“; у место: „— — скончалъ — — въ монастирѣ — —“, стоји: „— — въ Новомъ Садѣ —“. На крају после „изъ Народнихъ“, стоји: „Фѣндѣсовъ“.

9.) Код Живковича. У место штампаног: „Публицираиъ 6. Марта — —“, стоји: „— — въ Новомъ Садѣ“. Препишчик је рђаво прочитао „въ Новомъ Садѣ“, те је држао да стоји: „6. Марта“. Исти је Живковић публициран као што се даље вели и у рукопису и у „Извѣстію“ 23. Јануара 1782.

11.) Код Іоанковича. У место штампаног: „— — Крушедолскимъ въ монастирѣ — — —“, стоји: „—

— — въ Новомъ Садѣ — —“; у место: „въ надежди избавленіи — — —“, стоји: „въ надежди избавленіи, отишіи и користи“.

Д. Будимских:

6.) Код Радивоевича. У место штампанога: „— Барономъ Ферландесъ —“, стоји: „— — Берландесъ — —“.

Став у „Извѣстію“: „Єпископъ Славонійскій —“ до краја, не налази се у рукопису. Он је дометнут у „Извѣстію“.

7.) Код Кирилловича. У место штампанога: „— по нарочитой Хофкомесіе Народомъ — —“, стоји: „— — наредби — —“, после: „27. Маіа“, стоји и: „Єгда — —“; у место: „всѧческими (празно) —“, стоји: — — происки —“; у место: „— — ѧкѡ и величества — —“, стоји: „— ихъ величества —“; у место: — — 27. Ізніи“, стоји: „27. Ізліа — —“; у место: „ѧкѡ не злата и сребра“, стоји: „— — злата или сребра — —“; у место: „небо (празно) комѕ — —“, стоји: „не бо дахъ что комѕ — —“.

8.) Код Стратимировича. У рукопису, после: „въ Кѕлпинѣ — —“ стоји дометнуто руком Стратимировићевом: „въ Краљевствѣ Хѕнгарскомъ и в' комитатѣ Бачкомъ“. У место штампанога: „избранъ — — 1787. — —“, стоји: „— — 1781. —“; штампан став: „— на особито Арх. и Митрополіта тогдашняго Шѕтника Моусея представленіе“, био је написан и у рукопису на страни, но доцније је са свим превучен; после речи: „вишереченнимъ Г. Митрополитомъ“, стоји: „— в' Карловцы. Потвержденъ дипломою“ и даље „чрезъ —“.

9.) Код Поповича. У место штампанога: „Барона Шмитфелда величество — —“, стоји: „— — всемилостиво — —“; у место: „Сунодъ — — согласилое — —“, стоји: „— — согласилсѧ — —“.

Е. Пакрачких:

8.) Код Іѡанновича. У место штампанога: „31. Ізніи —“, стоји: „31. Ізліи — —“; у место: „Барона ѿ Халдшмита“, стоји: „— — ѿ Калдшмита“.

9.) Код Авакумовича. У штампаноме: „по времено — —“, стоји: „по времени — —“; у место: „во архимандрита Будимскагш“, стоји: „— — Бездинскагш“.

10.) Код Живковича. У место штампанога: „во свать горь шсвященх“, стоји: „— — — ѿшедх“; у место: „и лѣта вх Карловцѣ 20. Септемврія тож годи-ни“, стоји: „и лѣта вх Карловцѣ (т. ј. посвећен). Инціалиранх вх Пакрацѣ 20. Септ. тож години“.

Ж. Карлштатских.

7.) Код Стоиановича. Како у рукопису, тако је и у „Извѣстію“, погрешно наведено, да се придодат Стојановићу администратор звао Гаврил Алексић. Исти се звао Алексије Гавриловић.

У место штампанога: „— бывшихх — — и досажденій“, стоји: „бывшихх тѫжбахх и досажденій“.

8.) Код Петровича. У место штампанога: „— 6. Ізніа презентиратх“, стоји: „— 6. Ізліа — —“. По тврдњи г. Мана Грбића (П. „Карловачко владичанство“ стр. 205.), инсталират је Петровић 1. Маја 1775.

9.) Код Іоанновича. У место штампанога: „По премѣненіи — —, стоји: „По премѣщеніи — —“.

Како у рукопису, тако и у „Извѣстію“ стоји погрешно наведено презиме архимандрита Гомирског „Миливоичь“. Исти се није звао Миливоић, него Милојевић.

10.) Код Димовича. У место штампанога: „ѿ 15. Ианѵаріа до 15. Марта 1798. —“ стоји: ѿ 25. Ианѵаріа — — —“.

Став у „Извѣстію“: „Умрел же — —“, до краја, написан је у рукопису Стратимировићевом руком.

* * *

Као допуна поменутом „Извѣстію“ може се сматрати и: „Verzeichniss deren in der allhiesigen Metropoliten und Illyrischen Nations-Kanzley-Registratur in Original- und Kapsseln aufbewahrten Kays. Kö-

niglichen Diplomatum, Confirmatorien wie auch anderen Piecen“, састављен на немачком језику и потписат у Карловцима 1. Августа 1780. Павлом Ненадовићем, секретаром илирског (српског) народа, Јованом Јосифом Јакобијем, ц. к. коцципистом и Карлом Бонгардом ц. к. коцципистом.

По истом списку, налазило се у то време у митрополитско-народној регистратури у Карловцима, у ориганалу:

1.) Митрополита Ненадовића грамата (була) за потврђеног костајничког владику Арсенија Теофановића, потписата у Карловцима 10. Септембра 1751.

2.) Диплома царице Марије Терезије за истога владику, издата преко илирске дворске депутације 3. Августа 1751.

3.) Диплома исте царице за истога владику преко угарске дворске канцеларије од 6. Септ. 1751.

4.) Диплома исте царице за потврђеног пакрачког владику Софронија Јовановића, издата преко илирске дворске депутације 30. Јула 1749.

Под бр. 6.) наводи се од исте царице диплома за истог владику и од исте депутације од 14. Августа 1746.

Од куд две диплома, не знам. Биће, да је ова од 14. Августа 1746. права.

5.) Патријарха Арсенија Јовановића грамата за истог владику од 23. Маја 1743.

7.) Диплома исте царице за истога владику, преко угарске дворске канцеларије од 18. Августа 1746.

8.) Диплома цара Карла за потврђеног бачког владику Висариона Павловића, издата преко угарске дворске канцеларије 26. августа 1731.

9.) Диплома истога цара за истога владику, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 22. Августа 1731.

10.) Диплома царице Марије Терезије за потврђеног костајничког владику Алексија Андреовића, издата преко угарске дворске канцеларије 2. Марта 1744.

11.) Диплома исте царице за истога владику, преко дворског ратног савета од 24. Октобра 1741.

12.) Диплома цара Карла за потврђеног карлштатског владику Данила Љуботину, издата преко дворске и државне канцеларије 2. Августа 1713.

13.) Диплома истога цара за истога владику преко угарске дворске канцеларије од 18. Октобра 1713.

14.) Патријарха Арсенија Јовановића грамата за конфирмираног темишварског владику Георгија Поповића од 15. Августа 1745.

15.) Диплома царице Марије Терезије за истога владику преко дворског ратног савета од 24. Фебруара 1745.

16.) Диплома цара Карла за потврђеног пакрачког владику Гаврила Поповића, преко угарске дворске канцеларије од 11. Фебруара 1715.

17.) Диплома истога цара за истога владику преко дворске и државне канцеларије од 27. Марта 1715.

18.) Диплома цара Карла за потврђеног ваљевског у Србији владику Доситија Николића преко дворског ратног савета и дворске коморе од 18. Априла 1722.

19.) Диплома цара Карла за потврђеног арадског владику Исаију Антоновића, преко угарске дворске канцеларије од 8. Новембра 1731.

20.) Диплома истог цара за истога владику преко дворског ратног савета и дворске коморе од 15. Новембра 1731.

21.) Диплома царице Марије Терезије, којом се уступа администрација вршачке епископије арадском владици Исаији Антоновићу, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 24. Јануара 1741.

22.) Диплома исте царице истоме владици преко дворске и државне канцеларије од 7. Септембра 1741., којом је именован за дворског саветника (Hof-rath-a).

23.) Диплома цара Карла за потврђеног пакрачког и мале Влашке у Славонији владику Нићифора Стефановића, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 18. Априла 1722.

*

24.) Диплома цара Карла за потврђеног будимског владику Михајла Милошевића, преко угарске дворске канцеларије од 16. Фебруара 1717.

25.) Диплома цара Јосифа за потврђеног печујског и сигетског владику Никанора Мелентијевића преко угарске дворске канцеларије од 16. Августа 1710.

26.) Грамата патријарха Мојсија Рајовића, по којој митрополит у Србији и тамишком Банату Мојсије Петровић, по отступу у Угарској, Хрватској и Славонији постављеног митрополита Вићентија Поповића, добија допуштење да може у реченим краљевинама, извршивати митрополитска права, потписата у Пећи 15. Августа 1721.

27.) Грамата митрополита Мојсија Петровића за конфирмираног костајничког владику Стефана Љубибратића, од 2. Фебруара 1729.

28.) Диплома цара Јосифа за потврђеног пакрачког владику Софронија Подгоричанина, преко угарске дворске канцеларије од 19. Септембра 1708.

29.) Диплома истога цара за истога владику, преко дворске и државне канцеларије од 20. Јуна 1708.

30.) Диплома цара Јосифа за потврђеног бачког владику Стефана Метохијца, преко дворске и државне канцеларије од 20. Јуна 1708.

31.) Диплома цара Јосифа за бачког владику Христофора Митровића, преко угарске дворске канцеларије од 16. Августа 1710.

32.) Диплома цара Јосифа за арадског владику Јована (Јоанићију) Мартиновића преко угарске дворске канцеларије од 29. Новембра 1710.

33.) Диплома цара Карла за конфирмираног пакрачког владику Василија Рајичића-Рајића, преко угарске дворске канцеларије од 8. Октобра 1713.

34.) Диплома истога цара за истога владику преко дворске и државне канцеларије од 2. Августа 1713.

35.) Диплома цара Карла за бачког владику Григорија Димитријевића, преко угарске дворске канцеларије од 8. Октобра 1713.

36.) Диплома истога цара за истога владику, преко дворске и државне канцеларије од 2. Августа 1713.

37.) Диплома истога цара за истога владику преко дворског ратног савета од 22. Јуна 1715.

38.) Диплома цара Карла за костајничког владику Никанора Димитријевића, преко дворске и државне канцеларије од 27. Јуна 1716.

39.) Диплома истога цара за истога владику, преко угарске дворске канцеларије од 2. Августа 1716.

40.) Диплома цара Карла за пакрачкога владику Атанасију Радошевића, преко угарске дворске канцеларије од 16. Марта 1717.

41.) Диплома цара Карла за бачкога владику Софронија Томашевића, преко дворске и државне канцеларије од 29. Јуна 1718.

42.) Диплома истога цара за истога владику, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 10. Априла 1722.

43.) Диплома истога цара за истога владику, преко угарске дворске канцеларије од 23. Августа 1718.

44.) Диплома цара Карла за именованог сигетскога и мохачкога владику Максима Гавриловића, преко угарске дворске канцеларије од 31. Марта 1721.

45.) Диплома цара Карла за вршачкога владику Мојсија Станојевића, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 18. Априла 1722.

46.) Диплома цара Карла за арадскога владику Софронија Раваничанина, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 22. Априла 1722.

47.) Диплома цара Карла за темишварскога владику Ивана — Јоанићија — Владисављевића, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 18. Априла 1722.

48.) Диплома цара Карла за арадскога владику Вићентија Јовановића, преко угарске дворске канцеларије од 2. Јуна 1728.

49.) Диплома истога цара за истога владику, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 11. Септембра 1726.

50.) Диплома цара Карла за будимскога владику Василија Димитријевића, преко угарске дворске канцеларије од 26. Јуна 1728.

51.) Диплома цара Карла за костајничкога владику Стефана Љубибратића, преко угарске дворске канцеларије од 29. Септембра 1728.

52.) Диплома цара Карла о премештају владике Максима Несторовића са темишварске у вршачку епархију, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 1. Маја 1728.

53.) Митрополита Мојсија Петровића грамата за вршачког владику Николу Димитријевића, потписата у Карловцима 14. Фебруара 1726.

54.) Диплома цара Карла о премештају владике Николе Димитријевића са вршачке у темишварску епархију, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 1. Маја 1728.

55.) Диплома цара Карла за костајничкога владику Стефана Љубибратића, преко дворског ратног савета од 1. Фебруара 1730.

56.) Диплома цара Карла, по којој је епархија сигетско-мохачка, сједињена са епархијом будимском, и тако сједињена дата је дипломом будимскоме владици Василију Дитријевићу, преко угарске дворске канцеларије од 10. Октобра 1730.

57.) Диплома цара Карла, по којој је у место укинуте сигетско-мохачке епархије, установљена нова у вараждинском генералату, и иста је уступљена Симеону Филиповићу, преко дворског ратног савета од 31. Августа 1734.

58.) Диплома царице Марије Терезије за потврђеног карлштатског владику Павла Ненадовића, преко угарске дворске канцеларије од 11. Априла 1745.

59.) Диплома исте царице за истога владику, преко дворске и државне канцеларије од 15. Јуна 1744.

60.) Диплома исте царице за истога владику, преко дворског ратног савета од 6. Априла 1744.

61.) Митрополита Павла Ненадовића грамата за арадскога владику Синесију Живановића, потписата у Карловцима 2. Септембра 1751.

62.) Диплома царице Марије за истога владику, преко илирске дворске депутације од 5. Августа 1751.

63.) Диплома исте царице за истога владику, преко угарске дворске канцеларије од 6. Септембра 1751.

64.) Диплома исте царице за истога владику, преко илирске дворске депутације од 23. Јула 1757.

Не знам, од куда две дипломе од исте илирске депутације.

65.) Митрополита Павла Ненадовића грамата за будимскога владику Дијонисија Новаковића, потписата у Карловцима 12. Септембра 1750.

66.) Диплома царице Марије Терезије за истога владику, преко угарске дворске канцеларије од 5. Новембра 1750.

67.) Диплома исте царице за истога владику, преко илирске дворске депутације од 5. Септембра 1750.

68.) Митрополита Павла Ненадовића грамата за карансебешкога (вршачкога) владику Јована Ђорђевића, потписата у Карловцима 29. Јула 1750.

69.) Диплома царице Марије Терезије за истога владику, преко илирске дворске депутације од 5. Августа 1750.

70.) Диплома цара Јосифа за изабратога митрополита, арадскога владике Исаије Ђаковића, преко дворске и државне канцеларије од 24. Маја 1708.

71.) Диплома цара Јосифа за изабратога митрополита, пакрачкога владике Софронија Подгори-

чанина, преко угарске дворске канцеларије од 1. Августа 1710.

72.) Диплома исте царице за истога, преко дворске државне канцеларије од 26. Маја 1710.

73.) Диплома цара Карла за изабратога митрополита, будимскога владике Вићентија Поповића, преко угарске дворске канцеларије од 8. Октобра 1713.

74.) Диплома истога цара за истога, преко дворске и државне канцеларије од 2. Августа 1713.

75.) Диплома цара Карла, по којој се још пре изабрати митрополит и архиепископ Мојсије Петровић, потврђује, и илирском (српском) народу дароване привилегије и на Србију проширују, преко дворског ратног савета од 10. Септембра 1718.

76.) Диплома истога цара за истога и исте, преко угарске дворске канцеларије од 8. Октобра 1718.

77.) Диплома цара Карла, по којој је митрополит и архиепископ Вићентије Поповић, за таквога потврђен и за придобивен Срем, преко дворског ратног савета од 19. Јула 1719.

78.) Диплома истога цара за истога митрополита о Срему, преко угарске дворске канцеларије од 18. Априла 1720.

79.) Диплома цара Карла, по којој је митрополита и архиепископа Мојсија Петровића власт проширена и над тамишким Банатом, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 16. Новембра 1720.

80.) Диплома цара Карла, по којој је у Србији постојећи митрополит и архиепископ Мојсије Петровић, потврђен и за архиепископа карловачког, преко угарске дворске канцеларије од 24. Маја 1728.

81.) Диплома истога цара за истога митрополита о Карловцима, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 6. Марта 1727.

82.) Диплома цара Карла, по којој је арадски владика Вићентије Јовановић, потврђен за архиепископа и митрополита Карловачког, Београдског и но-

возадобивених земаља, преко угарске дворске канцеларије од 23. Августа 1731.

83.) Диплома истога цара истоме митрополиту, преко дворског ратног савета и дворске коморе од 13. Јула 1731.

84.) Диплома царице Марије Терезије, по којој је из Пећи дошавши овамо архиепископ и митрополит Арсеније Јовановић, потврђен за таквога и у наследним земљама, преко дворског ратног савета од 21. Октобра 1741.

85.) Диплома исте царице за истога архиепископа, преко угарске дворске канцеларије од 24. Априла 1743.

86.) Диплома царице Марије Терезије, по којој је арадски владика Исаије Антоновић, потврђен за архиепископа и митрополита, преко илирске дворске депутације од 15. Октобра 1748.

87.) Диплома царице Марије Терезије, по којој је карлштатски владика Павле Нанадовић, потврђен за архиепископа и митрополита, преко илирске дворске депутације од 4. Октобра 1749.

88.) Диплома исте царице за истога митрополита, преко угарске дворске канцеларије од 25. Априла 1750.

89.) Диплома царице Марије Терезије, по којој је вршачки владика Јован Ђорђевић, потврђен за архиепископа и митрополита, преко илирске дворске депутације од 14. Септембра 1769.

90.) Диплома исте царице за истога митрополита, преко угарске дворске канцеларије од 21. Октобра 1769.

91.) Диплома цара Јосифа, по којој је арадски владика Исаија Ђаковић, именован за ц. к. саветника, преко дворске и државне канцеларије, од 27. Октобра 1706.

92.) Диплома цара Карла, по којој је архиепископ и митрополит Вићентије Поповић, именован за ц. к. саветника, преко тајне дворске и државне канцеларије од 23. Октобра 1715.

93.) Диплома царице Марије Терезије, по којој је потврђен темишварски владика Вићентије Јовано-

вић-Видак за архиепископа и митрополита, преко илирске дворске депутације од 4. Августа 1774.

94.) Диплома исте царице за истога митрополита, преко угарске дворске канцеларије од 12. Септембра 1774.

95.) Диплома царице Марије Терезије, за потврђенога за владику костајничкога архимандрита Јосифа Стојановића, преко илирске дворске депутације од 1. Августа 1753.

96.) Диплома царице Марије Терезије за потврђенога за владику темишварскога архимандрита Вићентија Јовановића-Видака, преко илирске дворске депутације од 7. Децембра 1758.

97.) Митрополита Павла Ненадовића грамата за костајничкога владику Јосифа Стојановића од 8. Јануара 1754.

98.) Истог митрополита грамата за темишварскога владику Вићентија Јовановића-Видака од 14. Јануара 1759.

(Наставиће се.)

ГУСЛЕ И ГУСЛАРИ.

ПРИЛОГ УЗ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКУ РАСПРАВУ

„МУЗИЧКА УМЕТНОСТ У СРБА“.

Написао

Владимир Каракашевић.

(Наставак.)

Банатски слепци иду обично улицом а сремски иду по кућама да просе. Ови отпевају у свакој кући или пред кућом једну песму верске или друге какве садржине, па тек онда замоле за какав дар.

На завршетку сваке подуже песме рећи ће какав благослов, н. пр.

Од мен' песма вама на поштење,
А од бога здравље и весеље.
Ко год слуш'о, жив и здрав био,
Ко не слуш'о, не разболео се.

Или:

Што слушало, жив' и здраво било,
А ко пев'о, не разболео се,
Родила му пребијела пшеница
А по брду винова лозица,
Од мен' песма, дај вам боже здравља.

Но слепци не певају ове завршетке увек једнако, него их певају сваки час друкчије. Кад сам то опазио Пери Димитрову, рече ми: „Е па то се тако кити.“

Ови слепци морају да уче гудити и певати, а то чине код приповнатих слепаца, који их после уводе у све тајне овога заната.

Тако је на пр. Паја Андрић учио гудити од Томе Прелића из Сланкамена, код кога је био тога ради читаву годину дана. Пре њега су били код Томе још других пет шест. И Петар Димитров је хтео код њега да учи, али га је он после кратког времена отпустио. Кад су га питали, за што то чини, одговорио је: „Е, он има добар глас, па ће ми шкодити!“ Чак ни друге није хтео учити, од којих би могао после Пера научити, као н. пр. Ђоку Суботића.

Пера вели, да је Тома врло лепо певао: „кад пева, све заводи“; радо су га слушали и слепци. Он им се често тужио на садашње приходе, јер док је било винограда, добијао је он на славама по 15—20 фор. на дан, а сад једва заради 2—3 фор.

Пера Димитров је учио гуслати са шесторо својих другова код Марка Абека у Сланкамену, код којега је остао девет година. Овај Марко био је окат, умео је вешто да прави гусле, а и да гуди и пева уз њих, али он сам није просио, него је имао слепу жену, коју је научио гуслати, те је она радила занат. Сваком свом ученику направио би добре гусле и научио би га гудити и певати, другом би продавао гусле за три четири форинта.

Ови учитељи слепаца нису примали за свој труд од ових никакве награде, али су им ови морали давати, за све време учења, све оно, што су зарађивали, а за то су их они ранили и одевали. Овај посао је доносио Марку, а по својој прилици и другима, доста новаца на годину, али Пера вели, да он није умео да чува. На против Тома Прелић је стекао кућу, нешто земље, опрему и т. д.

Како оваким окатим „старељима“ слепаца иде у рачун, да имају што више „ученика“, који би им зарађивали, то и власти на њих добро пазе. Тако су једном Марко Абек, цела његова породица и ученици му, међу њима и Пера Димитров, били седам недеља затворени у Панчеву онда, кад је у Банату нестало једно дете, те је сумња пала на Марка, но наскоро их за тим пусте као невине.

Ови слепци не смеју певати песме, у којима се спомињу новији догађаји, јер их власти за то гоне. Тако имају неке песме о српско-бугарском рату, о краљу Милану и т. д. али их не певају, него место њих певају старије српске јуначке песме. Иначе добро живе један с другим, не завиде својим сретнијим друговима, јер оно, што добију, обично није њихово. Само су неки самостални, као Паја Андрић, Тома Прелић и други, који имају жену и децу те их ови воде, иначе су обично под туторством окатих, којима зарађују. Радо одлазе један другом, а чим се састану, говоре гегавачки, јер не виде па не знају да ли их ко не слуша, а нису ради, да их баш свако зна.

Многи од ових слепаца бедно живе, нарочито ако падну несавесном окатом „оцу“ у руке. Овакав главни вођа има често по читаву чету слепаца, с којима управља и које шиље на све стране света, да му зарађују, а путује често и сам с њима. Нема српске вароши или села, у којем они нису били. У појединим местима имају нарочите људе, код којих свраћају, који им иду на руку да испрошене ствари испродају. Та места се зову свратишта а тај човек је отац свратишта. Овде се састану у један мах по више слепаца, те се међусобно извештавају о ономе, што су чули и видели а тако исто их и отац свратишта обавештава о многом чему, што је од других слепаца чуо. Они живо прате сваки покрет у народу и пазе да не пропусте коју згодну прилику, где би се могло шта напросити. Отац свратишта има од њих користи, јер га за труд било новцем било испрошеним стварима награде.

Слепци мрзе цигане, који се праве да су слепи. Једном сам чуо ове реченице: „Врготниче! ено онај гега онде мандов. Ма кења, а кења л' још дигод? Та кења и врготниче више него нас гегасти". А то значи: Брате! ено циганин гуди (проси) онде. Ма има их, а има л' их још где год? Та има их, брате, више него нас слепих.

Сваки слепац има свога вођу, једно дете, коњичка и кола. Самостални слепци, ако немају својте, или плаћају вођу на дан или деле с њим добитак. Чим отопли време и отопи снег, нарочито пак кад почне доспевати храна и разно воће, покупе свој пртљаг, помећу га у кола, упрегну коњичка, поседају у кола сви троје, па хајд у свет!

Кад дођу до којег села, стану близу првих кућа; слепац и вођа узму по једну повећу торбу на леђа и две са стране, те зареде од куће до куће, молећи — с гуслама у руци — каква дара. Кад им се торбе напуне, потраже кола, у која брижљиво сместе добивене дарове (брашно, жито, кукуруз, месо, маст, јечам, зоб, хлеб, разна воћа и друге ствари). Испразнивши торбе врате се опет у село, те наставе посао где су стали. Док они овако просе, донде дете пасе и негује коња и гледа, да му што ране прибави на пут.

Тако иду од села до села, од вароши до вароши, свугде их Срби даривају, ретко ће који отерати слепца са прага.

И ово саучешће је ваљда заостатак пијетета према старим гусларима, које су наши прадедови — као добри хришћани — за цело богато даривали. О њиховој дарежљивости према слепцима има трага у многим народним песмама. На пр. у песми „Смрт Краљевића Марка":

„Код Марка су три ћемера блага.
„Каква блага? Све жутих дуката,
„Један ћу му ћемер халалити,
„Што ће моје т'јело укопати,
„Други ћемер нек се цркве красе,

„Трећи ћемер кљасту и слијепу,
„Нек слијепи по свијету ходе,
„Нек пјевају и спомињу Марка.“[1])

Тако исто у песми: „Свети Сава“:

„Остало је благо похарчио
„Зидајући по калу калдрме
„И градећи по водам ћуприје,
„Дијелећи кљасту и слијепу;
„Док је души места уватио,“[2])

Ови слепци не певају само озбиљне, него и шаљиве песме, које певају обично у вече, кад у каквој крчми конакују те се окупе око њих простији људи. Осим ових враголастих песама причају они и разне приповетке, које слушаоци са великим интересовањем слушају, да их после даље причају. Многе од ових приповедака су слепци измислили, по многе су и они чули по народу причати те их тако разносили. Велики број ових приповедака и песама је Вук Ст. Караџић[3]) — а и други књижевници — покушио, но без сумње има још много таких приповедака, које би требало отети заборављу.

Као што сам споменуо, слепци често говоре тако, да их други не разуме; тај говор се зове гегавачки језик, а говоре њим слепци нарочито у Славонији и у Турској Посавини. Ево неколико таких речи, које је Вук Ст. Караџић дознао од неког младог слепца из Вуковара:

ӗрић = бог, нӗбо, прӧплица = трава, јā̄рба = трава,[4]) баштуњац = дрво, штап, пӑ̄ља = хљеб, зр̀нија = со, мӣшкра = месо, мӯрӣво = сир, лȁул = лук,

[1]) Види: „Срп. нар. песме“, скупио Вук Ст. Караџић. I. стр. 454.

[2]) Види: „Срп. нар. песме“, скупио Вук Ст. Караџић. I. стр. 109.

[3]) Види Срп. нар. приповетке: „Лењиви слијепац“, „За што су гуслари сиромаси“ и друге, што их је скупио Вук Ст. Караџић.

[4]) Вук мисли, да је ова реч влашка и да долази од латинске речи herba.

пàљкȳш = грах, пасуљ, тèжњȁк = купус, ȳрвȋз = вино, готȉвица = ракија, гȁгул = ђаво, вàнта = глава, чело, зрȁкавица = око, лèвȁт = човек, ýтēнто лèвȁт = умрьо човек, лèвȁтка = жена, клȉндȏв = син, клȉндȏвка = девојка, клȉнче = дете, врȇгодȉк = брат, врȇгодница = сестра, кéвац = отац, муцвáњак = јаје, рȅдавице[1]) = гусле, рȅдати = просити, сȁгља = торба, рàшкȏв = коњ, рашкȍвица = кобила, трȅскавице = кола, ȳнца = кућа, ȳшцица = соба, пȁверица = ватра, пȁверњȁк = лонац, ýнта = псето, рȉсȏвче = говече, рȉсуља = крава, рȉсулька = овца, зȳнȉја = риба, кȅва = мати, мискȉњав = мали, разредúвати = говорити, гљȁј готивно = иди брзо, плȉнчити = плакати, гȍтȉвно рȅдати = молити.

Ове речи су ми потврдили и гуслари Паја Андрић из В. Радинаца и Пера Димитров из Ирига. Осим тих казали су ми још и ове речи и реченице:

рèдȃвац = гуслар, кȅња = седи, гȍтȉвац = учитељ, господин, вàрза = свештеник, кȃштра = црква, èритњȃци = слава, свечари, манука = девојка, лèтȳнка = кокошка, миљача = овца, жвȃнче = свинче, згȅпи = укради, кèва = мати, кèвешица = баба, кèвеш = деда, ерȉћање = крштење, рȳнија = брашно, дàворија = гудало, дàворити = гудити, óредавице = гајде, баштало = бубањ, звоно, жвȃња = сланина, цáгља = торба, шпрунье = шљиве, ђȉвȉна = жито, жинȋћи = кукуруз, орза = зоб, гȏтà = ракија, чавȓњача = тиква, суд, јȅмски = један, цвȃњски = два, трȃњски = три,[2]) тàњàти = дати, друшуљ = гроб, ерића клȉнче = крсти дете, кȅња (или гља) прȏшља = иде (пада) кипа, ȳнтов (ȳште) = пас (пси), гȍтȉвно = добро, нèготȉвно = рђаво, зло, тȅжница = година, пȍбаштала = потукла, ћȅтра = туча, нȉцањ = није, нàкта = ноћ,

[1]) Исти сам израз и ја чуо, но Кухачу је рекао Тома Прелић, да се гусле зову редав, а Кузман Бранковић, да се зову ребав; још је чуо, да се гудало зове даворија, а гудити, даворити, но то ја нисам могао да чујем.

[2]) Даље нису умели да броје гегавачки.

љȕмача = свећа, глȉда = чинија, тр̀њȅшка = млада, кулиџаџ = оружник, сȉвор = полицај, баштȕњар = кнез, кȕлана = опћинска кућа, пљȕгана = гостионица, рȅдавица = песма, орȅдȉвај = отпевај, готȉвно рȅдȉва = лепо пева, нѐготȉвно рȅдȉва = гадно пева, паниски-њао = по мало, пљуговȁн = дуван, пљȕжити = пушити, кȉнта = форинта, грȁндељ (пȉлчић) = десетак, трȃња = новчић, бȁџовска = Србија, пȏрија (пȍрјак) = вођа, стрȕгȕрје = грожђе, мȁркȇз = вашар, мȍкато = село, пȁљача = слама, цȑнија = земља, ȕнтȕрија = маст клȉндȏв = момак, пљȕгуша = лула, тањај! = дај. Башни га у анту! = Удри га у главу! Поверила ти се унца! = Изгорела ти кућа! Плȉнчи клинче = Плаче дете. Гљȃло му клȉнче на редало = Ишло му дете па просило. Овде кѐња јȇмски готȉвац клȉнчадије = Овде седи један учитељ деце. Одкȇњај се до гȁгуна гȁгунасти левата! = Мани се до врага вражји људи! Кѐњај, слукти левȃт! = Чути слуша човек! Јеси л' погљо чаврњаче за гȏту је л' за ȗрвȉз? = Јеси л' понео суд за ракију ил за вино? Погљо сам цвȃњске, јȇмску за ȗрвȉз, јемску за гȏту. = Понео сам два, један за вино а један за ракију. Код ове ȗпце утето лѐвȃт, оћемо гљат на кармȉн? = Код ове куће умр̏о је човек, оћемо л' ићи на даћу?

Не ћу овде да се упуштам дубље у истраживање порекла ових речи, но сваки ће читалац моћи лако опазити, да слепци при склапању реченица често употребљавају српске речи на пр. „Њица је глати у ту ȗпцу, ту су ȗнте нѐготȉвне". (Немој ићи у ту кућу, ту су зли пси.) „Раскужњȃваш ли какву нову редавицу?" (Знаш ли какву нову песму?) и т. д. То чине они за то, што немају гегавачких речи, од којих се нарочито оне, које се при њихову разговору ређе употребљавају, све више заборављају. И Вук је у свом речнику, између осталога опазио и ово: „Ја сам прије неколико година у Вуковару питао једног младог слијепца за подоста ријечи, како се зову гегавачки, па ми многе

није знао казати“.[1]) Исто тако сам питао и ја старије слепце, као што су Паја Андрић и Петар Димитров, па ми многе речи нису знали казати, јер их или нису чули од својих старијих, или су их заборавили. На моје питање, да л' има кога, који тај језик боље зна? Одговорили су, да ће га они цигани, који се праве да су слепи, боље знати. Кад сам их запитао, од куда њима тај језик, одговорили су ми, да је то цигански језик, који су њихови стари врло добро знали, али су га они заборавили. Не би с горега било, кад би се који лингвистичар заинтересовао за овај језик. Постанак и развитак његов могао би бацити мало више светлости на прошлост слепаца а то би без сумње било од велике користи по историју гусала и гуслара, а тако исто и по историју српске глазбе. У овом језику има без сумње много речи, које су гуслари попримали од других народа, с којима су на свом путу долазили у додир, а има их и таких, који су из прадомовине донесене, те би им се траг могао наћи чак у санскритском језику.

Да видимо, од куда Србима толико гусала и ко их прави?

(Наставиће се)

---

[1]) Види: Вуков речник, реч гéгавачки.

УСТРОЈСТВО

Ц. КР. ТИТЕЛСКОГ КРАЈИШКОГ ШАЈКАШКОГ БАТАЉОНА

ЗА ДОБА НАРОДНОГ ПОКРЕТА

1848—49. г.

Од А. Ђукића.

(Наставак.)

Генералу Тодоровићу не пође за руком да по својој намери и оствари свезу с царском главном војском у Мађарској. Различите прилике принуде га што више да се са својим австро-српским кором заустави и да не иде даље.[1])

20. марта нареди генерал Тодоровић неке промене у местном распореду своје војске на левој обали Тисе. Шајкашки резервни батаљон ц. кр. капетана Дамјана Давидовца буде том приликом премештен с десне обале на леву обалу Тисе и дође из Старе Кањиже у Ђалу и Српски Крстур у Банату. Но топови шајкашки, што их је имао Давидовац код себе, остану, с два батаљона велико-кикинђанског устанка, за сад још и на даље у Старој Кањижи.[2]) Ове је трифунтовне топове капетан Давидовац припрегао са 24 коња, што код

---

[1]) Генерал Тодоровић, Турска Кањижа, 1. марта 1849, на маршала кнеза Виндишгреца, на истом месту, III, 74 d.

[2]) Наредба корс-команде од 18. марта 1849, у ц. и кр. ратној архиви, акта австро-српског кора, XIII, 1.

*

кора сувишни беху, и учинио је од њих једну батерију.[1]) За послугу ових топова одредила је корс-команда потребите момке од 1. шајкашког резервног батаљона.[2])

Овде се морамо мало зауставити, да се приберемо, те да опет што боље расветлимо неку тмину што се тиче овог шајкашког батаљона капетана Дамјана Давидовца, који је, као што смо видели, пре био по аритметичком реду трећи шајкашки батаљон, а по називу 2. резервни шајкашки батаљон. Хотимице сам нагласио, да се тај батаљон пре звао 2. резервни батаљон, јер ми се чини, да он сада беше променио свој назив.

Видели смо, да је у последње време у Тителу био као командант шајкашке домаће области умировљени мајор Шандор Бланушa. Са обзиром на старост и слабост овога мајора, нађе се генерал Тодоровић месеца марта 1849. г. побуђен, да га ослободи овога терета, те га замени у служби са ц. кр. капетаном Митом Стејиним, дотадашњим командантом шајкашког пољског батаљона у Сомбору.[3]) Тога ради дође Стејин већ у Тител.[4]) Него мало час после опозове корс-команда ону прву своју наредбу, пошто је Стејин у оно доба био нужнији при пољском шајкашком батаљону у Сомбору, и одреди за команданта домаће шајкашке области у Тителу досадашњег команданта шајкашког батаљона у Крстуру (у Банату), ц. кр. капетана Дамјана Давидовца, а на овога место пошље ц. кр. капетана Стевана Сурдучког, који је своју службу око моста у Турској Кањижи привремено требао пре-

---

[1]) Наредба корс-команде од 11. марта 1849, на истом месту.

[2]) Наредба корс-команде од 21. марта 1849, на истом месту.

[3]) Наредба команде австро-српског кора од 19. марта 1849, бр. 156, у сксхиб.-прот.-шајкашког батаљона у Тителу.

[4]) Извештај овога, Тител, 21. марта 1849, бр. 622, на австро-српску корс-команду, на истом месту.

дати једном другом официру.[1]) У овој дотичној наредби стоји само, да Сурдучки мора отићи у Крстур и тамо примити батаљон. Него Сурдучки јавља у своме извештају од 3. априла 1849. г.[2]) корс-команди, да је предао мост у Турској Кањижи ц. кр. поручнику Аврааму Савину и стигао 2. априла после подне у Крстур, те овде примио команду 1. резервног батаљона, што је тамо скупљен био. Ко је могао боље знати него Сурдучки, какав и који је батаљон он примио, а он каже, да је то био 1. резервни батаљон. Ми пак велимо, да је то био онај батаљон, што се пре зваше 2. шајкашки резервни или по аритметичком реду трећи батаљон ц. кр. капетана Дамјана Давидовца. Да је тако и да је то доследно, дознајемо и из других извештаја. Тако извештава Сурдучки 15. марта 1849. г.[3]) корс-команду о неким размирицама између шајкашких официра, те вели, да је код 1. резервног батаљона (тада у Старој Кањижи) у оскудици ц. кр. официра, умировљени потпоручник (Oberbrückenmeister) Пера Дудић додељен као командант 6. компаније. Овом се батаљону, без ичије дозволе, придружио и народни поручник Марко Берић. При народном покрету месеца маја пр. године придружи се овоме и Дудић, те буде за народног мајора извикан, а од патријарха потврђен, а буде му поверена команда 2. резервног батаљона, што стајаше код Госпођинаца на Јарку.[4]) Сурдучки

[1]) Наредба команде австро-српског кора, Турска Кањижа, 1. априла 1849, бр. 265 Оп., на Сурдучког у Турској Кањижи у овога оставини.

[2]) Овај извештај из Крстура од 3. априла 1849, бр. 326, на корс-команду у Ороспамошу, концепат у оставини Сурдучковој.

[3]) Извештај ц. кр. капетана Сурдучког, Турска (Нова) Кањижа, 15. марта 1849, бр. 230, на корс-команду австро-српске Војводовине, концепат на истом месту.

[4]) Ми смо видели, да је почетком 1849, г. команду 2. резервног батаљона или по артметичком реду трећег шајкашког батаљона добио ц. кр. капетан Дамјан Давидовац и да је овај батаљон после отишао с Јарка на Сенту и Стару Кањижу.

моли најпосле, да се обадва ова народна официра због неких изгреда уклоне од 1. резервног батаљона. У свом извештају у исто доба посланом патријарху јавља Сурдучки, осим осталога, и то, да је народни поручник Секулић премештен од 1. резервног батаљона к пољском шајкашком батаљону, на опет вели, да је тај резервни батаљон тада био у Старој Кањижи. И један извештај ц. кр. натпоручника Рајчетића од 30. марта 1849. г.[1]) о губитку у бој у на Ђали 26. истога месеца, носи наслов 2. чурушке компаније 1. резервног батаљона.[2])

Све ово, што смо чули о називу Давидовчевог, а сада Сурдучког шајкашког батаљона, наводи нас да верујемо, да је то онај пре по аритметичком реду трећи шајкашки а по називу 2. резервни батаљон. Него је он после преиначен у 1. шајкашки резервни батаљон, али у свези са оне три шајкашке компаније пређашњег 1. резервног батаљона, што пре са Сурдучким беху у Великом Бечкереку. На ту мисао нас наводи и то, што је 2. резервни батаљон ц. кр. капетана Давидовца отишао с Јарка на Сенту и даље на Стару Кањижу само са четир компаније, од којих су још топџије за читаву батерију топова одвојени били, да су и од пређашњег 1. резервног батаљона ц. кр. капетана Сурдучког у Банату биле само три компаније, које су бројно морале слабе бити пошто је — као што смо видели — један део био у служби при мосту код Турске Кањиже. Него је, што смо такођер већ видели, ц. кр. натпоручник Јоца Бланушa на Јарку формисао један нов батаљон, а то је сад био нови 2. шајкашки резервни батаљон. Овој нашој тврдњи притиче у помоћ

---

[1]) Овај извештај из Крстура на Сурдучког у Турској Кањижи, у оставини овога.

[2]) Рајчетић је био ађутант код Сурдучког у Турској Кањижи, а премештен је одавде по заповести корс-команде од 19. марта 1849, (у ц. и кр. ратној архиви, акта австро-српског кора, XIII, 1) к батаљону капетана Давидовца („zum Bataillon des Hauptmann Davidovatz).

још и један извештај команде австро-српског кора из Оросламоша од 5. априла 1849. на маршала кнеза Виндишгреца,[1]) но којој је генерал Тодоровић после пада српског стана у Сентомашу (3. априла) послао из Баната један шајкашки батаљон у Шајкашку.[2]) Ту нам генерал Тодоровић изрично каже, да је послао у Шајкашку 1. шајкашки резервни батаљон. („Zur Verstärkung der Vertheidigung des Čaikisten-Bezirkes wurde das 1. Čaikisten-Reserve-Bataillon auf Wägen dahin abgesendet“.) Овај доказ не може нам побити ни оно, што г. Ђока Стратимировић вели у своме извештају из Жабља од 5. априла (24. марта) 1849. г. на патријарха,[3]) да је тог дана дошао из Кањиже у Шајкашку 3-ћи фелдбатаљон, јер Шајкаши не имадоше три фелдбатаљона, а у осталом онај батаљон, што је тада дошао из Баната, није дошао из Кањиже него ли из Крстура. А да је Јоца Бланушa устројио на Јарку нов по аритметичком реду трећи или по називу 2. резервни батаљон, доказује нам још и једна заповест корс-команде из Великог Бечкерека од 14. априла 1849. на ц. кр. потпуковника Пуфера, петроварадинске крајишке регименте,[4]) где се спомиње, да је (по аритметичком реду) трећи батаљон већ од пре, т. ј. већ пре, но што је Јарак пао (7. априла 1849. г.), био у Шајкашкој.

Не знам, по чијој је наредби и у које доба претопљен првобитни 2. шајкашки резевни батаљон, у свези са оне три компаније прећашњег 1. шајкашког резервног батаљона у Банату, у нови 1. шајкашки

[1]) У ц. и кр. ратној архиви, акта главне војске у Мађарској, IV, 67.

[2]) О повратку овог батаљона у Шајкашку, а тако исто и о повратку пољског шајкашког батаљона, што је пре био у Сомбору, говорио сам опширно у „Бранкову Колу“ за 1895. г., бр. 7, 8. и 25.

[3]) Овај извештај у митрополијској архиви у Карловцима, предс. бр. 241 ex 1849.

[4]) Ова заповест у ц. и кр. ратној архиви, акта австро-српског кора, IV, 27.

резервни батаљон, а тако исто не знам, кад је довршено организовање на Јарку новог 2. резервног батаљона. Али ја држим, да је то било већ онда наређено, чим је концем јануара 1849. г. отишао Стеван Сурдучки са три компаније старог првог резервног батаљона у Велики Бечкерек, а Дамјан Давидовац са четир компаније старог другог резервног батаљона на Сенту и даље. Јер ми смо видели, да Сурдучки већ 7. фебруара пита Јоцу Бланушу на Јарку, да ли је овај већ организовао неки батаљон, а г. Јова Добановачки вели на стр. 22 својих „Успомена из народног покрета 1848. и 1849. г.“, да је концем јануара 1849. г. дошла једна компанија Шајкаша, а то је била 13. компанија 2. резервног батаљона, с Великог Јарка у Кисач, код које је компаније био и Добановачки, и да је она учествовала у боју код Пироша 19. (7.) фебруара, где је и страдала, пак се повукла натраг у Шајкашку.

Кад је оно ојачана непријатељска војска код Сегедина у Банату а особито у Бачкој пошла месеца марта 1849. г. напред, а генерал Тодоровић се морао са својим трупама дуж леве обале Тисе натраг повлачити, тада је већ претила и Сентомашу и Шајкашкој велика опасност.

И већ 23. (11.) марта огласује патријарх на све стране, да је непријатељ ударио на више српских станова и да их је разбио, те позива свеопшти народни устанак (Landsturm) на оружје.[1]) А још тог истог дана налаже патријарх шајкашкој домаћој батаљ. команди и окружном одбору у Тителу таку спрему, да би се сваки, који може оружје носити, тако у приправности држао, да на први позив тамо иде, где потребе буде.[2]) Услед тога заповеда шајкашка домаћа команда свима пододборима, да се сви на ландштурм на Јарак по-

[1]) Патријархов оглас од 23. (11.) марта 1849, бр. 2041, у ексхиб.-прот. шајкашког батаљона, под бр. 535, у Тителу.

[2]) Патријархов налог од 23. (11.) марта 1849, бр. 2053, на истом месту под бр. 560.

дигну, а уједно моли војену команду у Карловцима, да би се што пре послала муниција за овај ландштурм.

Даље тражи шајкашка домаћа команда од војене команде у Карловцима, да се због опасности за шајкашку област пошље помоћ из карловачког стана.[1]) Истог дана моле чурушки и госпођиначки пододбори команду шајкашког домаћег батаљона, да би ова што пре наложила свима местним пододборима, да се Јарак од Госпођинаца до Тисе односно од Каћа до Тисе боље опкопа,[2]) на што се одмах изда заповест, да се што више људи пошљу с мотикама и ашовима на Јарак.[3]) Него не верујем, да их је много од тих радника могло тамо на окупу бити, кад помислимо, да их је, осим оне дивизије у Италији, било већ три батаљона Шајкаша под оружјем, а кад још и то знамо, да је тада већ и сав шајкашки ландштурм био на Јарку.[4])

Команда шајкашког домаћег батаљона налаже у својој невољи још ковиљском пододбору, да овога председник Аркадија Субић одмах иде у Карловце и да иште од тамошње војене команде што више топова, муниције и топција и да капетану Бланушки на Јарку преда.[5]) Не знам, каква је помоћ на ово лично потраживање из Карловаца дошла, јер само то видимо, да патријарх већ дан пре извештава шајкашку команду,

---

[1]) Молба шајкашке домаће команде од 28. (16.) марта 1849, бр. 565, у ексхиб.-прот. у Тителу.

[2]) Молбе ових одбора од 28. (16.) марта 1849, бр. 182, односно бр. 163, на истом месту, под бр. 567 и 568.

[3]) Заповест од 29. (17.) марта 1849, бр. 569, на пододборе шајкашког батаљона, на истом месту.

[4]) Извештај војене команде на Јарку (ц. кр. капетан-лајтнант Јоца Бланушa), 28. (16.) марта 1849, бр. 225, на управитељство Војводовине у Бечкереку, у митрополијској архиви у Карловцима, предс. бр. 223, где Бланушa спомиње, да је ландштурм на Јарку у оружју оскудан и „од мале части с ловицама снабдевен“.

[5]) Налог овај од 29. (17.) марта 1849, бр. 571, у ексхиб. прот. шајкашког батаљона у Тителу.

да се послала муниција жабаљском пододбору,[1]) која се ставила на расположење војеној команди на Јарку.[2])

Војена команда у Карловцима обраћа се на команду шајкашке области, да би ова бар 300 Шајкаша са 2—3 топа на Сириг (у Бачкој) послала, а да се обрати патријарху, да он у замену ових Шајкаша пошље на Јарак 100—200 Србијанаца;[3]) чурушки пододбор пак јавља, да је од стране Кера, између Надаља и Гата, највећа опасност, те моли за 2 трифунтовна топа на друм надаљски,[4]) а команда долазећег шајкашког батаљона јавља са своје стране команди аустросрпског кора у Банату, да прети шајкашкој области велика опасност, јер је непријатељ већ посео и Врбас, Кишкер и Стари Кер, те моли, да се пошље у помоћ која компанија Шајкаша и неколико топџија.[5])

(Наставиће се.)

---

[1]) Отпис патријархов од 28. (16.) марта 1849, бр. 2321, на истом месту, под бр. 575.

[2]) Команда шајкашког домаћег батаљона од 29. (17.) марта 1849, бр. 576, на капетана Бланушу, и од 30. (18.) марта 1849. бр. 577, на жабаљски пододбор, на истом месту.

[3]) Допис, Карловци, 28. (16.) марта 1849, бр. 515, на истом месту.

[4]) Извештај, Чуруг, 29. (17.) марта 1849, бр. 189, на команду домаћег шајкашког батаљона, на истом месту, под бр. 578.

[5]) Извештај, Тител, 30. (18.) марта 1849, бр. 582, на истом месту. Ова је молба ваљда и побудила генерала Тодоровића, да — као што смо већ чули — после пада Сентомаша (3. априла) пошље из Баната у Шајкашку онај 1. шајкашки резервни батаљон под командом ц. кр. натпоручника Марка Рајчетића.

ПИСМА

ЂУРЕ ДАНИЧИЋА ЈОВАНУ БОШКОВИЋУ

СА ДОПУНАМА ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО

Ђорђе Магарашевић.

(Наставак)

66.

У Загребу 10. дек. 1877.

Драги Јоване!

Примио сам књиге које си ми послао из библиотеке на моју молбу, а данас ти враћам другу свеску Милићевића Жив. срб. сељ. велика ти хвала.

Честит ти Божић и сад и свагда.

твој Ђ. Даничић.

67.

У Загребу 10. јан. 1878.

Драги мој Јоване!

Свети Јован прође, а ја не опазих. Молим те, опрости ми. Опазих истом данас, и то овај час. За то

ни миломе синовцу свом не честитах. Теби ево овај час честитам: да ти бог да свако добро, да много година у здрављу и сваком задовољству дочекујеш.

Молим те, поздрави све своје и буди ми здрав и весео.

твој Ђ. Даничић.

68.

У Загребу 28. јан. 1878.

Драги мој Јоване!

Ја бих те врло лепо молио (ако ти нисам већ досадан молбама) да ми попљеш од „Zenker, Dictionair turc-arab-pers“ оне свеске или онај свезак где су речи само које почињу словом *б*. Рад бих добро разгледати тај речник, па ако буде за моју потребу, онда бих га добавио. Молио бих те да пошљеш иоштом на моју адресу.

Прими са свима својима срдачно поздравље

твој Ђ. Даничић.

69.

У Загребу 1. фебр. 1878.

Драги Јоване!

Молим те врло лепо, ако је ту г. Момчило Иванић, приправник вел. школе, подај му или по коме поуздану пошљи му приложени листак. Ако ли он није ту, замоли кога другога да учини то што Момчила молим, па ми онда пошљи.

А тебе особито молим да погледаш у Болићеву винодјелцу бр. I. 23. „брда **бапска**“ је ли доиста тако и може ли се разабрати каква су то брда?

И у Зелићеву животу на стр. 28. „бациш око на њега“ молим те промотри стоји ли у простом смислу, само погледати на кога, или узети кога на око, пазити

на њ. Ако би се цитатом не превеликим могло друго потврдити, молио бих те да ми и таки цитат пошљеш.

Буди ми са свима својима здрав и весео.

твој Ђ. Даничић.

70.

У Загребу 10. фебр. 1878.

Драги мој Јоване!

Велика ти хвала на љубазном писму од 31. пр. м. Да си био у Пешти и шта си на суду говорио, читао сам у кратко у новинама. Ја се не разумијем у законима, али мислим да ни онда не би било разлога осуди кад би истина било оно за што окривљују.

Како чујем спрема се главна контрола (ко ли) да и од мене ипште да дам улоге за оно време док сам био овде. А ја сам дошао с погодбом. Кад сам министру на позив одговорио да примам позив ако ми се године овде проведене признају за године службе, онда ако се мислило да улоге треба положити, мислим да ми није требало одговорити: признаће се, него да је ваљало рећи: признаће се ако положиш улоге. Тада би питање о мом повратку друкчије стајало. Врло ме интересује како ће се с тобом свршити. Молим те, јави ми.

Јуче добих из Новог Сада од књижаре браће М. Поповића писмо у ком ипту да препштампају моје расправе и друге ситнице. Мени би било врло мило да те ствари изиђу заједно. Али ја се немам кад тијем бавити. За то сам данас одговорио да је главно: ко ће то покупити и уредити. За тај посао треба човек у кога се ја могу потпуно поуздати. Међу знанцима имам само двојицу таку, а то су ти и г. Стојан Новаковић. К вама дакле, једном или обојици, треба да се обрати и за хонорар погоди. Ја хонорара не тражим, осим што год за „Рат“ (ако и он уђе у Збирку,

а мислим да би требало да уће) и за „акценте“. Мислим да би боље било кад бисте се обојица удружили око тога посла, једно за то што се треба договарати шта ће се изабрати шта ли изоставити, како ће се разрадити и т. д., а друго што би лакше било двојици него једноме: једноме би могло бити и досадно и превеђ дангубно; један би имао доста посла по новинама, а други око осталога. Ако би ти волео сам се свега тога посла примити, мени не би било ни најмање криво. Ако ли би вољан био удружити се са г. Стојаном, онда, молим те покажи и њему ово писмо, да не бих једно два пута писао, и ово писмо нека вам буде моја молба да се тога посла примите уговоривши са књижаром хонорар за ваш труд. Ако се тога примите и са књижаром погодите, онда ћу се и ја с вама договарати о послу.

Поздрави све своје и буди ми здрав и весео

твој Ђ. Даничић.

„Улози“ су, своте које су дужни уплаћивати државни чиновници у пензиони фонд. Из овог писма видимо, да су и такве ствари могле покварити српску жељу да се Даничић поврати у Србију. Познато је довољно какве би последице биле за нашу књигу.

71.

У Загребу 16. марта 1878.

Драги Јоване!

Хвала ти на љубазном писму од 10 марта, исто тако и на оном у ком си ми послао цитате из Болића и Зелића, које сам одавно примио а нисам ти одмах захвалио за то што сам се надао скоро да ћу добити од тебе писмо. Знам да ћеш ми опростити.

Врло ми је мило што ми пишеш да си вољан с г. Стојаном покупити и уредити за ново штампање моје омање списе, кад се с књижаром договорите, онда ћемо се ми договорити.

Ја сам доиста писао и Његовој Светлости кнезу и министру просвете. Не знам како ваша ствар стоји, али моја стоји тако као кад би се искало да ко куши нешто што је већ његово по уговору. Јер сам се ја с таком погодбом вратио у Београд. Истина погодба није онака како се пише за суд, али је учињено онако како се само могло и како се пристојало.

Молим те, кад видиш г. Момчила, кажи му да сам примио што ми је послао и да му лепо захваљујем, а нека ми опрости што му сам то не пишем.

Прими са свима својима срдачно поздравље

твој Ђ. Даничић.

Кад би се могло с државном штампаријом уредити да штампа моје ситнице то би још најбоље било — штампе ради.

72.

У Загребу 5. авг. 1878.

Драги Јоване!

Надам се да си примио и за се и за библиотеку „Ogled“. — Бискуп Штросмајер, с којим сам био у Рохичу, слаже се са мном у свему.

Молим те, јави ми, ако зацело знаш или можеш поуздано знати, како се говори за човека и жену из Аде: Ађанин? ађанка? и какав је адјектив: адски? ађански? — Може бити да си имао друга отуда, па ћеш се опомињати или може бити да ћеш моћи кога упитати који може поуздано знати.

Поздрави све своје и буди ми здрав и весео

твој Ђ. Даничић.

Да би Даничић показао свету, какав ће изгледати велики речник на коме сад ради и на коме ће радити до смрти своје, саставио је 1878. г. „Ogled“ том великом речнику и разаслао га научењацима и српским и словенским у опће да чује шта они мисле о тако

великом послу, да ли је добрим путем пошао. Велике и учене словенисте изразили су се повољно о том речнику, а познати велики словенски учењак Миклошић написао је Даничићу за „Ogled“ овако писмо: „Драги пријатељу! Почетком овога мјесеца примивши ваш „Оглед“ прочитах га готово свега с највећом радошћу и захвалношћу према оном мужу, који је читав наш народ тако изврсним дјелом усрећио. Могу Вам и могао бих сваком казати, да по мојој мисли Ваш рјечник биће међу рјечницима словенских језика први, најбоље одговарајући захтјевима знаности једнак у вредности и рјечнику славнога Грима“. Ви кажете да бих вас ја могао одвратити и у добру утврдити и охрабрити. Драге воље бих учинио и једно и друго; али погрјешака нашао нисам, и што се другога тиче, вас ће у добру утврдити mens conscia recti. Драги пријатељу! Овим дјелом ви ћете користити не само језику, него и читавој просвети нашега народа. И тако ваш речник биће дика Ваша, академији и народу. Нека Вас Бог поживи још много година да можете своје дело видети свршено. У старом пријатељству ваш Миклошић“. И други су се одазвали Даничићеву „Огледу“, свак са својим примедбама, али опет за то сви су у глас признали вредност блага, које нам хтеде оставити Даничић, ал му неумитна смрт не даде, да то дело крају приведе.

73.

У Загребу 14. септ. 1878.

Драги Јоване!

Треба да ти се похвалим како ми је влада продужила „одсуство“. А кад је то учињено, онда се не могу уздржати да ти не досађујем. Само ваља да бираш мању досаду. А мања ће бити ако те замолим да ми пошљеш неке књиге него да ти пишем (не један пут него доста често) и молим да у њих загледаш и да ми јављаш што би ми требало. Молим те дакле да

не пожалиш труда и да ми учиниш љубав и пошљеш ове књиге:

1. Рајићеве проповеди (поученија).
2. Лазићеву наравну историју.
3. Максимовићева пчелара.
4. Мој ексемплар Пуцићевих споменика српских (2 књиге).

Последње има овде, али би ми лакше било радити из ексемплара из кога сам већ једном радио, јер се опомињем да сам на гдекојим местима где што поправио, те ми не би требало сада о таким поправкама мислити.

Молио бих те да пошљеш што пре поштом на југосл. академију. А ја ћу потврдити да сам примио.

Молим те, опрости ми што ти досађујем. Радујем се што се г. Јован Ђорђевић вратио у Београд. Молим те, поздрави и њега и г. Туромана.

Поздрави све своје и буди ми здрав и весео

твој Ђ. Даничић.

Када је изишао Живановићев „Српски речник за коване ције“ писао је Даничић Живановићу писмо у ком је и ово рекао: „Сада послије вашега новога рјечника пчеларског рекао бих да ми није потребно трудити се читајући, исписујући ријечи из свијех онијех пчеларских књига, које спомињете, него је доста ваш рјечник“ (види „Коло“ за г. 1889., бр. 14.)

74.

У Загребу 29. септ. 1878.

Драги Јоване!

Примио сам драго твоје писмо од 22. о. м. и књиге које си ми послао из библиотеке. Велика ти хвала и на писању и на књигама.

Ја бих се обратио на министра финансије, али сам се већ обраћао министру просвете и кнезу узалуд, па

не знам пристоји ли се даље терати ствар. Пишеш ми да је стални правнички одбор за г. Ђорђевића пресудио „да није дужан плаћати двоструко улог а и оно што му остаје за плаћање, да плати по старом закону 3 процента место 4“. Дакле му нешто ипак остаје за плаћање. Је ли то нешто онако као што је оно што се од мене иште? Молим те врло лепо да ми јавиш, а особито да ми јавиш што ће за тебе пресудити одбор правнички.

Поздрави све своје и буди здрав и весео

твој Ђ. Даничић.

Збиља!! Хоће ли се мене тицати она „допуна“ у бр. 201 „Ср. Новина“? То је још требало!

75.

Загреб 17. јануара 1879.

Драги Јоване!

Хвала ти на љубазном писму од 23. пр. м. Ја сам мислио да си на скупштини, па сам ти на сумце писао за св. Јована. Особито ти захваљујем што ми јављаш о Аћанима.

Радујем се новом издању Бранкових песама. Ексемплара још не примих.

Надам се да ће те врло интересовати у најновијој књизи „Rada“ писмо г. Ст. Новаковића о огледу за речник. Наћи ћеш где поставља међе мојему „таланту“. Ја и не присвајам таланта ни у чему, него хвалим бога ако могу с муком и нагегом колико толико добра учинити. Само не знам је ли промислио све конзеквенције ономе што о том вели? . . . . . После санкције Миклошићеве ја управо не бих смео ништа променити. Кад ни Миклошић ни Срезневски не пожелеше поређења са словенским и осталим индиевропским језицима, — кад особито Миклошић не запе за моје корење, него још каже да није нашао погрешке, — кад Ми-

клошић изреком прориче нашем речнику да ће бити једнак у вредности с Гримовим, ако и нема у њему Гримових компарација (а Миклошић зна шта говори), онда ја мислим да можемо бити и више него задовољни.

Поздрави љубазно све своје и буди ми здрав и весео

твој Ђ. Даничић.

Овде изостављамо неке речи, којима се покојни Даничић неповољно изразио о једном великом и признатом данас словенском учењаку. — О „Korjenima“ Даничићевим изишла је у Јагићеву Arhivu III. с. 155. оцена, на коју је Даничић 13. марта 1878. у Загребу штампао одговор „An meinem jüngsten Recensenten“. На овај одговор одговорио је опет Брикнер. Кад се испореди са рецензијом Брикнеровом, онда Миклошићево мишљење, на које се Даничић овде позива, не вреди много.

(Наставиће се.)

КЊИЖЕВНОСТ

Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Треће (државно) издање, исправљено и умножено. У Биограду, у штампарији краљевине Србије 1898.

Биоградски одбор за издавање Вукових дјела повјерио је још 6. маја 1890. Јовану Бошковићу да приреди за штампу „Српски рјечник“, који је требао бити једно од првих издања одборскога рада. Бошковићева издања (који је био и предсједник тога одбора) изашла је 1892. прва свеска (једна четвртина), па како га затијем ограбише државни послови и најпослије смрт (крајем 1892.), то је Вуков рјечник морао чекати пуних шест година своје потпуно издање. Него то и није мали посао; и Бошковић и садашњи приређивачи схватили су потпуно и осјетили сву важност и тежину својега задатка, па су се према томе трудили, сваки по својем најбољем знању и савјести. Садашњи приређивачи нијесу могли наставити Бошковићева рада у започетом правцу, јер су били увјерени да Вуков рјечник, крај свијех допуна и поправака, треба да буде и у новом издању Вуков, што су без сумње и постигли. Бошковић прије свега није требао уносити етимологије (друго су етимологијски рјечници, и што је главно: ни Вук не би то учинио); даље, по мишљењу приређивача, није требао уносити нових ријечи изван Вукова рјечника (о томе би се још могло диспутовати: што се тиче ријечи из осталих Вукових дјела или народних умотворина Вукове збирке), па није требао упосити синонима, која нијесу Ву-

кова, што и ми потпуно одобравамо. Морала се најпослије антиквовати Бошковићева свеска и због тога што је одбор тек 1894. дошао до Вукових допуна у ручним примјерцима.

Тако смо добили сасвијем ново, цјелокупно издање, које су приредили и спремили за штампу П. П. Ђорђевић и Љуб. Стојановић. Приређивачи су се старали да ово ново издање, како рекосмо, остане Вуково; тога ради нијесу уносили ријечи ни из других Вукових списа ни из народних умотворина Вукове збирке; старали су се да у рјечнику исправе и допуне само оно, што би и Вук учинио, да је одмах послије другог издања спремао и треће. Приређивачи су се овдје оправдали онијем „одмах“, јер да је Вук касније дошао на треће издање, питање је не би ли он и даље пошао. Тако је некако и Бошковић мислио, али приређивачи су највише и потпуно оправдани тијем што би све изван њихова програма било сувишно пред издањем Академијскога рјечника, који се ево спрема.

Измјене, допуне и исправке овога издања јесу у главном:

1.) Из Вукова ручног примјерка другог издања забиљежене нове ријечи; оваких ријечи заједно са исправкама и допунама старим ријечима има на 700. 2.) Друго је издање поређено са првим (од 1818.), па су учињене неке допуне (осим verba obscoena) и исправке, које од штампаних ријечи које опет од забиљежених на маргинима ручног примјерка првога издања. 3.) Највише је исправака и допуна из самог другог издања (амо и „наново додане ријечи“ Вукове уз друго издање); нијесу вађене из текста ријечи књижевничке, које се не говоре у народу, и још погдјекоја. Кроз цио рјечник прегледане су све Вукове ознаке са vide и cf. (confer), па је осим осталога извршено много недовршених везивања Вукових и т. д. Није нам право што и овдје није могло бити без „наново доданих ријечи“ па онда „исправака и допуна“ (XXXVII—XLII) ма да ће их бити још приличан број. Особита је пажња поклоњена дублетима и синонимима; у том је и Бошковић донекле показао пут, и то му је и Јагић признао као праву заслугу (in dem Bestreben . . nach dem Vorbilde Vuk's den synonymischen Parallelismus consequenter durchzuführen. Archiv XV. 133.)

Тијем више иде хвала приређиваче овога издања, који су ту свој најбољи труд утрошили. Уз ово долази издвајање и додавање нових значења појединим ријечима, или истицање тијех других значења, а све у оквиру Вукове грађе и тумачења. Њеким је ријечима додан пријевод или објашњење, којега нијесу имале, или је поправљено и допуњено објашњење, и ту је урађено само најпотребније, да не би било одступање од другога издања врло велико. У пријеводе латинске и њемачке није дирано, (па тијем и у њеке грешке). Све исправке и допуне у превођењу и објашњавању јесу географска имена, њеке мјере (туђе ријечи), имена природних тијела, људских и сточних болести, ријечи никако непреведене (ма да је свуда још остало непротумачене грађе, која је изнесена у предговору и с добрим разлогом, да буде видљива за оне, који би можда могли гдјешто протумачити).

Даље су учињене исправке у обиљежавању дијалеката (не најтачније); ријечи, које нијесу забиљежене по свијем дијалектима (њекс и жи́ве̄ само у овом или оном дијалекту), истакнуте су на стр. XXXII—XXXVI предговора. Поправљане су ознаке што се тиче врста глаголске радње, или ознаке повратних глагола (од којих су њеке биле штампар. гријешке).

Неједнакости што се тиче везивања аугментатива и деминутива, глаголских именица према глаголима, придјева (по одређ. и неодређ. облику и поређењу), везивање дијалекатских разлика, остале су неисправљене. Оно напријед како тако, али при дијалект. разликама требало је свакако упутити (познатим начином са vide) на приличнији облик, као што је Јов. Живановић опазио у својем приказу (Бр. Коло, 1898, 1655.), и као што је и Јов. Бошковић чинио (упор. живљети, врвљети). Рјечник доиста треба у том да помогне кад ваља тражити бољу (књижевну) ријеч по облику; ту је његова права, практична вриједност.

Даничић је у „Основама“ опазио да су облици ка̀он (осн. 177.), ми̑саон (178.), на́сеон и зба̀оч (354.) гријешке, па је требало ставити правилан облик т. ј. упутити на њ са vide. Тако и сте̏он без сте̄лан (Јов. Жив. l. c.)

Ја не знам зашто су приређивачи од Даничићевих опазака унијели само з б а л а ч, и то са знаком питања.

Учињене су још неке поправке, међу којима нарочито истичемо штапар. погрјешке другога издања (овдје не ће бити много нових, као што је н. пр. s. v. ђ е р д а п: м е с т а, треба м ј е с т а или s. v. з а̀ д р и г а о start m. stark) и погрјешну акцентуацију или биљежење дужине (ја бих оставио т у̀ р а поред ту́ра; таких разлика има много, и онда би ваљало те разлике означавати, као што је Бошковић чинио; г о̏ р е т и бих мирне душе поправио на г о̀ р е т и; према м а́ н а очекивали бисмо м а х а̀ н а м. м а̀ х а н а).

Врло је важна страна у исправљаним ознакама турских ријечи (или источњачких кроз турски), којима је српски језик управо претоварен; за њих треба знати, јер многу можемо замијенити и треба да замјењујемо својом. Вук је турске ријечи означавао звјездицом, али је многе пропустио обиљежити. Приређивачи су то сад накнадили, и кад смо упоређивали нашли смо доиста велик број са особитим успјехом поправљених и обиљежених звјездицом у загради. Приређивачи су се у том служили Рјечником југослав. академије, Миклошићевим „Etymolog. Wörterb. der slav. Spr“. 1886. и рјечником Ђ. Поповића (Гласник 59. 1884.), а штета што нијесу још употребили и Миклошићево „Die türkischen Elemente etc.“ 1884. и Gustav Meyer „Etymolog. Worterb. der albanesischen Sprache, Strassburg 1891.“

Тако ми мислимо да је још и уз ове ријечи требала доћи звјездица: а ж д а х а, а н д р а к, а с л и васли (Mikl. Die t. El. I. 14.), б а г а в (од б а̀ г а, гдје стоји: некаква болест коњска, по Микл. baga тур. Hufkrankheit), б а р ј а к т а р (и наставак је турски), б у з д о х а н (-ван), б ў т (бу̀та, Микл. I. 31, Поповић, Meyer), в е р е с и ј а, д а́ д а, д ѐ њ а к (Данич. осн. 290. у Микаље, Делаб. и Стулића д е н а к, тур. д е н к Ballen), д и м и ш к и ј а (итд.), д и м и ј е (итд.), ђ ō ј а (не знам зашто је овдје ђ ō ј а̂), ђ ȍ н, з у̀ р н а (Flöte), ј ä (за потврду, ј а — ј а entweder oder), ј е р г о в а н (итд.), ј а́ т к а (interj. der Arme!) међу „исправцима и допунама“ стоји „f. adj. von ј а́ д а к, т к а, т к о“ (cf. Микл. I. 80.), ј ѐ и н а, к а̀ љ а (стоји eine art Speise, cf. Mikl. Die t. El. I. 88. kalijé, kalja, serb. каља, купус гла-

вати кухан у јуси), лѐће (Sommerfleck), мӧсӯр (Микл. II. 22.), пӧша (3. што турци носе око главе), рàсток (II. 44.), сāпи, у коња (II. 50.), сулаисати (II. 58.), сӯри сӯрлӣ (II. 57.), тёк (итд.), ћӯма (II. 11.), чȍбан (Микл. I. 42. да је перс.), шӯга. Било би ту и много више, али за ове се може поузданије тврдити.

Има ријечи, које је Вук обиљежио звјездицом, а нијесу турске, и то је требало поправити; ми смо опазили бӯклија (и Поповић вели да је нема у турском) грч. βαυκαλία или талиј. boccale (Mayer), и кàмата грч. κάματος. Него има и таких ријечи у српском, које нијесу из источних језика, него иначе н. пр. из грчкога кроз турски нама дошле; њеке је оваке Вук такође обиљежио звјездицом, н. пр. кàлем (грч. καλάμι, κάλαμος), карàнфил (καρυόφυλλον), мѐлем (μάλαγμα), кàлуп (καλούπι, καλόπους?), или као што уз тӓфтер стоји обиљежено и турско и грчко подријетло (διφθέρα); тако су могле бити обиљежене и н. пр. àхтапод (ἀχταπόδι = ὀκταπόδι), мартȍлоз (ἁρματωλός, arma), àвлија (αὐλή), фӯруна од тур. фурун (φοῦρνος од лат. furnus); тако је и тӓлāс од θάλασσα кроз турски, мӗњеле (мēнгеле) кроз тур. менгене грч. μάγγανον, велсàгењ (и дублети) кроз турски облик грч. βασιλικόν итд. И таке су ријечи могле бити означене звјездицом, или посебним знаком, исправивши тако и у Вука сличне по подријетлу.

Ова нас ствар доводи још на једну страну Вукових интенција у рјечнику; Вук је наиме биљежио у заградама и иначе код туђих ријечи њихово подријетло. То без сумње спада амо; етимологија на домаћем земљишту не спада у овакав рјечник, али означити туђу ријеч сасвијем је на мјесту; довољно би било и означити је само као туђу, а много нам је поможено кад је видимо и откуда је и каква је. Кад н. пр. у Вука нађемо поред барило (тал. barile, франц. baril), бус (шимшир, тал. bosso), икона (εἰκών), камила (κάμηλος), игуман (ἡγούμενος), пршут тал. persciutto (cf. венец. persuto), друм (δρόμος), темељ (θεμέλιον), хорјатин (χωριάτης), које је нама по свој прилици кроз турски дошло (а то би се и у осталих ријечи морало поузданије измјерити, према периодима примања), онда свакако морамо одобрити

Бошковићу, што је (држећи се највише Миклошића и Рјечника југосл. академије) н. пр. поправио а̀л а̄ с мађ. halasz, не грч. ἁλιεύς (Mikl. EW.), па додао уз а̀ с п р а (грч. ἄσπρον), а с т а л (мађ. asztal), б а̏ л а (тал. balla), б а̄ н д а (стра́на, тал. banda), б а р к а (тал. barca), б е р а к (Hein, мађ. berek), б о т у љ а (тал. botiglia), д а ф и п а (δάφνη, cf. Meyer), д у̑ г а (у буретy, тал. doga) итд.

Није ли дакле требало у Вука понешто исправити и што се тиче туђих ријечи, н. пр. поред а̀ р г а т и н н. грч. ἀργάτης м. ἐργάτης, поред б ё ш к о т уклонити „Biscott ?“ па ставити (ital. biscotto), поред п о̀ г а ч а уклонити знак питања па ставити (ital. focaccia), поред ћ е р ѐ м и д а ставити н. грч. κεραμίδα м. κεραμίς, поред п е т р а̀ и љ место περιτραχήλιον — πετραχήλι (Glossar. Du Cange), поред т р а н д о̀ в и̂ љ е мјето τριανταφυλλον (без акц.) ставити τραντάφυλλον и др.?

Допуштамо да би овакав посао узео врло много времена, кад би се сва грађа узела испитивати, али да се означи и поправи колико је до сад познато и поуздано, било би вриједно труда и не би се противило намјерама неумрлога Вука. Миклошић и Мајер олакшавају данас тај посао за добру половину, а што је овдје, дакако навалице, пропуштено, све се то може накнадити у српском Академијском рјечнику.

Још неке примједбе по Даничићу: г р̂ љ е је остало, за које је Даничић мислио да треба г р́ л е; по́но̄ћа̄ је нетачно поправљено према Данич. (осн. 83.), н а л и ј е п поред н а л и ј е н стављено у заграду; б а̏ х а т нема gen. б а̏ х т а (осн. 224.); г л а̀ в о ћ је остало (Данич. мисли г л а в о ч, осн. 230.); у р̀ д и̂ љ а додана дужина (осн. 134.); в р и ј ѐ д а н има значење само dignus, а треба и industrius, diligens (могло се везати за м а р љ и в, р а д љ и в); х у̑ њ к а в је поправљено са *x* (Kor. 311.) али није р с к а в и ц а (итд.) ни а̀ б е н према х а б а т и, п о х а б а т и.

Али све су ово тек напомене и гдјешто питања и захтјеви, на које тачно и једнако одговорити до у најситније скрупуле чини се готово немогуће, дијелом према природи посла а дијелом и према нашим приликама. Кад човјек загледа колико је иначе утрошено труда и пажње око овога доиста најмонументалнијега дјела Вукова, онда га мирне душе и са за-

довољством препоручујемо нашему свијету. Ни једна имућнија српска кућа, у коју допире књига и просвјета, не би требала да буде без Вукова рјечника, а српски књижевник не би се смио ни мањи док се не опријатељи са овом богатом ризницом. То је неоцијењено благо наше народно (на број ријечи око 43.000), до којега се сада олако долази, у савјесној опреми и угледну издању државне штампарије српске.

Р. Врх.

Опет српске народне песме на мађарском језику.

Пре две је године у овом органу у 192 књизи приказао Благоје Бранчић народне наше песме о Краљевићу Марку у мађарском преводу свенаучишнога професора дра Едварда Маргалића. Сад се пак даје прилика приказати косовске песме, како их је на мађарски превела иста вредна рука. Зимус је наиме с натписом A rigómezei ütközet, szerb népdal a XIV. századból издао научни и књижевни разред друштва Светога Стевана у Будимпешти Маргалићев превод неколико комада косовских песама, који су смишљено сложени и стављени под заједнички натпис „A szerb cárság bukása“. Тај натпис могао би навести човека да помисли, да је преведен само део, који је у Вука натписан „Пропаст царства српскога“. Међу тим се ту поређало више косовских песама, све до песме „Обретеније главе кнеза Лазара“, и тако су доведене у склад, да човек, читајући их, мора добити утисај о лепој, солидној целини. У предговору казује учени преводилац, да се није држао ничијих прерада него је преводио баш саме оригиналне јуначке песме, па обриче, да ће, преводећи још и остале косовске песме, наставити свој лепи посао, који је започео преводом песама о Краљевићу Марку, изречно напоминьући, да су српске народне песме о боју на Косову све значајне не само са песничкога гледишта него и у историском погледу. Овим се речима јавља иста она симпатија мађарскога научника према нашем народном песништву, која се огледа и у предговору му уз превод песама о Краљевићу Марку и за коју му сваки Србин треба да је од свег срца захвалан. Или зар би ико и за часак могао посумњати, да је огромну услугу учинио српској књизи и просвети, ко с пуно љубави а уз

то и достојно прикаже туђем свету наш народ онако јединствено ваљан, каква га износе народне песме?!

Маргалићев је превод и по садржини тачан и по облику гладак и примерен матици. Стални прелом после четвртога слога у десетерцу један једини је пут занемарен и то у стиху

Ott majdan egyesül seregünk,

те је тај стих остао каталектичан, као само још један у целом спеву, наиме

És mellettök izmos harcménök.

Но човек је и нехотице вољан смотрити то као омашку у слагању, превиђену при коректури и ревизији, исто тако као што се ушуњало и оно *i* за плурал посесије у стиху

És fiaidat, Istvánt, kezesképen.

Не могу оставити неопажено, да ми је упало у очи, како преводилац мал те не консеквентно преводи Крушевац са Krusevó. Један два ли пута само каже: Krusevác. Даље је Косанчић Иван консеквентно назван Koszovác Iván, Косово пак има на три четири места да је Rigómező, Rigómezője или Rigómezeje, иначе је свуд остало Koszovó.

Не даје се порећи, да међу мађарском и српском — бар с ове стране Саве — просветом и књижевношћу деценијама већ има живахна контакта. За мал те не све Арањеве епе, баладе и романце, за мал те не све Петефијине и веће и омање песме, за Мадачеву „Човекову трагедију“, за силне романе и новеле Мавра Јокајије, за многе драме Сиглигетијине и Чикијине, Коломана Тота, за неке глуме из народног живота а из пера Јосифа Сигетије, Еда Тота, Лајоша Абоњије, Шандора Лукачије зна српска читалачка и позоришна публика и видела је, да мађарски народ има веома много црта сродних са српским. Реципрочност у том погледу мора само веома добро доћи нашем народу, на тој реципрочности својски и одано ради др. Маргалић и за то нека му буде вечна хвала од нас!

Јован Грчић.

Биједни људи. Приповијести Милана Будисављевића. У Загребу 1899.

Сваки пријатељ лепе књижевности, па и онај, који књигу тек само забаве ради узима у руке, мора се од срца обра-

довати, кад види, да се из комешаја и неодређености младог нараштаја лепо и јасно одлучује и истиче видна и одређена контура, која показује већ и заметке будуће пластике. Такво радовање имадосмо и ми при читању Биједних људи. Нас је грејала пишчева ватра, која га на писање, на приповедање наводи; нас је привезало пишчево убеђење у саму ствар, које му и милом и силом утуткује перо у руке. Није онда ни чудо, што су, према таквом расположењу, и приповетке такве. У правом смислу речи нису Биједни људи ни приповетке; Биједни су људи карактерске слике из живота природе и људи; Биједни су људи живе сценерије, живи призори, у којима се с једнаком љубављу приказују различите мене у души људској и у природи, која те људе окружава. Од величанствене рике небесног грома или од страшног фијука зимске олује, па све до неме жеге, која нам ћутке цеди зној из тела, или до песничке поноћне тишине, која нам мислима и сновима никакве сметње не чини; од безазленог тепања дечијег, од тешка уздаха болниковог, по све до махнитости, смрти или очеве клетве — — сви нам се карактерни тренуци из живота природе и људи приказују ту и истичу.

Писац почиње обично с описивањем какве природине ћуди, која му треба или коју је доживео, па онда уводи у ту готову сценерију, на ту спремљену стафажу човека. Тај је пак свагда према сценерији, према стафажи — живи део природе, природа у малом. Лика, та запуштена, кршна Лика, не може излећи Сибарите, већ одгаја и храни силне, кршне горштаке: карактере као што је и сама са својим степама, амбизима и непогодама. Тако се онда готово и не чудимо, што су у Биједним људима приказани заиста и бедни људи. Је ли пишчев песимизам гледао све кроз тамно стакло или је тако и у ствари? Не ћемо у то да се упуштамо, причекаћемо још коју причу пишчеву; али га већ сад молимо, да и сам остане, какав је сад, и какви су му карактери, које приказује, било природини било људски.

М. С—ћ.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Ф Пс с 2 II 4

Летопис и остала издања Матице Српске

могу се добити:

У Панчеву: **У књижари Браће Јовановића. као главног комисионара матичиних књига.**
У Београду: У књижари В. Валожића.
У Загребу: У књижари Југославенске академије Лав. Хартмана (Кугли и Дајч), и у свеучилишној књижари Албрехта и Фидлера.
У Задру: У књижари Г. Водицке.
У Новом Саду: У књижари Браће М. Поповића, у књижари А. Пајевића, у књижари Авг. Хергера, у књижари Луке Јовића, и у благајници Матице Српске.
У Прагу: У књижари дра Грегера и Ф. Датла и у књижари Едуарда Валечке.
У Сомбору: У књижари Мил. Каракашевића.
У В. Кикинди: У књижари Јована Радака.
У В. Бечкереку: У књижари Ј. Грчића.
У Земуну: У књижари Л. Карамата.

Цена је овој књизи 70 нов. а. вр.